

DUBBELSPÅR STENKUMLA–HALLSBERG

Hallsbergs, Hardemo, Lerbäcks och Viby socknar
Askersunds, Hallsbergs och Kumla kommuner
Örebro län, Närke

Arkeologisk utredning, etapp 1, kart- och arkivstudie

Rapporter från Arkeologikonsult 2016:2950

SAMUEL BJÖRKLUND

ARKEOLOGIKONSULT
Optimusvägen 14
194 34 Upplands Väsby
Tel: 08-590 840 41

www.arkeologikonsult.se

OMSLAGSBILD: Detalj ur karta över Viby härad av lantmätaren Gabriel Thoring från 1688. Utsnittet visar den östra delen av Viby socken med gränserna mot Hardemo i öster och Lerbäck i söder. Kartan visar tydligt skillnaden mellan det tätbebyggda slättlandet norr och de skogsklädda höjderna ovanför förkastningsbranten i söder.

ALLMÄNT KARTMATERIAL: © Lantmäteriet Dnr: 50007066_140003

© Arkeologikonsult 2016

 Detta verk är licensierat under en Creative Commons Erkännande 4.0 Internationell Licens. Licens texten finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv> eller genom att skriva till Creative Commons, 543 Howard Street, 5th Floor, San Francisco, California, 94105, USA.

DUBBELSPÅR

STENKUMLA—HALLSBERG

Hallsbergs, Hardemo, Lerbäcks och Viby socknar
Askersunds, Hallsbergs och Kumla kommuner
Örebro län, Närke

SAMUEL BJÖRKLUND

Arkeologisk utredning, etapp 1, kart- och arkivstudie

Rapporter från Arkeologikonsult 2016:2950

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

ANTIKVARISK BEDÖMNING.....	6	Östra skogelaget	25
ARKEOLOGISKA UNDERSÖKNINGSTYPER.....	6	Gatugårda.....	25
INLEDNING.....	7	Östansjö	25
Syfte.....	7	Östanfalla	26
Metod och genomförande.....	7	Höga tvisteskog.....	26
TOPOGRAFI.....	9	Kärr	26
Bergarter	9	Sällaretorp	26
Jordarter	9	Grimstens häradsallmänning	26
TIDIGARE ARKEOLOGISKA UNDERSÖKNINGAR.....	10	Perstorp.....	26
Inventeringar	10	Sumpen.....	26
Undersökningar.....	10	Handberga.....	26
FORNLÄMNINGSBILD	12	Dåvkärr.....	27
Stenålder	12	Hardemo häradsallmänning.....	27
Bronsålder och järnålder	13	Getabrotorp.....	27
Historisk tid	14	Äpsätter	27
Fossil åkermark.....	16	Tälle	28
Kolningsanläggningar	17	Hult	28
RESULTAT	20	Ormesta/Backa	28
Stenkumla.....	20	Lilla Älberg.....	29
Estabo.....	20	Stora Älberg.....	29
Örberga	21	Tomta.....	29
Hylle.....	21	Rösätter.....	29
Åsbro.....	21	SAMMANFATTNING	31
Västra Å.....	22	Resultat	31
Karintorp.....	23	Förväntade fornlämningar	31
Bållby	23	REFERENSER.....	33
Tripphult.....	24	Litteratur	33
Lindhult.....	24	Kartor	34
Breslätt.....	25	Arkiv	35
Vångerud	25	TEKNISKA UPPGIFTER.....	36
		BILAGOR	38

ANTIKVARISK BEDÖMNING

Antikvarisk bedömning anger hur man enligt kulturmiljölagen (1988:950), och till viss del även skogsvårdslagen (1979:429), bedömt lämningen och dess eventuella lagskydd vid registreringstillfället. Den slutgiltiga bedömningen görs alltid av Länsstyrelsen och föregås av en besiktning, undersökning eller utredning.

Fornlämning är lämningar som vid registreringstillfället bedömts omfattas av skydd enligt kulturmiljölagen. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den tillkommit före 1850 genom äldre tiders bruk och att den är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning.

Bevakningsobjekt innebär att man vid registreringstillfället inte kunnat ta ställning till om lämningen är en fornlämning eller inte. I föreliggande utredning betraktas sådana objekt som *möjlig fornlämning*.

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som enligt rådande praxis vid

registreringstillfället inte utgör fornlämning men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Enligt skogsvårdslagen ska hänsyn tas även till denna typ av lämningar. Bedömningen används även för sådana lämningstyper som vanligen inte betecknas som lämningar, t.ex. fyndplats eller plats med tradition.

Uppgift om innebär att lämningen endast är känd via kartmaterial eller skriftlig eller muntlig källa. Lämningen har inte eftersökts eller kunnat återfinnas i fält. I föreliggande utredning betraktas sådana objekt som *möjlig fornlämning*.

Undersökt och borttagen betyder att lämningen blivit arkeologiskt undersökt och helt borttagen. Inget skydd enligt kulturmiljölagen kvarstår.

Möjlig fornlämning används i föreliggande rapport dels då inventeraren inte kunnat ta ställning till om en lämning är en fornlämning eller inte, och dels om ytor där fornlämningar kan finnas dolda under mark. Sådana lämningar/ytor måste kontrolleras innan markingrepp.

ARKEOLOGISK PERIODINDELNING

Stenålder	–1700 f.Kr.	Mesolitikum	–4000 f.Kr.		
		(<i>jägerstenålder</i>)			
		Neolitikum	4000–1700 f.Kr.	Tidigneolitikum	4000–3300 f.Kr.
		(<i>bondestenålder</i>)		Mellanneolitikum	3300–2300 f.Kr.
				Senneolitikum	2300–1700 f.Kr.
Bronsålder	1700–500 f.Kr.	Äldre bronsålder	1700–1100 f.Kr.	Period 1–3	
		Yngre bronsålder	1100–500 f.Kr.	Period 4–6	
Järnålder	500 f.Kr.–1050 e.Kr.	Äldre järnålder	500 f.Kr.–550 e.Kr.	Förromersk järnålder	500 f.Kr.–Kr.f.
				Romersk järnålder	Kr.f.–400 e.Kr.
				Folkvandringstid	400–550 e.Kr.
		Yngre järnålder	550–1050 e.Kr.	Vendeltid	550–800 e.Kr.
				Vikingatid	800–1050 e.Kr.
Historisk tid	1050 e.Kr.–nutid	Medeltid	1050–1520 e.Kr.	Tidigmedeltid	1050–1200
				Högmedeltid	1200–1350
				Senmedeltid	1350–1520
		Nyare tid	1520–nutid	Tidigmodern tid	1520–1789
		(<i>Modern tid, efterreformatörsk tid</i>)			

ARKEOLOGISKA UNDERSÖKNINGSTYPER

Arkeologiska undersökningar inför markexploatering, s.k. uppdragsarkeologi, regleras av kulturmiljölagen (KML). Den uppdragsarkeologiska processen består av tre steg:

Arkeologisk utredning syftar till att fastställa vilka fornlämningar som finns inom området för en planerad markexploatering. Utredningen delas ofta upp i *etapp 1* bestående av kart- och arkivstudier och en fältinventering, och *etapp 2* bestående av provgrovsgrävning eller sökschaktning med grävmaskin (för att eftersöka fornlämningar som inte är synliga ovan mark).

Arkeologisk förundersökning är en delundersökning av en fornlämning, antingen för att ge länsstyrelsen ett beslutsunderlag (ålder, utbredning, fyndsammansättning och komplexitet) inför en slutgiltig arkeologisk undersökning, eller för att avgränsa den och därmed kunna lokalisera byggprojektet utanför fornlämningen.

Arkeologisk undersökning (tidigare benämnd *slutundersökning*) syftar till att ta bort och noggrant dokumentera fornlämningen.

INLEDNING

Arkeologikonsult har genomfört en byråinventering, dvs. den inledande delen av en arkeologisk utredning etapp 1, med anledning av att Trafikverket planerar bygga en ny järnväg mellan Hallsberg i Hallsbergs kommun och Stenkumla i Askersunds kommun. Projektet ingår som en del i ombyggnaden av järnvägen mellan Hallsberg och Motala i Östergötlands län.

Eftersom den nya järnvägens slutliga sträckning ännu inte är bestämd har Trafikverket valt att arbeta med en utredningskorridor som är mellan 350 och 1 300 meter bred. Då utredningsområdets yta är över 10 km² har Länsstyrelsen i Örebro kommit överens med Trafikverket om att begränsa det arkeologiska uppdraget till en byråinventering av utredningsområdet, dvs. arkiv- och litteraturstudier samt kartanalyser.

Syfte

En arkeologisk utredning har syftet att fastställa vilka fornlämningar som förekommer inom ett planerat exploateringsområde. Syftet med denna byråinventering är att skapa ett första underlag för att bedöma förekomsten av kända och okända fornlämningar inom utredningsområdet. Genom detta ska byråinventeringen bidra till att ge Trafikverket ett bättre planeringsunderlag inför den fortsatta projekteringen av vägbygget (Länsstyrelsens förfrågningsunderlag, dnr 431-4521-2015).

Metod och genomförande

Följande arkiv har genomsökts och excerperats: Riksantikvarieämbetets fornminnesregister (FMIS), Skogsstyrelsens Skog- och Historia-register, Historiska museets föremålsamlingar (SHM), Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), Örebro läns museums arkiv och föremålssamling (ÖLM) samt Ortnamnsarkivets digitala register (SOFI).

Arkeologiska rapporter och forskningslitteratur samt lokal-historisk litteratur som berör utredningsområdet eller på an-

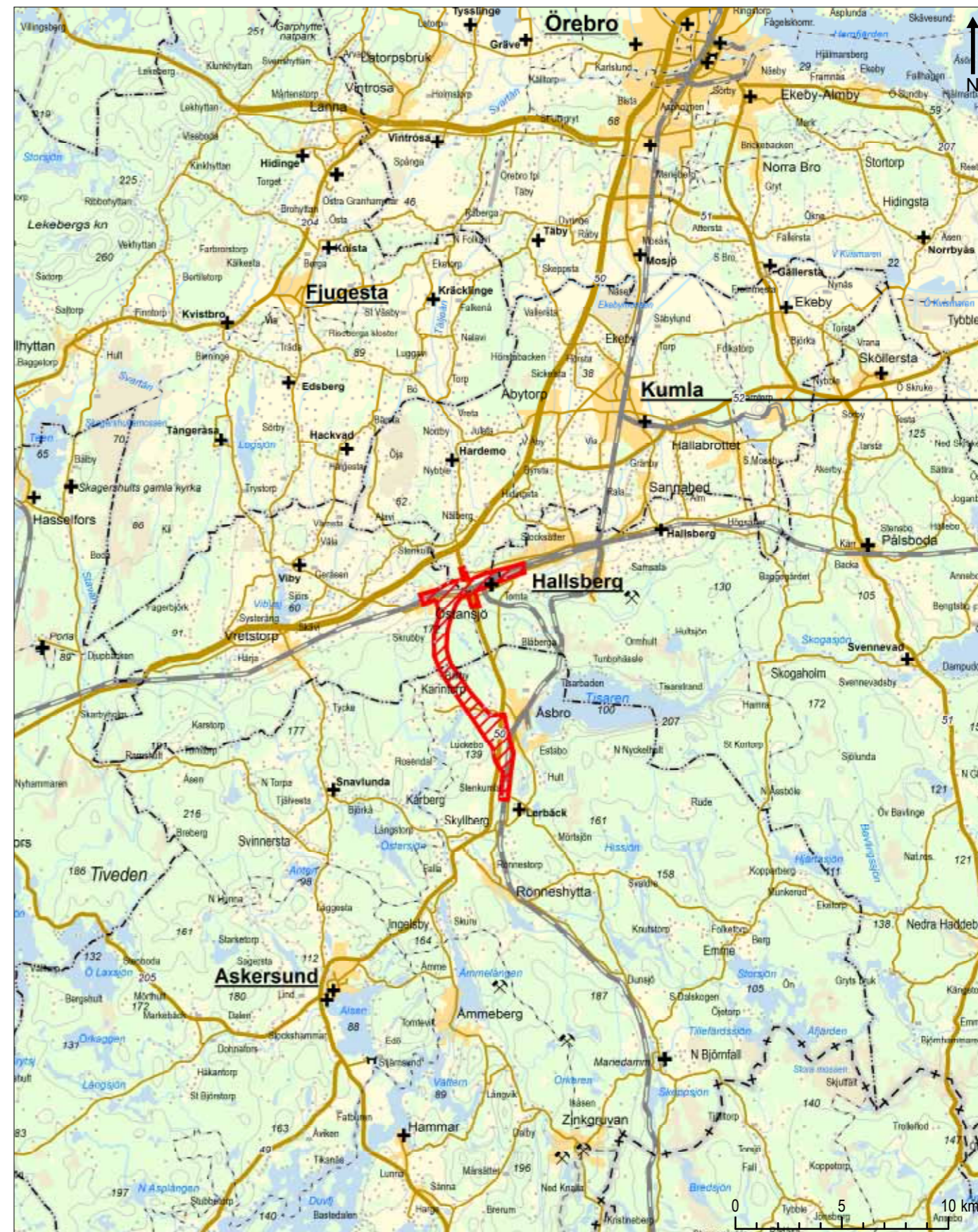
nat sätt belyser områdets fornlämningsbild och historia har eftersökts på Riksantikvarieämbetets öppna arkiv (samla.raa.se), de olika arkeologiska aktörernas hemsidor, Vitterhetskademins bibliotek, Örebro läns museums bibliotek och Kungliga biblioteket (libris.kb.se). Dessutom har de lokala bibliotekens (Örebros, Hallsbergs, Kumlas och Askersunds bibliotek) digitala bibliotekskataloger kontrollerats, vilket föranlett besök på Örebros stadsbibliotek och Hallsbergs bibliotek.

En noggrann genomgång och analys har gjorts av historiska kartor i Lantmäteriets digitala arkiv (Lantmäteristyrelsens och Lantmäterimyndigheternas arkiv samt Rikets allmänna kartarkiv) och Riksarkivets samlingar. De kartblad i Härads-ekonomiska kartan och Ekonomiska kartan som berörs av utredningsområdet har rektifierats mot nutida kartmaterial. Av de storskaliga lantmäteriakterna har i första hand de äldsta kartorna för varje registerenhet rektifierats. I några fall har även yngre kartor rektifierats då de innehållit indikationer på fornlämningar som saknas på andra kartor.

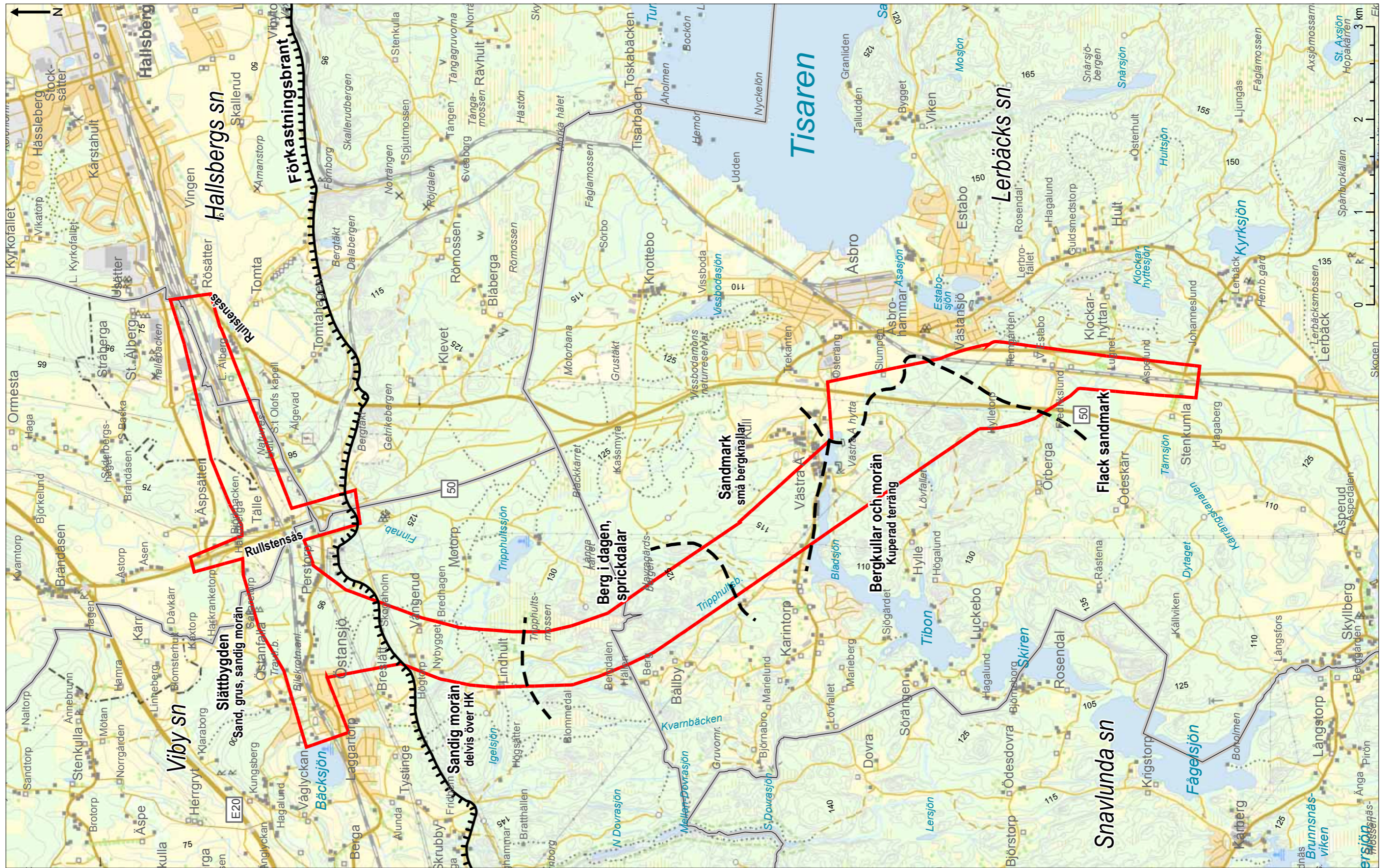
Husförhörlängder har använts för att försöka bedöma åldern på torp och backstugor i de fall det utifrån det äldre kartmaterialet inte går att avgöra om bebyggelsen anlagts före 1850, vilket är tidsgränsen för om en lämning ska betraktas som fornlämning enligt kulturmiljölagen.

Från SGU har nutida och äldre geologiska kartor använts. De äldre geologiska kartorna innehåller utöver information om jord- och bergarter samt gruvor även vissa uppgifter om fornlämningar. SGU:s strandlinjeberäkningar för olika historiska tidpunkter har också använts.

Terrängskuggning beräknad från Lantmäteriets lidardata har analyserats för att få indikationer på vissa större lämningstyper som under gynnsamma omständigheter kan iaktas: exempelvis kolbottnar, fångstgropar, diken och åker- eller terrasskanter.

Figur 1. Utredningsområdet markerat på Översiktskartan. Skala 1:250 000.

Figur 2. Utredningsområdet indelat i topografiska zoner på Terrängkartan. Skala 1:40 000.

TOPOGRAFI

Utredningsområdet är 10,4 km² stort, 14 kilometer långt och 350–1 300 meter brett (se figur 2). Det består dels av en östvästlig korridor längs Västra stambanan mellan Hallsberg och Östansjö (som utvidgats i korsningen med väg 50), och dels av en nordsydlig korridor som utgår från den förra och går i en båge genom obruten terräng till nuvarande järnvägen Hallsberg–Mjölby söder om Åsbro, och följer denna till Stenkumla.

I nordöst ansluter utredningskorridoren till industriområdena i utkanten av Hallsberg och i nordväst till Östansjö, en mindre tätort som domineras av villabebyggelse. I norr ligger ytterligare bebyggelse, i första hand bostadshus, längs väg 50 och längs den gamla landsvägen mellan Östansjö och Hallsberg. I övrigt präglas bebyggelsebilderna av landsbygdsbebyggelse. Väg 50 går parallellt med järnvägen i södra delen av utredningsområdet och korsar stambanan i norr. Flera luftledningarna genomkorsar utredningsområdet på olika platser.

Utredningskorridoren ligger inom två distinkta landskaps typer. En förkastningsbrant markerar övergången mellan Närkes slättbygd i norr och skogsbygden, det forna Lerbäcksbjergslaget, i söder.

Bergarter

I skogsbygden ligger berggrunden ofta blottad och utgörs huvudsakligen av urberg bestående av grå och röda graniter och gnejser (Björnbom 1989:21–24). Förkastningsbranten domineras av äldre graniter i vilka stenbrott upptagits för makadamtillverkning vid Getrikebergen och Dalabergen. Åt söder övergår graniterna i metavulkaniter (benämnda leptiter i äldre litteratur) som innehåller järnmalm. I denna zon ligger övergivna gruvhål och gruvområden gles utspridda i ett östvästligt bälte längs Lerbäcksbjergens nordgräns och norr om sjön Tisaren. Söder om sockengränsen är ögongnejs den dominerande bergarten inom utredningsområdet.

Vid Ödeskärr och Örberga, väster om den sydligaste delen av utredningsområdet, finns mindre stråk av kristallin kalksten där marmorbrott upptagits (Wikström & Karis 1991:76).

Slättbygdens berggrund är dold av lösa jordarter och består av kalkrika kambrosiluriska sedimentära bergarter vilka har gjort området extra bördigt. Sandsten är vanligast men alunskiffer förekommer vid Östanfälla, nära den nordvästra kanten av utredningsområdet, där det även har brutits under en period (Wikström & Karis 1991:145–52).

Jordarter

Jordarterna i utredningsområdet präglas av det stråk av isälvsavlagringar som löper i nordsydlig riktning öster om och delvis inom utredningsområdet (se figur 3). Isälvsavlagringarna består av sten, grus och sand som ligger sorterade efter kornstorlek. De bildar ömsom smala ryggar – rullstensåsar – och ömsom breda isälvsdeltan. Isälvsavlagringarna ligger i ett nordsydligt stråk som sträcker sig från Motala norrut via Godegård. I höjd med utredningsområdet delar sig isälvsavlagringarna i en västlig gren som korsar den norra delen av utredningskorridoren längs väg 50 och fortsätter vidare genom Hardemo socken och den centrala slättbygden, och en östlig gren som tangerar den nordöstra änden av utredningsområdet vid Rösätter och fortsätter genom Hallsberg vidare mot Örebro.

Under förhistorisk och historisk tid har isälvsavlagringarna varit viktiga kommunikationsleder. Ett exempel på detta är att de äldre nordsydliga landsvägarna följer isälvsavlagringarna.

I norr har grundvatten, ibland järnmalmförande, förts via isälvsavlagringarna ut på slätten (Kåks 1992:9). Postglaciala svämsediment i form av sand och grus har avsatts i anslutning till isälvsavlagringarna och täcker stora delar av utredningsområdet (Björnbom 1989).

Utredningsområdet kan topografiskt indelas i ett antal delområden från söder till norr:

- Området längs järnvägen mellan Stenkumla och Åsbro samt väster om Åsbro består av flack sandmark som till stora delar är uppodlad. Svackor i terrängen är fyllda av kärrtorv och vid Lugnet och Estabo finns ett par mindre åsar med isälvsavlagringar.

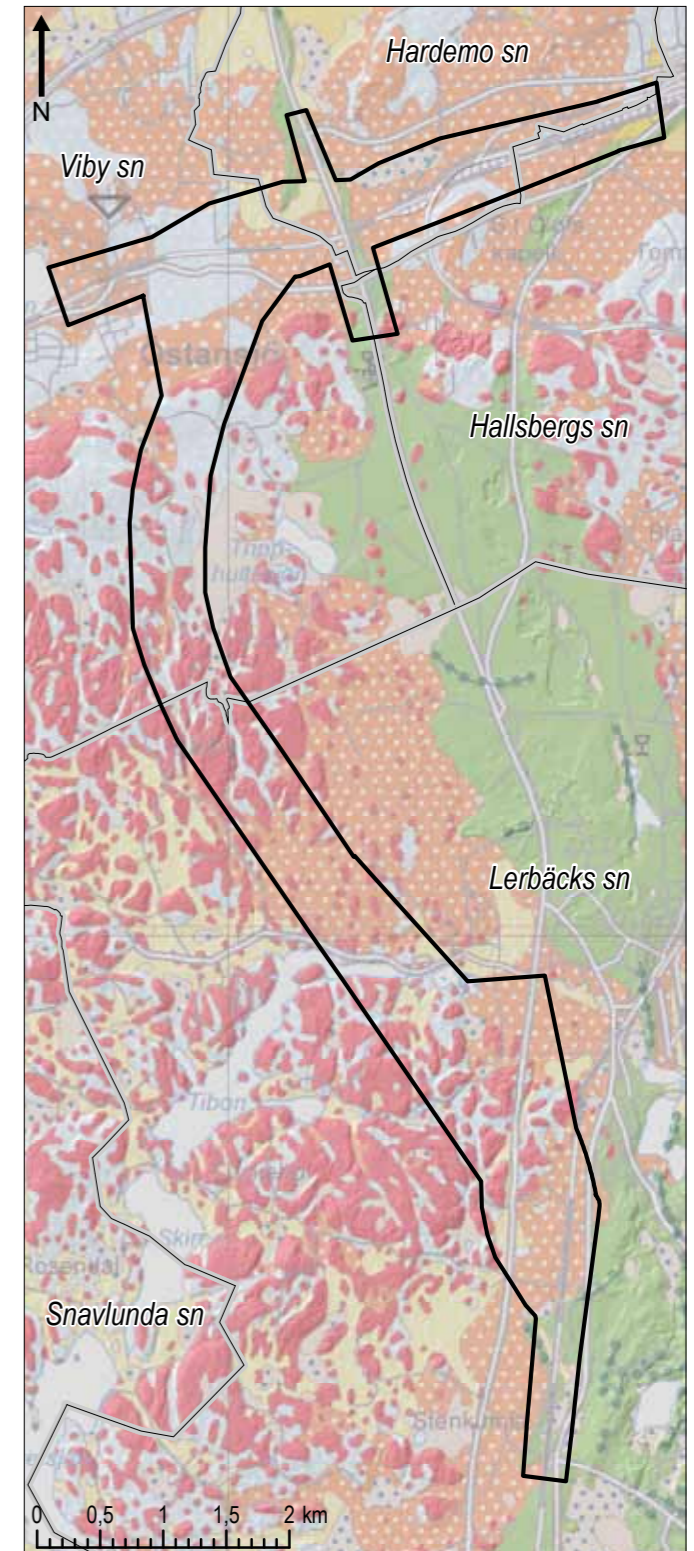
- Skogsmarken söder om Västra Å är mycket kuperad och domineras av bergkullar och morän. En del svackor är fyllda av silt och torv, samt av dammar vid Västra Å.

- Väster om Västra Å är marken sandig och till största delen skogbevuxen. Ett flertal små bergknallar sticker upp ur sandmarken och bryter den mjuka sydslutningen.

- Havragärdsbergen vid gränsen mellan Lerbäcksbjerg och Viby socknar består av berghällar som genomskärs av smala nordsydliga sprickdalar med morän. Tripphultsmossen är den största mossen i utredningsområdet och har en avrinning i tre olika riktningar.

- Vid Lindhult och Vångerud domineras moränmark som delvis ligger över högsta kustlinjen 140 meter över havet (Björnbom 1989:37). Utredningsområdets högsta punkt ligger här, 165 meter över havet.

- Området norr om förkastningsbranten är heterogen beträffande markanvändning, topografi och jordarter. I den skogbevuxna förkastningsbranten och vid Hult har naturliga terrasser bestående av grus och morän bildats. Längs stambanan tenderar västra delen att vara antingen skogbevuxen eller uppodlad moränmark med inslag av grus och sand vid Bäcksjön, och östra delen att bestå av uppodlad sandmark med inslag av silt, lera och torv i de flacka svackorna. Vid Rösätter ligger utredningsområdets lägsta punkt, 62,5 meter över havet. Isälvsavlagringarna bildar två smala åsar, den ena korsar utredningskorridoren vid Tälle och den andra tangerar den östra kanten vid Rösätter.

Figur 3. Utredningsområdet markerat på jordartskartan (SGU). Rött – berg i dagen, blått – morän, grönt – isälvsavlagringar, orange – sand/grus, gult – silt och lera. Skala 1:60 000.

TIDIGARE ARKEOLOGISKA UNDERSÖKNINGAR

Inventeringar

I de socknar som berörs av utredningen genomfördes fornminnesinventeringen första gången 1955 och andra gången 1980. Förstagångsinventeringen fokuserade på förhistoriska lämningar, mestadels gravar, men vid revideringsinventeringen registrerades även historiska lämningar som torplämningar och övergivna by- och gårdstomter. Gruvor och lämningar efter hyttor och hamrar, samt lågtekniska järnframställningsplatser registrerades också. Stensträngar, fossil åkermark och områden med röjningsrösen registrerades, men röjningsröseområdena bedömdes endast undantagsvis som fornlämningar (Jensen 1997:80–83).

Eftersom fornminnesinventeringen täckte in stora arealer per arbetsdag är fornminnesregistret (FMIS) inte heltäckande. Särskilt skogsmarken tenderade att prioriteras ned i förhållande till slättbygden. Åkermarken rekognocerades inte systematiskt under tidig vår eller sen höst vilket medfört att antalet boplatser och järnframställningsplatser indikerade genom lösfynd, är begränsat. Vissa lämningstyper, framför allt kolbottnar efter kolmilor, registrerades nästan inte alls eftersom de är mycket vanligt förekommande och har relativt sentida dateringar. Dessutom har ändringar i kulturmiljölagen medfört att vissa lämningar som vid inventeringstillfället bedömdes vara övriga kulturhistoriska lämningar idag betraktas som fornlämningar.

Utöver fornminnesregistret finns lämningar registrerade i Skog och historia, ett arbetsmarknadsprojekt som pågick decenniet runt år 2000 där kulturlämningar, främst i skogsmark, inventerades och dokumenterades. Flertalet registrerade lämningar är relativt sentida och därmed inte fornlämningar. Registrerade objekt är endast delvis kvalitetssäkrade av utbildade arkeologer och bör därför återbesökas och kontrolleras.

Undersökningar

I detta kapitel redogörs endast kortfattat för tidigare arkeologiska utredningar och undersökningar. Resultaten analyseras lite närmare i kapitlet *Fornlämningbild*.

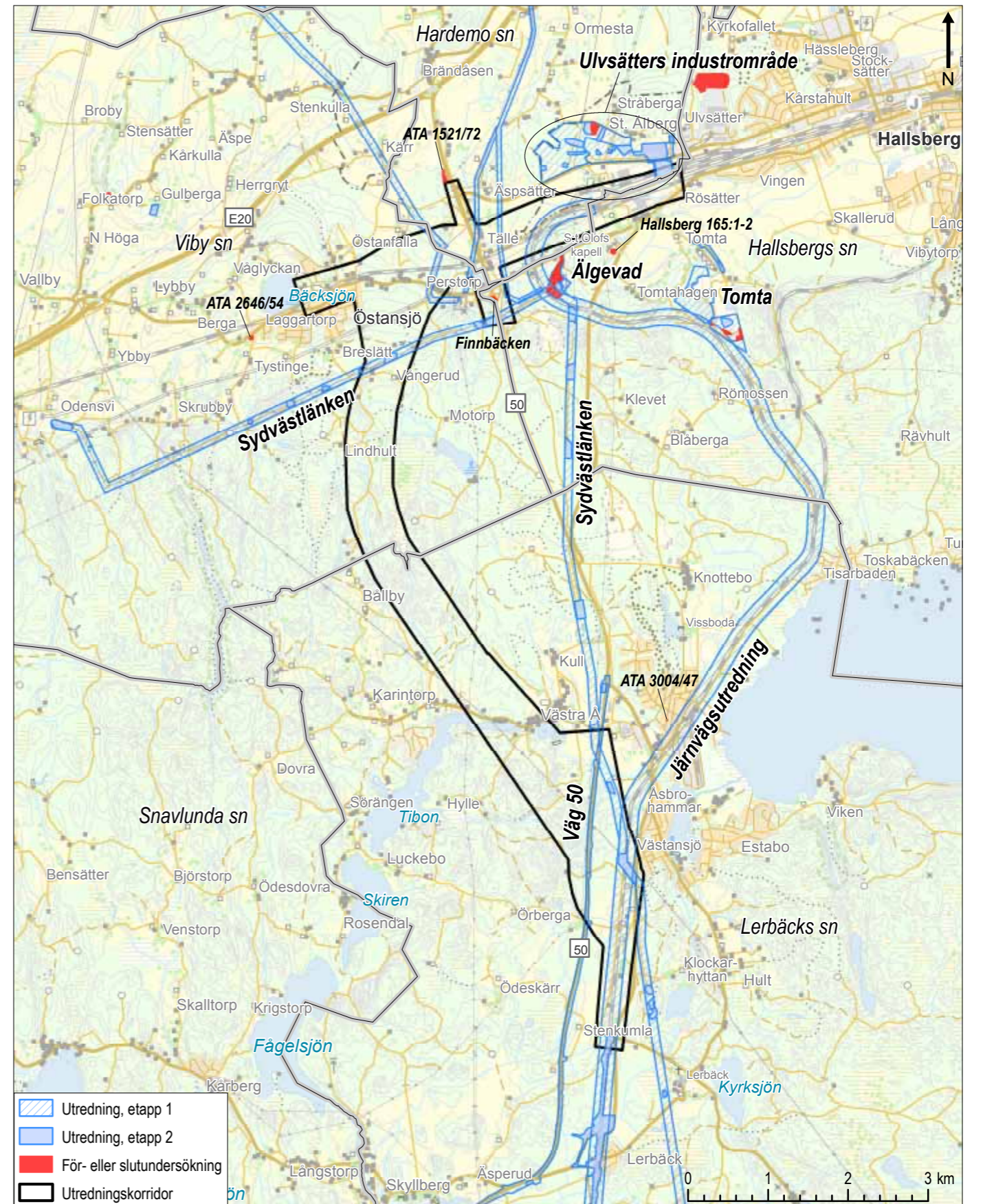
Med anledning av den föreliggande utbyggnaden av järnvägen Hallsberg–Mjölby genomfördes en kulturmiljöanalys 2006 (Helander & Petterson 2006). Mellan Hallsberg och Stenkumla inkluderades flera utredningsalternativ, däribland den nuvarande korridoren. I analysen sammanställ-

des, beskrevs och analyserades kulturmiljöer och kulturlämningar. Inga arkeologiska inventeringar genomfördes.

Arkeologiska linjeutredningar

Flera arkeologiska utredningar har utförts längs långa korridorer i anslutning till utredningsområdet:

- En arkeologisk utredning etapp 1 genomfördes 1996 längs den befintliga järnvägen söderut från Hallsberg (Pettersson 1996) och omfattade delvis ytor inom det nuvarande utredningsområdet (se figur 4). Vid fältinventeringen påträffades områden med fossil åkermark (både röjningsröseområden av äldre karaktär och sentida odlingslämningar), kolbottnar, enstaka stensättningar och sentida bebyggelselämningar (gårdstomter och torplämningar). Dessutom pekades lämpliga boplatzlägen ut. En jämförelse med senare överlappande utredningar visar att en del lämningar, särskilt kolningsanläggningar, inte fångades upp i utredningen, särskilt i utkanterna av utredningskorridoren. Områden med kolbottnar registrerades inte särskilt noggrant, vilket är en återspeglning av dåtida praxis.
- Den anslutande järnvägssträckningen mellan Stenkumla och Mariedamm i söder utreddes vidare i en arkeologisk utredning etapp 2 (Hjulström 2014). I utredningen påträffades sammanlagt 178 kolmilor och 27 kolningsgropar. 24 ¹⁴C-analyser av ett urval av kolningsanläggningarna gav i princip dateringar från 1600-talet och framåt. De flesta daterade anläggningarna var resmilor, men två kolningsgropar samt två prover ur en liggmila gav också moderna dateringar. Flera potentiella boplatzlägen utredningsgrävdes men endast en förhistorisk härd påträffades.
- En omfattande arkeologisk utredning för kraftledningen Sydvästlänken korsade utredningskorridoren på tre platser: två i förkastningsbranten mot slätten i norr och en på sandmarkerna vid Åsbro i söder. Resultatet av utredningen är intressant då den löper längre sträckor i områden som topografiskt liknar utredningsområdet. Utredningen delades upp i etapp 1 (Ternström & Nilsson 2011) och etapp 2 (Bondesson et al 2013). Den vanligaste lämningsskiktet var kolbottnar efter resmilor, dessutom påträffades enstaka liggmilor och osäkra kolningsgropar. Några röjningsröseområden registrerades, både av äldre och yngre karaktär där de senare kunde beläggas på historiska kartor. Ett större antal tänkbara boplatzlägen identifierades. Utöver detta påträffades tjärdalar och sentida bebyggelselämningar samt lägen för lägenhetsbebyggelser som indi-

Figur 4. Tidigare arkeologiska undersökningar. Kartan redovisar endast de som nämns i texten, fler förekommer i utkanterna av kartan. Skala 1:65 000.

kerades genom historiska kartor. Vid sökschaktningarna i etapp 2 påträffades boplatslämningar från stenåldern på tre platser varav två inom föreliggande utredningsområde (se nedan), och tretton tänkbara boplatslägen avfärdades efter sökschaktning. Dessutom påträffades ett par lågtekniska järnframställningsplatser.

- En arkeologisk utredning längs väg 50 berörde södra delen av utredningsområdet (Ramström 2014a–b). Inga lämningar påträffades inom nuvarande utredningsområde men vid den norra änden av utredningsområdet, vid norra infarten till Åsbro, framkom en kraftigt överplöjd boplat i sandmark, bestående av åtta härdar och två stolphål.
- En arkeologisk utredning för en kraftledning genom den centrala slättbygden ansluter till den norra delen av utredningskorridoren (Wennstedt & Edvinger 2012, Nilsson 2014). Förutom tidigare registrerade lämningar påträffades huvudsakligen sentida lämningar: lägenhetsbebyggelser, sentida odlingslämningar som röjningsröseområden och hägnader, men även någon enstaka stensättning. Inom föreliggande utredningsområde påträffades en torplämning, ett röjningsröseområde, en järnframställningsplats och en vägbank/banvall. De är ännu inte registrerade i FMIS.
- Vid en liknande utredning för en kraftledning som ansluter till utredningsområdet från nordväst påträffades en rektangulär kolbotten inom utredningsområdet (Pettersson 2002).
- På 1990-talet utredes sträckningen inför nuvarande E20 på slättlandet norr om utredningsområdet. Utredningen berörde i första hand åkermark i slättlandskapet och vid inventeringen gjordes spridda fynd som indikerade boplatser (huvudsakligen från stenålder), förhistoriska gravar, järnframställningsplatser och lämningar i anslutning till bytomter med medeltida belägg. Flera för- och slutundersökningar av bl.a. boplatser från sten- brons- och järnålder genomfördes, särskilt i de centrala delarna av Viby socken (Rapport E20, ATA).

Transformatorstation vid Älgevad

- En arkeologisk utredning etapp 1 och 2 vid Älgevad/Getrikebergen resulterade i att ett röjningsröseområde, fem runda kolbottnar, en husgrund och en mindre boplat påträffades (Sjölin 2011).
- Vid den påföljande förundersökningen daterades röjningsrösen till 1500- till 1700-talen, och ett odlingslager

till 1800-talet. Kolbottnarna och husgrunden daterades till 1700-talet. De fåtaliga boplatslämningarna daterades till tidigneolitikum och runt Kristi födelse (Arfalk och Sjölin 2012).

Tomta bergtäkt

- Vid en arkeologisk utredning påträffades tre områden med röjningsrösen i skogsmark på södra sidan av bergtäkten. Sökschaktning av lämpliga boplatslägen i samma område och i åkermark vid Tomta by var resultatlösa (Pettersson 2001).
- En förundersökning och en särskild arkeologisk underökning av de tre röjningsröseområdena gav dateringar till tre perioder: äldre järnålder, vikingatid–medeltid och senmedeltid–tidigmodern tid (Pettersson & Appelgren 2011).
- En arkeologisk utredning etapp 1 inför utvidgning av bergtäkten åt väster resulterade i fem nya röjningsröseområden av äldre karaktär och en kolbotten (Nilsson 2014).

Ulvsätters industriområde och Hallsbergsterminalen

Flera arkeologiska undersökningar har genomförts i de västra utkanterna av Hallsberg.

- Vid en arkeologisk utredning, etapp 1 och 2, för Ulvsätters industriområde och Hallsbergsterminalen påträffades tio härdar, ensamma eller i grupper, samt ett kulturlager med slagg och ugnsväggsfragment från lågteknisk järnframställning vid sökschaktning i sandig åkermark. Fyra av härdarna ¹⁴C-daterades till spannet förromersk/romersk järnålder–vendeltid/vikingatid (Pettersson 2000). Vid den följande förundersökningen påträffades ytterligare härdar och enstaka stolphål. Blästerugnen/järnframställningsplatsen undersöktes och daterades till förromersk järnålder (Karlsson 2002).
- Inför en västlig utvidgning av Ulvsätters industriområde genomfördes en arkeologisk utredning etapp 1 där fyra röjningsröseområden (varav tre av äldre karaktär), två torplämningar, en husgrund och ett ensamliggande röjningsröse påträffades (Westin 2008). Sex möjliga boplatslägen utredningsgrävdes i etapp 2 av utredningen. På en plats (Hardemo 166) framkom boplatslämningar i form av stolphål, härdar och gropar. En härd ¹⁴C-daterades till vikingatid (Westin 2011). Boplatslämningen förundersöktes varvid ytterligare stolphål, rännor, härdar och kulturlager påträffades. Ett antal stolphål och rännor kunde sammanfogas till lämningarna efter en byggnad vars form antyder ett långhus av yngre järnålderskaraktär.

- I skogsmarken norr om Ulvsätter har även två röjningsröseområden undersökts. ¹⁴C-dateringar tyder på att området bör ha odlats upp under 1000-talet och sedan varit i bruk fram i 1300-talet. Nästa brukningsperiod representeras av ett antal ¹⁴C-dateringar som ligger mellan 1400- och 1600-talen. En enstaka datering hamnade i 400–500-talet. Inga andra typer av fornlämningar påträffades vid sökschaktningar inom röjningsröseområdena (Ekholm et al 2011).

Spridda äldre undersökningar

- En järnframställningsplats belägen vid Finnbäcken, inom utredningsområdet, undersöktes 1969 inför en ombyggnad av väg 50. Vid undersökningen dokumenterades fyra eller fem ugnrester bestående av stenramar av resta flata hållar samt två större lager innehåll slagg, ugnsväggsfragment, bränd lera och kol. Lämningarna ¹⁴C-daterades till förromersk järnålder. Vid undersökningen noterades också 2–3 upptrampade stigar i nordsydlig riktning på platån öster om ravinslutningen (Hansson 1989). De beskrevs inte närmare i rapporten men möjligen rör det sig om halvvägar.
- År 1965 undersöktes en gravgrupp vid Tomta (Hallsberg 165:1–2). Före undersökningen var ett röse och en stensättning synliga på platsen. Ytterligare fyra stensättningar framkom vid undersökningen. Keramikskärvor, brända ben och sot påträffades i gravarna, men inga daterbara fynd. Inga ¹⁴C-analyser gjordes heller.
- I Åsbro undersöktes på 1940-talet ett jordblandat röse, ursprungligen fem meter i diameter och 0,8 meter högt, vars ena halva bortschaktats vid vägbygge. Kol påträffades men gravgömmen var sannolikt bortschaktad (ATA 3004/47).
- På 1950-talet räddningsgrävdes delar av ett höggravfält vid Tystinge intill ett missionshus (ATA 2646/54, SHM 25097). Man undersökte brandlager efter gravar med förstörd eller skadad överbyggnad som innehöll gravfynd från vikingatid; bland annat fragment av järnföremål, keramik, pärlor, brända ben och en silverring.
- Omedelbart norr om utredningsområdet karterades ett område med odlingslämningar, i första hand röjningsrösen. Två gravliknande anläggningar undersöktes men bedömdes vara röjningsrösen då inga gravindikerande fynd gjordes (ATA 1521/72, ÖLM 215/69).

FORNLÄMNINGSBILD

Stenålder

Mesolitikum

När inlandsisen drog sig tillbaka från Närke runt 9500 f.Kr. låg strandnivån 140 meter över den nuvarande nivån och täckte större delen av utredningsområdet. Östersjöns föregångare Yoldiahavet (-8700 f.Kr.) hade under några hundra år sitt utlopp genom ett sund i västra Närke och stod i förbindelse med Vättern via ett sund som innefattade sjöarna Tibon och Tisaren, genom utredningsområdet.

Redan under den följande Anyclussjöns tid (8700–6500 f.Kr.) var dessa sund uppgrundade och Närkeslätten utgjorde en vik. Lösfynd av skafthålsförsedda spetshackor av bergart från denna tid utgör de äldsta daterbara fynden i Närke (Kåks 1992:27). En sådan yxa har påträffats i Snavlunda socken. Vid övergången till Littorinahavet 6500 f.Kr. hade strandlinjenivåerna sjunkit till 62–63 meter över havet (Risberg 1996), dvs. den lägsta punkten av utredningsområdet.

Den avslutande delen av mesolitikum (jägerstenåldern), ca 6000–4000 f.Kr., indikeras huvudsakligen av lösfynd av trindyxor som även tillverkades i början av neolitikum (bondestenåldern). Den södra delen av Närkeslätten har den största koncentrationen av sådana yxor, och inte mindre än nio stycken har påträffats på Äpsätters ägor, i anslutning till utredningsområdet. Enstaka fynd finns även i skogsbygden.

Boplatserna under mesolitikum kännetecknas i Närke framför allt av föremål och avslag av kvarts, ibland även flinta-föremål. Sådana boplatser kan vara svåra att datera utan en ordentlig arkeologisk undersökning, och kan även vara från den yngre stenåldern. Mesolitiska boplatser brukar allmänt betraktas som strandbundna, men i flera fall har undersökta och daterade boplatser i Närke kunnat visas ligga avsevärt högre än den dåvarande strandlinjen. Odaterade fynd av kvarts eller flinta redovisas med grå färg i figur 5.

Neolitikum

Den äldsta jordbrukande kulturen i Sydskandinavien brukar benämnas trattbägarkulturen (3900–2800 f.Kr.). Dess ledartefakter var spetsnackiga och senare tunnackiga yxor av flinta eller bergart. Fynd från denna tid redovisas med röd färg i figur 5.

Flera undersökta boplatser i närområdet har kunnat dateras till denna inledande fas av bondestenåldern. Den mest kända är boplatserna vid Frotorp i Viby socken, fyra kilometer

väster om utredningsområdet, som undersöktes i samband med E20-projektet. Boplatserna innehöll omfattande lämningar, bland annat ett hus, och ¹⁴C-daterades till 3900–3400 f.Kr. (Blomqvist et al 2006).

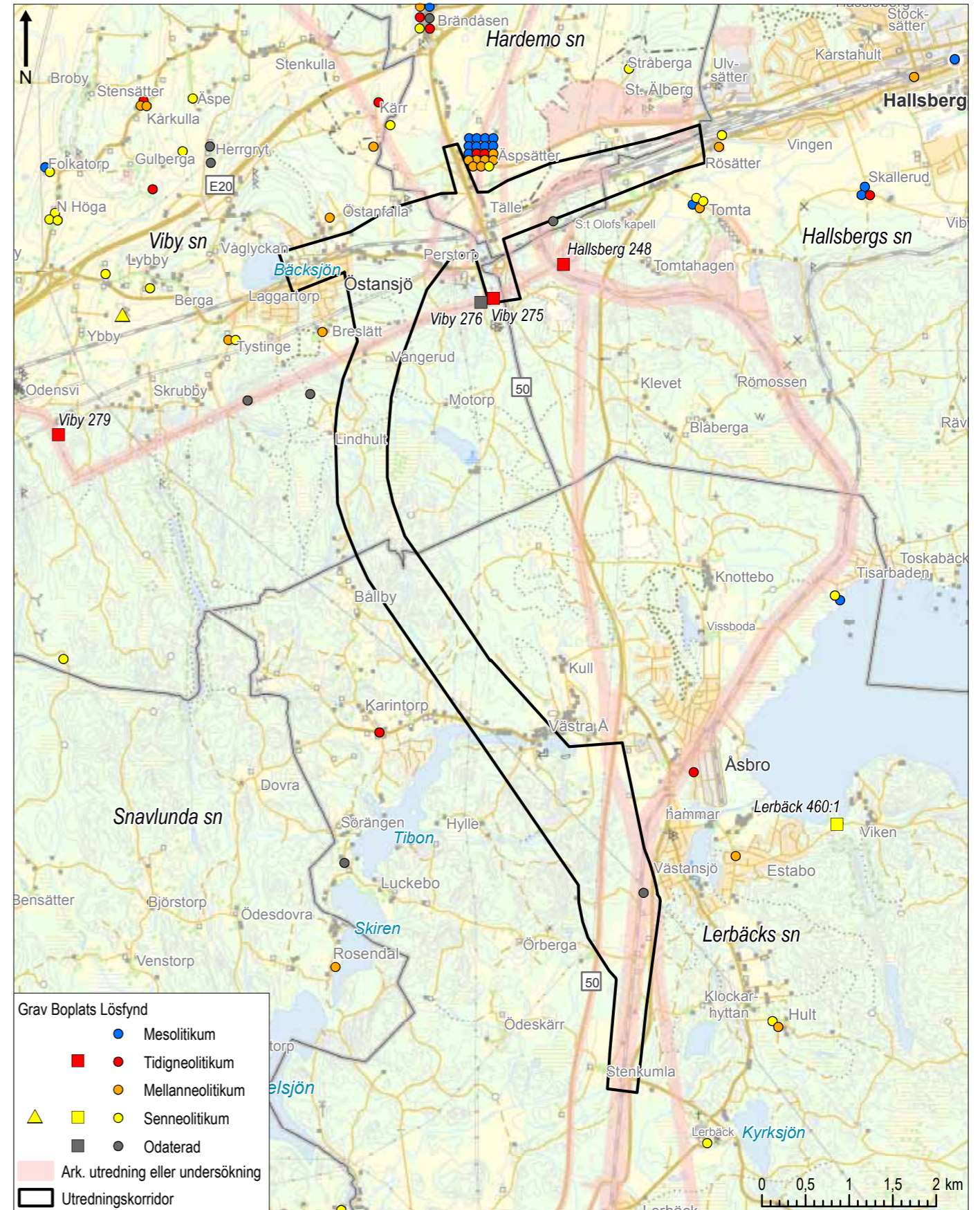
Tre boplatser från denna tid har upptäckts vid utredningar i eller ovanför förkastningsbranten mot Närkeslätten:

- Viby 275 undersöktes 2013 varvid härdar, gropar och enstaka stolphål samt ett hundratal bearbetade föremål av främst flinta och keramik påträffades. Genom fyndmaterialet kunde boplatserna dateras preliminärt till tidigneolitikum. Den hör sannolikt samman med Viby 276, där skärvig sten och en härd påträffades vid utredningen, men denna undersöktes inte vidare (Bondesson 2013:18-20).
- Vid Viby 279 påträffades slagen flinta och kvarts samt fragment av en slipad yxa, sannolikt tunnackig (Bondesson 2013:18-20). Boplatserna ska därför sannolikt dateras till tidigneolitikum eller den inledande delen av mellan-neolitikum.
- Vid Getrikebergen påträffades enstaka stolphål och härdar (Hallsberg 248). En av härdarna ¹⁴C-daterades till 3500–3360 f. Kr. och en annan till äldre järnålder. Undersökarna tolkade lämningarna som resterna av tillfälliga lägerplatser som upprättats vid olika tidpunkter (Arfalk & Sjölin 2012:12).

Lösfynd av tjocknackiga yxor, ofta håleggade, samt några flintmejslar tyder på att människor uppehållt sig i trakten även under den senare delen av mellan-neolitikum, även om sådana föremål delvis kan vara från senneolitikum. Ett par båtyxor från stridsyxekulturen från mellan-neolitikum har även påträffats.

Senneolitikum indikeras av flintdolkar och enkla skafthålsyxor. De senare kan även hör till inledningen av bronsåldern.

Utifrån lösfyndens distribution går det inte att se några geografiska skillnader i var människor uppehållt sig under stenålderns olika faser. Fynden återfinns både på slättlandskapet i norr och i skogsbygden i söder. De flesta lösfynd har påträffats i samband med odling, och den rumsliga spridningen styrs sannolikt till stor del av uppodlingsgraden. De fyra kända stenåldersboplatserna är alla belägna i skogsmark. Dessutom var deras datering till neolitikum oväntade då det utifrån läget åtminstone vid Viby 275 förmodades röra sig om en strandnära mesolitisk boplatser.

Figur 5. Indikationer på stenålder i närområdet. Skala 1:60 000.

Bronsålder och järnålder

Bronsålder

Bronsåldern i Närke är svårångad av flera anledningar. Bronsföremål bevaras inte lika bra som stenålderns stenföremål, och de synliga gravarna som förknippas med bronsåldern – rösen och stensättningar med en diameter på över 10 meter – är av monumental karaktär och kan endast ha rests över en mindre andel av den totala befolkningen i motsats till gravarna på järnålderns gravfält. Dessutom liknar den materiella kulturen i övrigt perioderna före och efter.

Kumlabygden i nordöst förefaller ha utgjort en centralbygd med en koncentration av bronsfynd och rösen med en diameter på över 10 meter medan trakten runt utredningsområdet har varit en marginalbygd. I Viby socken påträffades en del lämningar i samband med E20-undersökningarna, bland annat en skärvstenshög (ATA, rapport E20) och boplatslämningar från både äldre och yngre bronsålder vid Frotorp (Karlenby 2003:134–136).

I närheten av utredningsområdet saknas bronsfynd helt. Undersökningen av ett röse och fem stensättningar vid Tomta (Hallsberg 165:1–2) gav inga daterbara fynd, men är sannolikt från bronsåldern eller möjligen den äldre järnåldern. Ett stort röse finns även på Nälbergshammaren vid Brändåsen, två kilometer norr om utredningsområdet.

Järnålder

Inga gravar från brons- eller järnåldern är kända inom utredningsområdet. I närområdet finns flera gravar som ligger ensamma eller i små grupper. De härrör förmodligen i första hand från äldre järnålder. Exempel på sådana gravar i skogsbygden är Hallsberg 166:1–4 (fyra runda stensättningar), Hallsberg 200:1 (en ensamliggande rund stensättning) och Lerbäck 84:1–3 (en treudd, en kvadratisk och en rund stensättning) och Lerbäck 103:1–3 som är något atypisk då den består av två högar och en treudd (gravhögar brukar förekomma på gravfält med fler gravar och då dateras till yngre järnålder). Dessa gravgrupper ligger i anslutning till isälvsavlagringarna och har sannolikt anlagts intill äldre kommunikationsleder.

På slättbygden finns två gravfält i nordväst, Viby 50:1 och 53:1, med gravtyper som tyder på en huvudsaklig datering till äldre järnålder. På slättbygden förekommer förutom ensamliggande stensättningar även enstaka domarringar och resta stenar som sannolikt också är från äldre järnålder och då framför allt romersk järnålder och folkvandringstid. Viby 133:1 är ett mindre gravfält med bl.a. tre domarringar och tre resta stenar. Det finns sannolikt ett stort mörkertal av överodlade gravar på slättbygden.

I Viby socken, nordväst om utredningsområdet, finns flera gravfält som huvudsakligen består av högar och övertorvade stensättningar, och som hör till den äldre järnåldern. Viby 47:1 är Närkes största gravfält med runt 200 gravar och Viby 41:1 består av 125 gravar. Viby 30:1, 44:1 och 45:1 är tre mindre gravfält med något tiotal gravar vardera.

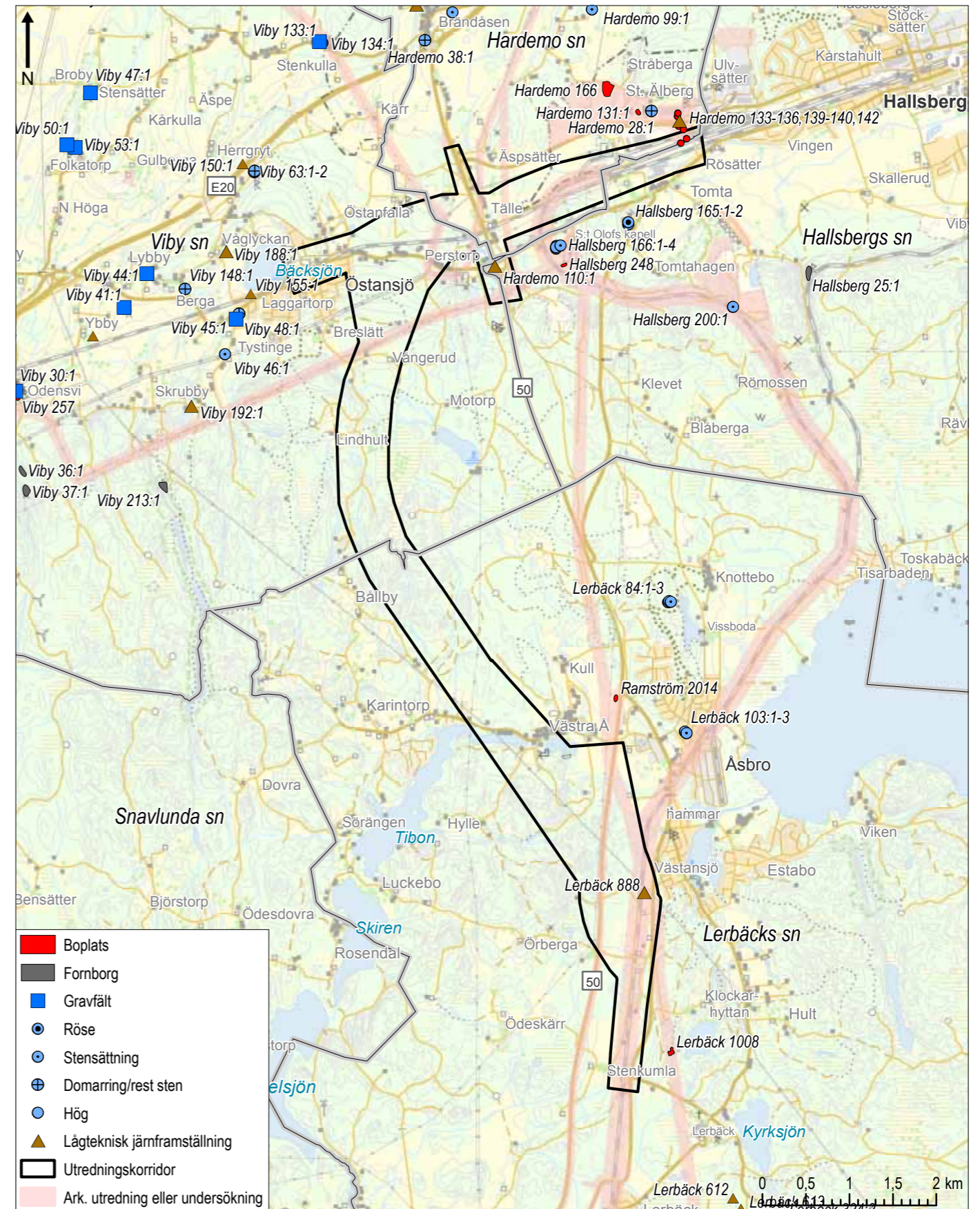
En fornlämningstyp som förknippas med järnåldern och framför allt med folkvandringstiden är fornborgarna, även om ingen har undersökts och daterats säkert i Närke. 33 fornborgar är kända i landskapet och de flesta ligger i en krans runt slättbygden på förkastningsplataernas klintar (Hansson 1989:16–18). Inom fem kilometer från utredningsområdet ligger fyra fornborgar i sådana karakteristiska krönlägen ovanför förkastningsbranten.

Då boplatslämningar vanligtvis inte är synliga ovan mark krävs arkeologiska undersökningar för att lokalisera dem vilket innebär att spridningsbilden som redovisas i figur 6 styrs av var arkeologiska undersökningar genomförts. Det är dock tydligt att boplatslämningar från järnåldern, och möjligen även bronsåldern, påträffats både i slättbygden och skogsbygden.

Strax norr om utredningsområdet ligger den ovan nämnda Hardemo 166, en boplat med vikingatida datering (Westin 2011, Karlenby 2010). Sydöst om boplaten har enstaka eller grupper av härदार och spår av järnframställning och smide påträffats (Hardemo 131:1, 133–136, 139–140 och 142). Anläggningarna förefaller inte ha ingått i boplatser utan snarast varit aktivitetsytor. De har spridda dateringar i spannet förromersk/romersk järnålder–vendeltid/vikingatid (Pettersson 2000; Karlsson 2002).

Hallsberg 248 är en yta med enstaka boplatslämningar som av undersökarna tolkas vara lämningar efter tillfälliga uppehåll på platen. Ett ¹⁴C-prov från platsen daterades till 45 f.Kr.–25 e.Kr. Odaterade boplatslämningar som sannolikt är från järnåldern finns även i skogsbygden (Lerbäck 1008 och Ramström 2014).

Bebyggelsehistoriska studier tyder på att man under den yngre järnåldern sökte kontakt med lersedimenten på slättlandet genom att bosätta sig i övergångszonen mellan lera och morän (Sporrong 1971:131f). Den rumsliga fördelningen av gravfält från yngre järnåldern i Viby socken och läget för boplaten Hardemo 166 ansluter till detta mönster, som även kan förklara frånvaron av kända gravar och boplatser från yngre järnålder i anslutning till utredningsområdet. Det finns dock ett par områden inom utredningsområdet med liknande förutsättningar (sand/morän intill lersediment), dels vid Tomta och Rösätter i nordöst och dels vid Handberga i norra utkanten (jmf figur 6 med figur 3).

Figur 6. Indikationer på brons- och järnålder i närområdet. Skala 1:60 000.

Historisk tid

Från mitten av 1500-talet (då Gustav Vasa lät upprätta de så kallade landskapshandlingarna som var fogderäkenskaper där alla skattlagda bebyggelseenheter redovisades) och framåt är bebyggelseutvecklingen möjlig att följa i detalj genom skriftliga källor. Medeltida köpehandlingar och dokument som nämner gårdar och byar finns bevarade från 1200-talet och framåt men ger inte en heltäckande bild av vilken bebyggelse som fanns vid en specifik tidpunkt. Ortnamnsforskning i kombination med arkeologi kan i någon mån komplettera de historiska källorna för att ge en uppfattning om när olika bebyggelseenheter etablerades.

De centrala delarna av Hardemo socken i norr och Viby socken i väster var etablerade bygder under järnåldern. Bygden i Viby socken sträckte sig fram till Bäcksjön i utredningsområdets nordvästra kant och indikeras av bebyggelsenamnen Odensvi, Ubbby, Lybby, Broby och Tystinge som går tillbaka till åtminstone yngre järnålder (figur 7). Vid flera av byarna ligger dessutom höggravfält från yngre järnålder vilket är ytterligare en indikation på deras höga ålder (jmf figur 6).

Under medeltiden expanderade bebyggelsen i Viby österut in i utredningsområdet där Östansjö, Breslätt och Lindhult etablerades. Från Hardemo i norr skedde en motsvarande rörelse söderut med kolonisation av Äpsätter, Hult, Stora Älberg, Tomta och möjligen Rösätter. Tomta och ortnamnen som slutar på *-sätter* kan dessutom ha etablerats redan under vikingatiden.

Större delen av Lerbäcks socken förefaller ha koloniserats under medeltiden. Ortnamnen Stenkumla och Västra Å har en ålderdomlig prägel och kan vara något äldre, kanske från vikingatiden, även om det saknas uppgifter om förhistoriska gravar i närheten av bebyggelsen. Ortnamnet Å förekommer även i Hallsberg, och det finns ytterligare ett par fall i socknen av sannolika uppkallelser efter bynamn i Hallsberg, som visar på en trolig kolonisationsriktning från norr mot söder (Helander & Pettersson 2006:53).

Den senmedeltida agrarkrisen efter digerdöden, där gårdar och odlingsmark övergavs, var inte särskilt omfattande på södra Närkeslätten enligt analyser av det medeltida källmaterialet (Brunius 1980:15). Det finns dock indikationer på att gårdar övergetts inom utredningsområdets norra del. Hult och Getrike (beläget på Getabrotorps ägor) nämns i en källa 1404 men redovisas inte i de äldsta landskapshandlingarna på 1500-talet. Därefter etablerades Hult och Getabrotorp på nytt som nybyggen under andra halvan av 1500-talet.

Av bland annat landskapshandlingarna framgår att de flesta gårdarna i Viby socken ägdes av frälset (dvs. adeln) eller kyrkan, och brukades av bönder som betalade arrende till ägarna. Riseberga nunnekloster var en stor markägare som arenderade mark till 22 bönder och 16 torpare i Viby socken, bland annat i Lindhult och Breslätt i utredningsområdets västra kant (Brunius 1980:24f).

I Hardemo, Hallsberg och Lerbäcks socknar var det vanliga med skattebönder som själva ägde sin mark och betalade skatt till kronan (ÖLM).

Utredningskorridoren berör delvis två angränsande häradsallmänningar: Hardemo häradsallmänning i södra Hardemo socken och Grimstens häradsallmänning i sydöstra delen av Viby socken. Den senare är en mindre friliggande del av en större allmänning som omfattar stora ytor i sydvästra delen av Viby socken. Häradsallmänningar finns belagda i 1200-talets landskapslagar och anses i regel ha tillkommit vid denna tid (Jansson 2003). De ägdes och nyttjades kollektivt av markägarna i respektive härad.

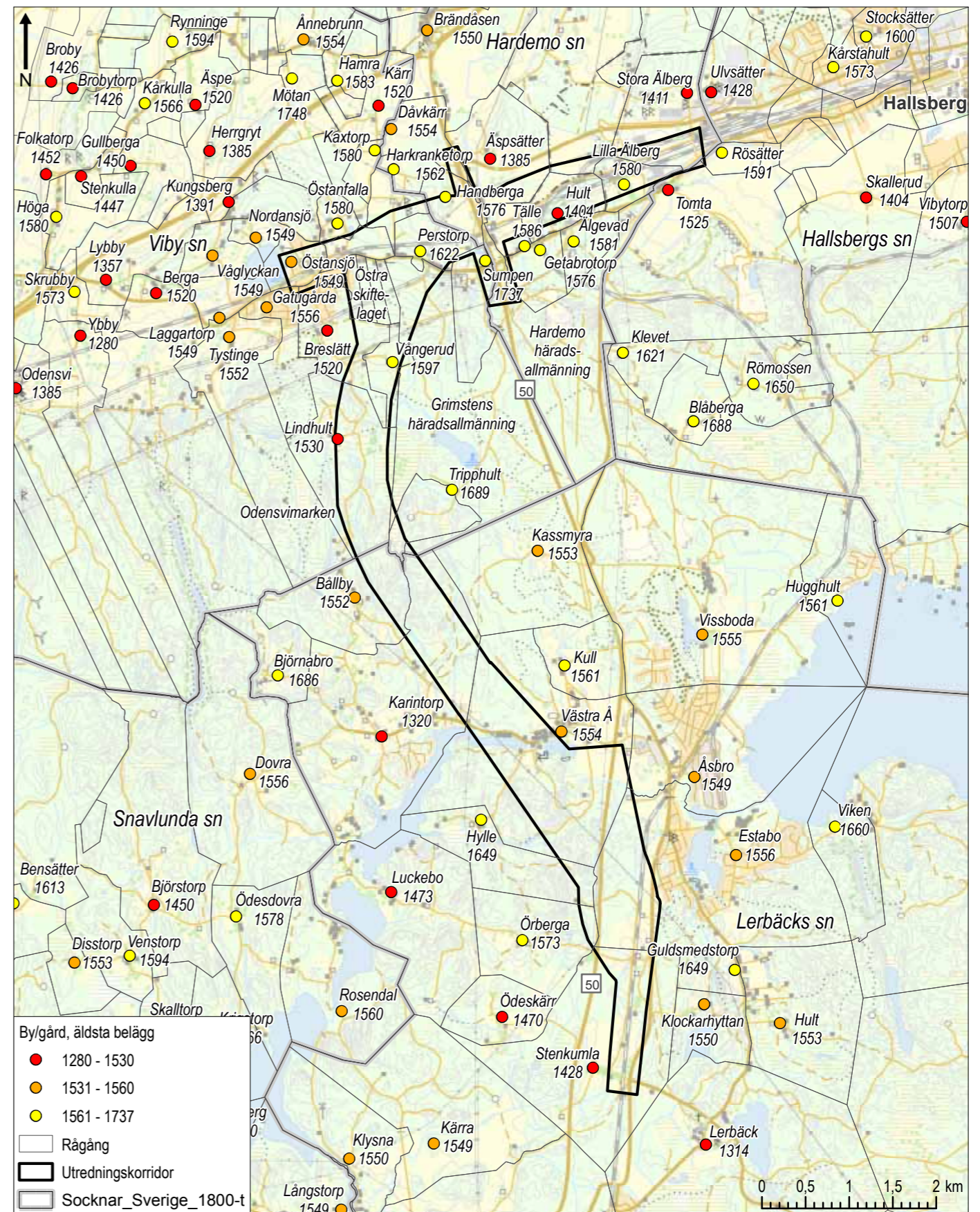
Andra allmänningar ägdes samfällt av ett antal byar i Viby socken. Odensvimarken som omfattade skogsområdet från Lindhult och västerut hade 16 delägare och delades upp mellan dessa 1803. En mindre allmänning inom utredningsområdet var Östra skiftelaget mellan Östansjö och Perstorp som skiftades mellan de fyra delägarna 1811.

Vid mitten av 1500-talet hävdade staten full äganderätt till allmänningarna och uppmuntrade till kolonisation av dem. Detta skedde genom att man tog upp kronatorp som var skattebefriade under nyröjningsfasen och därefter skattlades som små gårdar. Många nybyggen etablerades även på befintliga byars utägor. Kolonisationen var särskilt intensiv under andra halvan av 1500-talet och fortsatte in på 1600-talet och början av 1700-talet. Många av dessa nybyggen anlades i eller i närheten av utredningsområdet.

Befolkningsökningen kanaliserades från 1600-talet i allt större utsträckning genom att torp och backstugor anlades. Jordetorp, där torparna gjorde dagsverken hos markägarna, började anläggas på 1600-talet, men växte i antal snabbt under andra halvan av 1700-talet och 1800-talet. Vid det yngre indelningsverkets tillkomst 1680 anlades soldattorp som ofta var i bruk fram till införandet av värnplikten 1901.

Bergsbruk och järnframställning

Järnhanteringen har varit en viktig sysselsättning i området, både den lågtekniska järnframställningen under förhistorisk

Figur 7. Mantalssatta bebyggelseenheter, dvs. byar och ensamgårdar, i närområdet. Skala 1:60 000.

tid, och bergsbruket i Lerbäcks bergslag samt smidesverk-samhet både i slättbygden och bergslaget under historisk tid.

Lågteknisk järnframställning

Från början framställdes järn genom att myr- eller sjömalm samlades in och brändes i blåsterugnar som byggdes av sten eller lera som cylindriska schakt, runt 0,4–0,9 meter i diameter och intill två meter höga (Karlenby 2003:392ff). Ug-narna fylldes med malm och kol som antändes. Beroende på ugnsmo-dell ansamlades slaggen under ugnen eller tappades av, i det senare fallet placerades ugnen ofta i en sluttning för att underlätta avtappningen. Ofta har kolet framställt i kolningsgropar nära blästplatsen, och i skogsmark är kol-ningsgropar en indikation på att det finns en blästplats i närheten. De flesta järnframställningsplatser i åkermark in-dikeras genom fynd av slag i markytan.

Hälften av alla kända järnframställningslokaler i Närke ligger i en remsa längs den södra kanten av Närkeslätten. Förutom den relativt höga befolkningstätheten är en bidragande an-ledning förmodligen tillförseln av järnmalm ut på slätten genom grundvattnet från de malmförande bergen i söder (Hansson 1989:78–79).

Den äldsta kända järnframställningsplatsen i Närke är en blåsterugn som undersöktes vid Sågebol i Viby och date-rades till 925–811 f.Kr., dvs. yngre bronsålder (Karlenby 2003:367, 386). De flesta undersökta järnframställnings-platserna i Närke är från äldre och yngre järnålder och tidig medeltid, därefter finns enstaka senmedeltida och tidigmo-derna dateringar (Hansson 1989:78f).

Inom och i närheten av utredningsområdet har järnfram-ställningsplatser undersökts och daterats. Hardemo 110:1 daterades till förromersk järnålder, och Hallsberg 135:1 till äldre järnålder där den äldsta dateringen låg vid övergång- en bronsålder/järnålder. ¹⁴C-dateringar har gjorts av Viby 155 till vendeltid och Viby 188:1 till vikingatid (Hansson 1989:125f).

Lerbäcks bergslag

Kärnan i Lerbäcks bergslag var Lerbäcks och Hammars sock-nar, och vanligen räknades även Askersunds och Snavlunda socknar dit (Skyllberg 1998:15). Bergshantering bedrevs även i delar av angränsande socknar, däribland Hallsberg.

Det är klarlagt att bergsbruk bedrevs i åtminstone de syd-ligare delarna av bergslaget under 1300-talet. Hyttorna i Skyllberg, Rönne och Åmme omnämns i en upplåtelse-handling av kung Magnus Eriksson år 1346. Uppgifter från tidigt 1300-tal om Järnberget, Västra berget och Östra ber-

get kan syfta på det område som senare blev Lerbäcks berg-slag (Waldén 1947:22–24), men detta är mycket omstritt (Skyllberg 1998; Petterson 1996). Bergsbruket kan även vara äldre, de äldsta masugnarna i Sverige är ¹⁴C-daterade till 1100-talet (Karlenby 2003:426).

Ingen av gruvorna i Lerbäcks bergslag nämns med namn under medeltiden men de flesta som registrerats i FMIS är belägna i södra Lerbäcks socken och norra Hammars socken, i närheten av hyttorna med medeltida belägg. Den tidigast belagda hyttan i närheten av utredningsområdet är Klockar-hyttan (Lerbäck 150:1) som omnämns 1550.

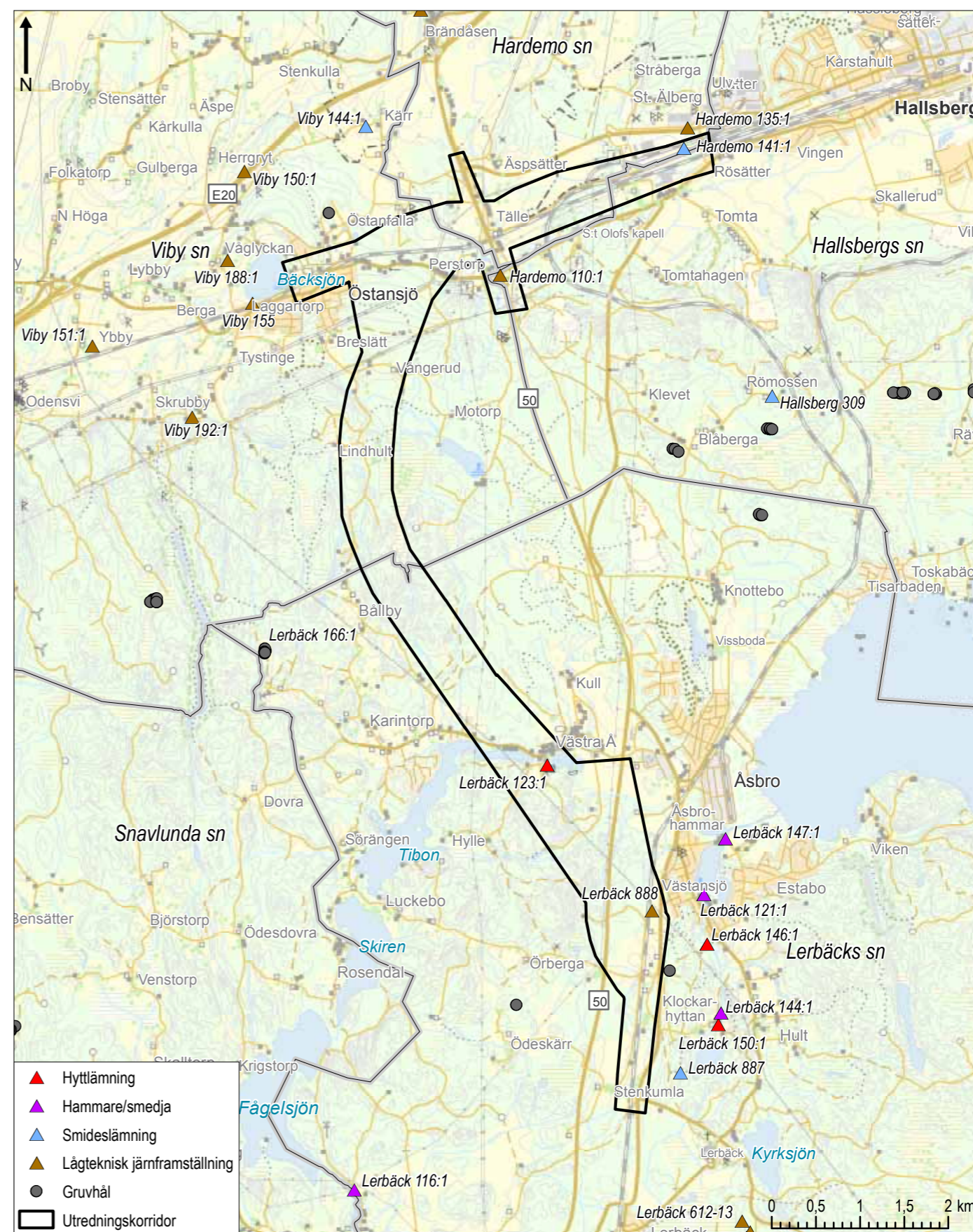
Bergsbruket fick ett kraftigt uppsving i början av 1600-talet. Privilegiebrev för Lerbäcks kronobruk utfärdades 1618 och 1623, och Lerbäcks bergslag omnämns första gången 1637 (Waldén 1947:38). Vid den här tiden anlades hyttorna i Västra Å (Lerbäck 123:1; i bruk 1643–1847) och Estaboda (sannolikt nära Lerbäck 147:1; i bruk 1633–1671). De var bondmasugnar och drevs av bergsmännen som var skatte-bönder i de närbelägna byarna, medan andra hyttor drevs av brukspatroner.

Det är sannolikt från denna tid och framåt som gruvhålen i närheten av utredningsområdet tagits upp. Flera gruvor låg på Hallsbergs allmänning och är nämnda med namn som dock ofta är svåra att knyta till de gruvhål som är kända i området (Waldén 1947:93). Till exempel uppges 1673 Espe och Kassmyra gruvor vara belägna på allmänningen, trots att namnen syftar på orter i Lerbäcks socken. Väster om utredningsområdet, vid gränsen mellan Lerbäcks och Snav-lunda socknar, låg Björnabro gruvor (Lerbäck 166:1) som redovisades som rikt malmförande 1778 men förbjudna att bryta i på grund av malmens bristande kvalitet.

Malmen i bergslagets gruvor var fosforhaltig och gav inte den kvalitet man önskade. Från 1680-talet importerades där-för järnmalm från Taberg, och senare även från Nora, för att täcka hyttornas behov (Nilsson 1958:67; Sahlström 1936:42). Vid mitten av 1800-talet föll bondmasugnarna ur bruk.

Smide

Dete var mycket vanligt att bönderna i Närke bedrev smide som komplement till jordbruket eller bergsverksamheten. På slättlandet blev många smeder faktorihantverkare på 1600-talet och bedrev vapensmide för Örebro gevärsfaktori som var en av landets viktigaste vapensmedjor under 1600- och det tidiga 1700-talet (Waldén 1955:360). Lerbäck var känt för sitt spik- och liesmide. Bönderna bedrev hands-mide i spiksmedjor som fanns vid de flesta gårdar och torp (Nilsson 1958:67) och var i bruk in på 1900-talet.

Figur 8. Kända järnframställningsplatser och bergsbrukslämningar i närområdet. Skala 1:60 000.

Fossil åkermark

I FMIS är fossil åkermark benämningen på tidigare brukad men nu varaktigt övergiven åkermark. Den vanligaste typen av fossil åkermark är röjningsröseområden bestående av flacka övertorvade rösen. Det var först på 1980-talet som man från arkeologiskt håll uppmärksammade lämningstypen och insåg att de kunde ha tillkommit redan under brons- eller järnåldern. Det är också belagt i skriftliga källor att man fram till laga skiftet vid mitten av 1800-talet brände av områden i skogen och sådde råg i askan (Sahlström 1936:22). Sådana svedjeland låg ofta långt in i skogen och fungerade som ett mindre obeskattat tillägg till de permanenta åkrarna.

Eftersom man vid tidpunkten för den andra fornminnesinventeringen 1980 ännu inte registrerade röjningsröseområden som fornlämningar registrerades de endast undantagsvis. I slättbygden registrerades en del röjningsröseområden som *övriga kulturhistoriska lämningar*, delvis därför att de var gravliknande och även för att slättbygden inventerades mer noggrant. I arkeologiska utredningar från 1990-talet och framåt har man registrerat röjningsröseområden, och det är påtagligt hur spridningsbilden har förändrats på grund av detta (figur 9). Det är mycket sannolikt att ett större antal områden med fossil åkermark ligger inom utredningsområdet.

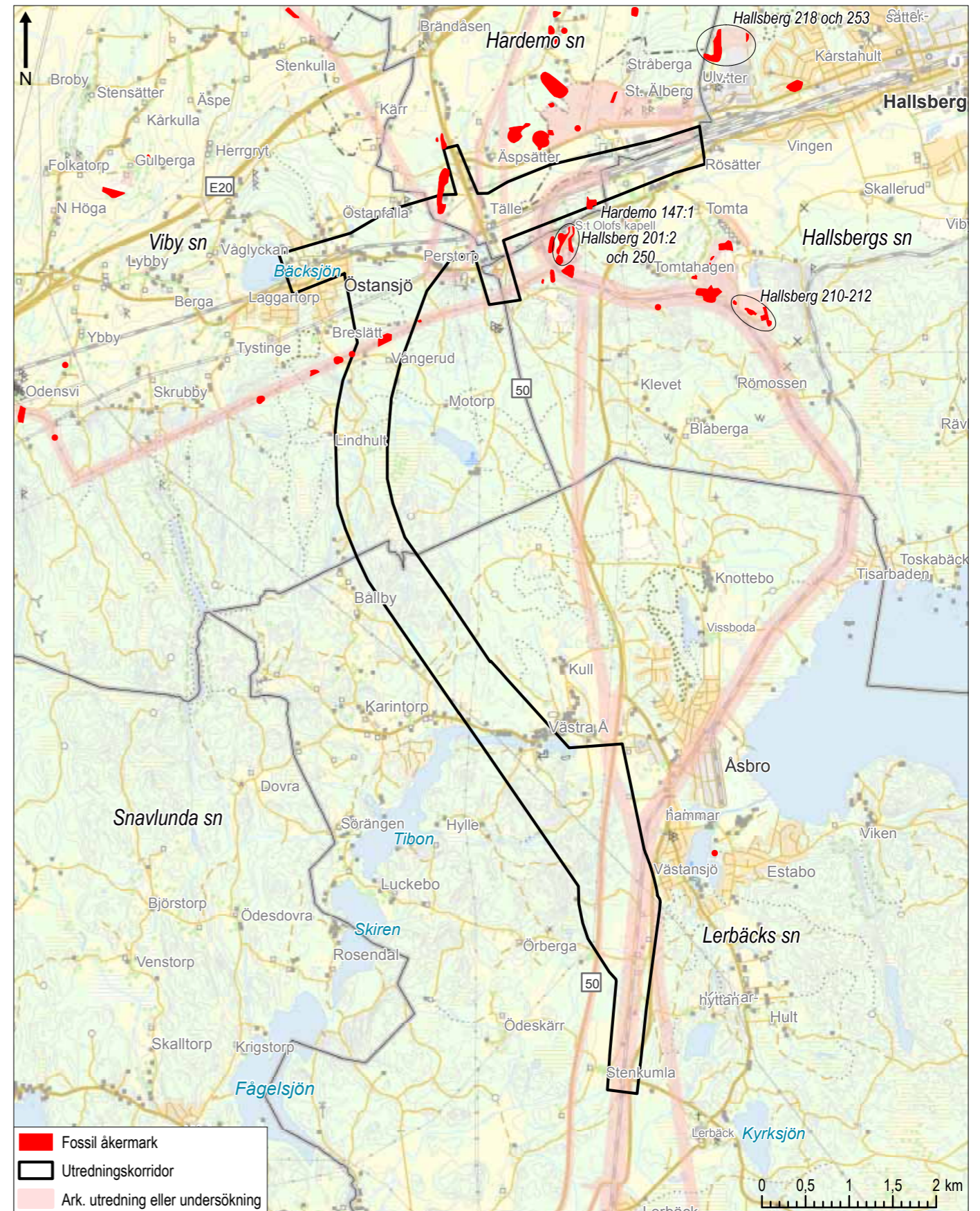
De röjningsröseområden som har påträffats vid utredningarna i skogsbygden ligger framför allt i norr, nära slättbygden. Detta beror sannolikt på jordartsförhållandena. Röjningsrösen är en restprodukt av odling, den odlade marken

ligger runt och mellan röjningsrösen. De delar av Lerbäckes socken som har inventerats arkeologiskt, längs väg 50 och järnvägen, består av sandmark som i motsats till moränmarken saknar större stenmaterial vilket innebär att inga röjningsrösen behövt anläggas vid odling.

Röjningsröseområden har undersökts på tre platser i närområdet:

- Hallsberg 201:2 och 250 odlades upp under 1500- och 1600-talen följt av en extensiv odling som pågick in på 1800-talet (Arfalk & Sjölin 2012). Dateringarna stämmer bra med det faktum att röjningsröseområdena låg på ägorna till Älgevad och Getabro, som båda anlades som nybyggen under slutet av 1500-talet.
- Hallsberg 218 och 253 daterades till två perioder: 1000–1350 e.Kr. och 1550–1700 e.Kr. (Ekholm et al 2011) och det är inte orimligt att koppla detta till den historiska bebyggelsen i närområdet, framför allt Ulvsätter.
- Hallsberg 210, 211 och 212 daterades grovt till tre faser: äldre järnålder, vikingatid–medeltid och senmedeltid–tidigmodern tid (Pettersson & Appelgren 2011).

Hardemo 147:1 är ett område med ryggade åkrar i 11–18 meter breda parceller. Varje parcell har plöjts åt samma håll vilket har medfört att jorden förts in mot mitten av varje parcell. Denna typ av åkrar anses ha brukats från medeltiden in i 1700-talet. En karta från 1822 visar att åkern fortfarande var uppodlad vid denna tid.

Figur 9. Kända områden med fossil åkermark i närområdet. Skala 1:60 000.

Kolningsanläggningar

Kolning har skett med olika metoder i olika tider. Generellt brukar man säga att kolningsgropar är äldst. Metoden att producera kol i gropar användes redan under järnålder. Milor, byggda över mark och täckta med kolstybb, tillhör medeltid och modern tid. Liggmilan, som efterlämnar en rektangulär eller kvadratisk kolbotten, anses vara den äldsta miltypen och introducerades under medeltid. Resmilan, som efterlämnar en rund kolbotten, uppfattas i äldre litteratur som en yngre typ som ansågs ha introducerats av vallonerna på 1600-talet. De ¹⁴C-dateringar som gjorts av kolbottnar stödjer ofta denna uppfattning men det finns enstaka ¹⁴C-dateringar av resmilor till medeltid och 1500-tal och flera dateringar av liggmilor till 1600-talet eller senare. Arkeologiska undersökningar av kolningsgropar och även skriftliga källor tyder på att de har använts långt fram i tiden, in på 1800-talet.

Kol användes som bränsle i masugnar och smedjor och behovet av kol var således särskilt stort i Lerbäcks bergslag. Tillsammans med svedjebruket i skogsmarken gav det konsekvenser för tillgången på skog i Lerbäcks socken vilket beskrevs 1760:

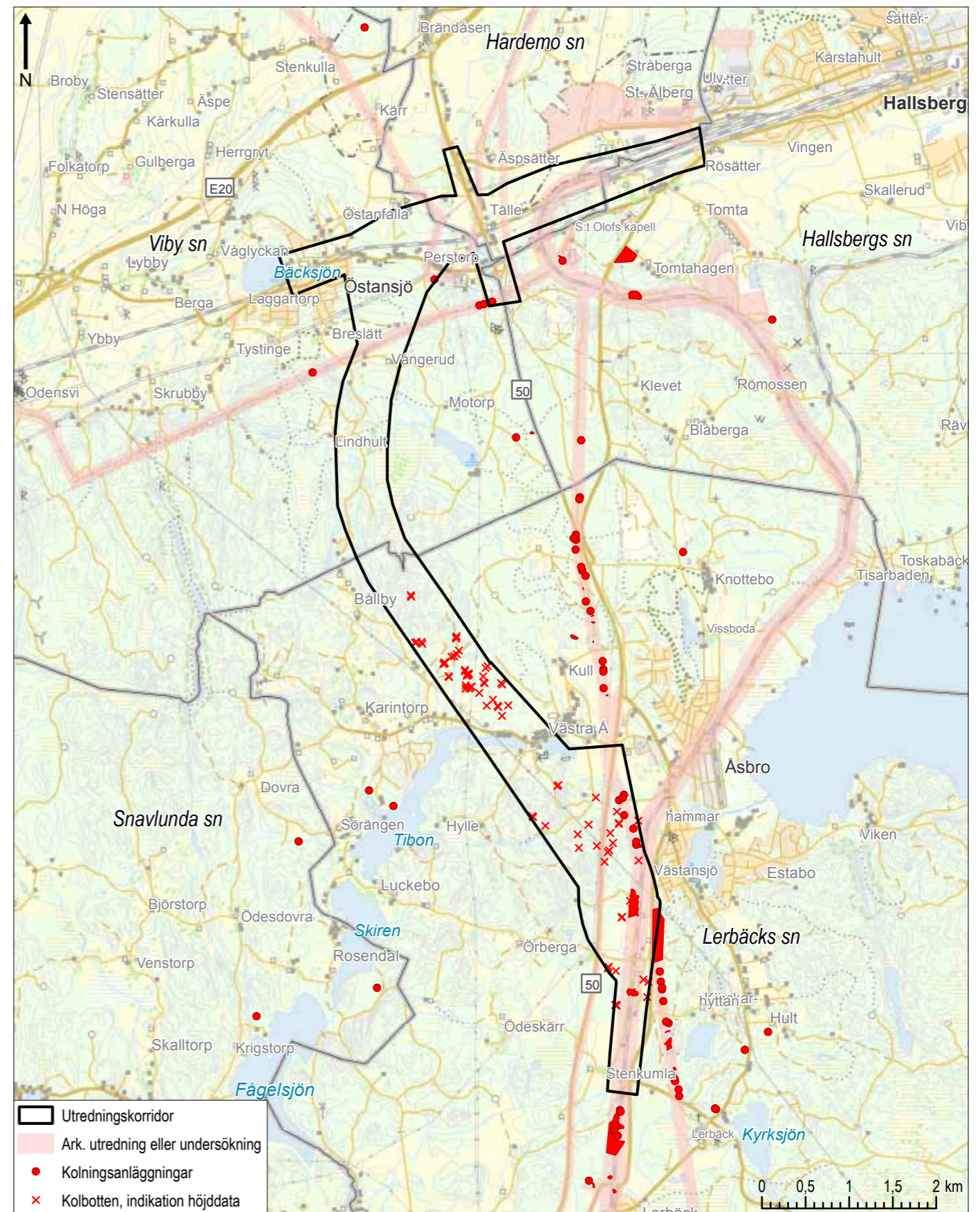
"I förra tider har denna socken varit överväxt med stor och förträfflig skog, vilken likväl sedermera igenom en allt för oöm medfart med svedjande och kolning efter handen blivit förminskad och nu, sedan marken blivit fördärvad, nästan till största delen försvunnen, att många hemman beklageligen ej äga tillräckeligt vedbrand och gärdsfång" (Waldén 1947).

Kolbottnar registrerades endast undantagsvis vid fornminnesinventeringen på grund av den relativt sena dateringen och den rikliga mängden. Enstaka kolbottnar registrerades i Skog och historia-projektet. Det stora flertalet kända kolbottnar i närområdet har registrerats i samband med senare arkeologiska utredningar, framför allt för Sydvästlänken.

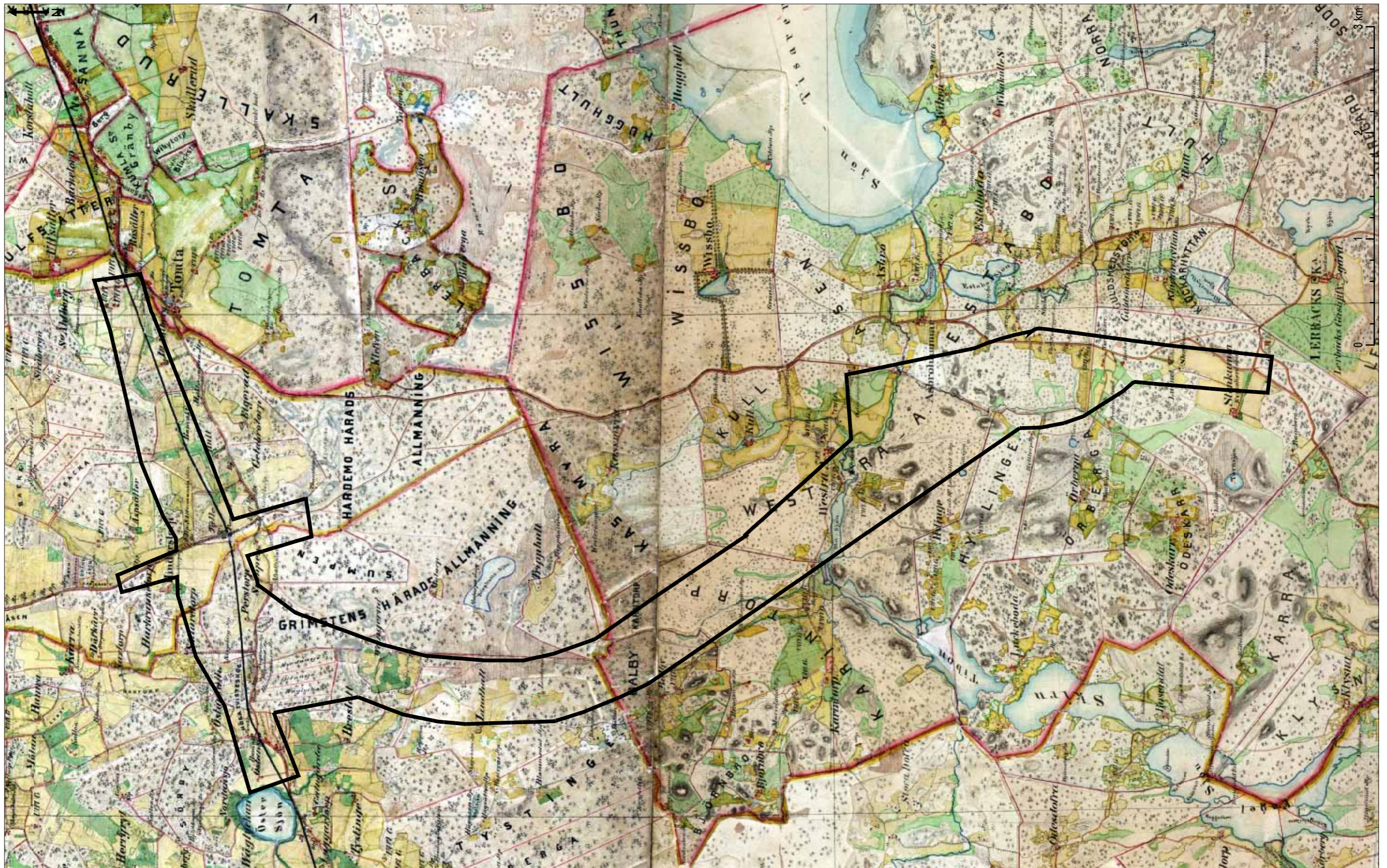
Runda kolbottnar efter resmilor går också att identifiera i Lantmäteriets lidardata och en genomgång har gjorts av sannolika och möjliga kolbottnar inom utredningskorridoren (figur 10). En jämförelse mellan resultatet av genomgången och de arkeologiska utredningarna visar dock att det endast är en mindre del av kolbottnarna som är synliga i lidardata. Det finns dock tydliga tendenser i den geografiska fördelningen.

Flertalet kolbottnar är belägna i Lerbäcks socken, medan antalet är mycket mindre i de angränsande delarna av Viby, Hardemo och Hallsbergs socknar. Som framgår ovan var behovet av kol stort i Lerbäcks bergslag medan skogarna intill den tätbefolkade slätten sannolikt användes i högre utsträckning för virkes- och bränsletäkt.

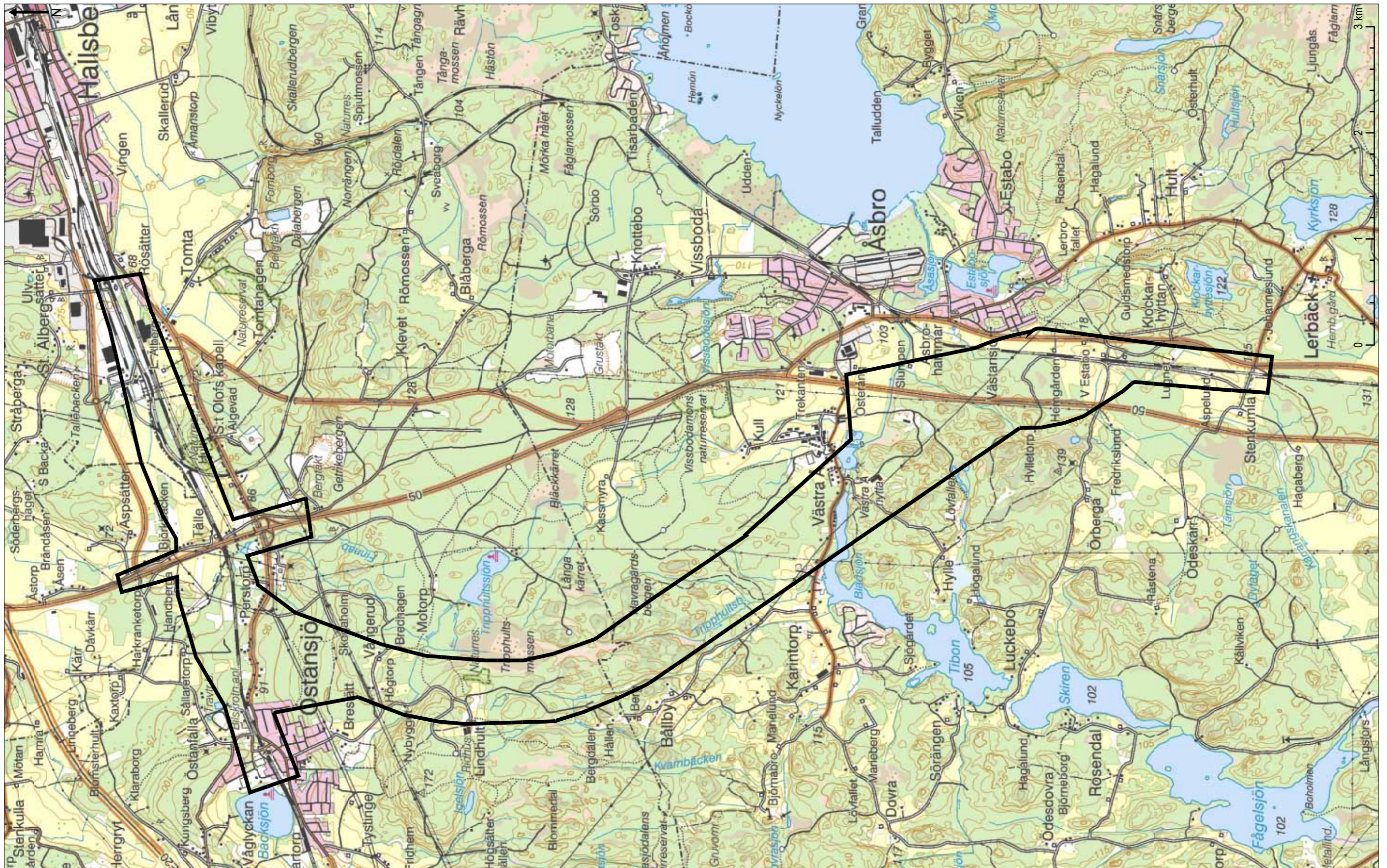
Spridning bilden tyder också på att många kolbottnar och kolningsgropar blev överodlade när åkermarkens areal expanderade under 1800-talet och det tidiga 1900-talet, särskilt mellan Stenkumla och Västra Å i södra delen av utredningsområdet.

Figur 10. Kända kolningsanläggningar i närområdet. Skala 1:60 000.

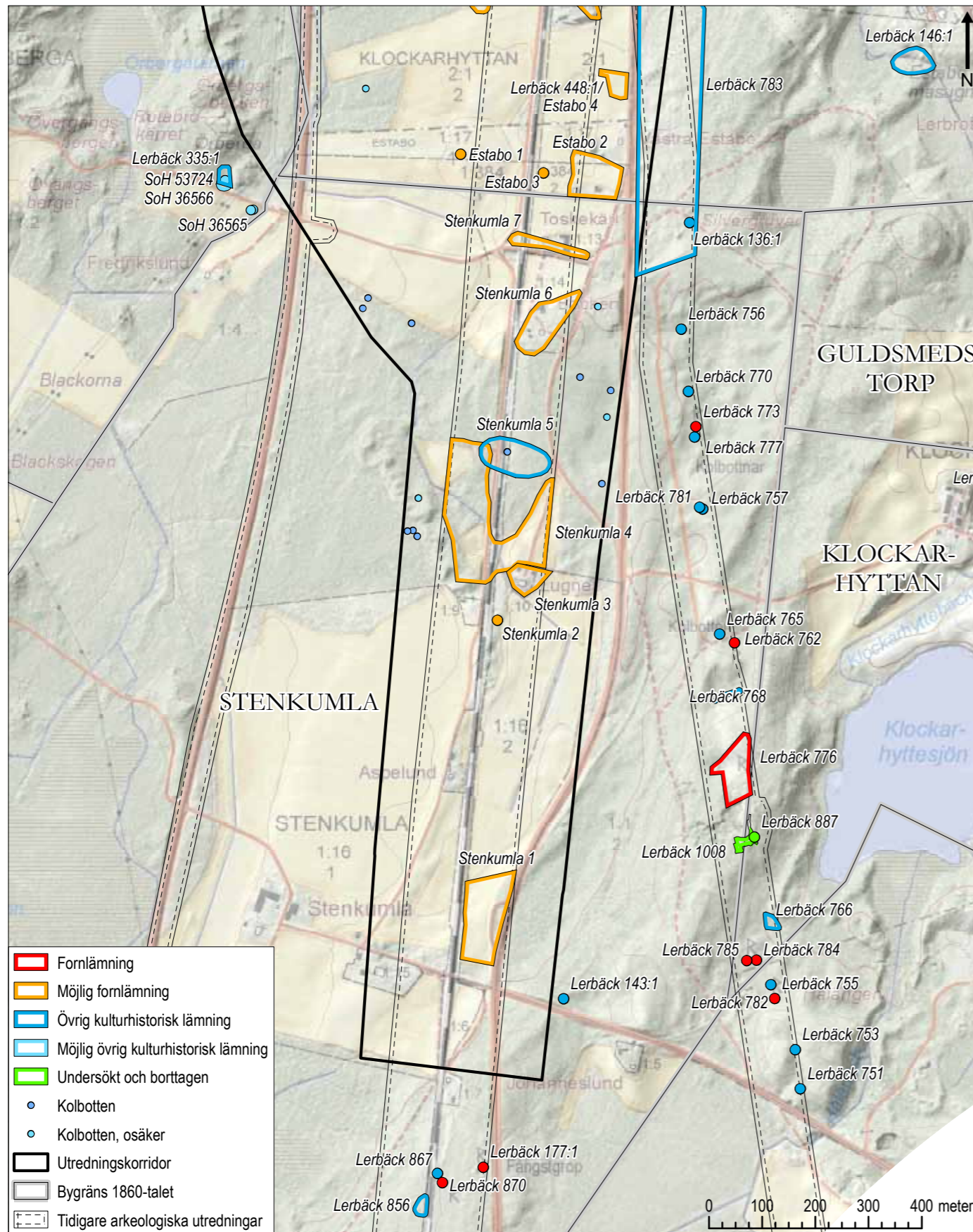

Figur 11. Utredningsområdet markerat på Häradsekonomska kartan från 1864–67. Skala 1:35 000.

Figur 12. Utredningsområdet markerat på Terrängkartan. Skala 1:35000.

RESULTAT

Figur 13. Resultat, Stenkumla. Skala 1:10 000.

Byråstudiens resultat redovisas utifrån byarnas ägo- gränser enligt Häradsökonomiska kartan från 1860-talet, från söder till norr.

Beträffande bebyggelseindikationer på äldre kartor, exempelvis torp och backstugor, har följande bedömning av antikvarisk status gjorts. Bebyggelse äldre än 1850 redovisas som *möjlig fornlämning* oavsett om platsen är bebyggd eller ej idag. Yngre bebyggelse redovisas som *möjlig övrig kulturhistorisk lämning* om platsen är övergiven, och redovisas inte alls om bebyggelse finns kvar på platsen.

Indikationer på åkermark på äldre kartor har redovisats om ytorna inte brukas idag. Om åkermarken är belagd på kartor äldre än 1850 men inte senare, redovisas ytan som *möjlig fornlämning*. Om åkermarken är belagd på kartor efter 1850 (i första hand andra halvan av 1800-talet) redovisas ytan som *möjlig övrig kulturhistorisk lämning*. Resonemang- et är inte helt konsekvent genomfört utan ibland har andra bedömningar gjorts utifrån åkerformer och nutida markan- vändning.

Stenkumla

Äldsta belägg är från 1428 (*Stenkumbla*). Efterleden är plural av det runsvenska *kumbl*, '(grav)minnesmärke', och för- leden antyder att det rör sig om resta stenar eller möjligen rösen och stensättningar. Inga förhistoriska gravar är kända på Stenkumlas ägor och sannolikt har gravarna odlats bort. Gården kan ha ett förhistoriskt ursprung då *kumla*-namn så gott som genomgående betecknar gamla byar och går- dar inom områden med förhistorisk bebyggelse (Wahlberg 2003).

Landskapshandlingarna 1560 redovisar ett kyrkohemman och en skatteutjord (ÖLM) i Stenkumla. Senare blev gården tjänstebostad för kyrkoherdarna i Lerbäck, sannolikt från början av 1600-talet då Lerbäcks församling upphörde vara ett annex till Snavlunda (Sahlström 1936:168f).

Eftersom Stenkumla har varit en ensamgård finns inga skif- teskartor. Den äldsta lantmäteriakten, en gränsbestämning från 1764, redovisar samma läge för gårdstomten som idag, 200 meter väster om utredningsområdet. Häradsökonomiska kartan (1864-67) redovisar tre lägenheter som fortfarande är bebyggda inom utredningskorridoren. Toskekärr och Backen (**Stenkumla 6 och 7**) anlades som jordetorp under

Stenkumla och redovisas i de äldsta bevarade husförhørs- längderna från 1791. Lugnet (**Stenkumla 3**) uppfördes på uppdrag av prosten Sahlstedt omkring 1808 som änkesäte åt sin hustru (Sahlström 1936) och redovisas på en karta från 1823. Toskekärr kallades även Lilla Toskekärr och Sti- nas lycka och ska inte förväxlas med den bebyggelse med identiskt namn som låg på Estabodas ägor (se nedan).

Vid den arkeologiska utredningen längs järnvägen 1996 (Pettersson 1996) bedömdes två ytor som möjliga boplat- slägen (**Stenkumla 1 och 4**). En husgrund påträffades (**Sten- kumla 2**) vars läge enligt den häradsökonomiska kartan är identiskt med ett skolhus som färdigställdes 1845 (Sahl- ström 1936:190). Enligt samma källa uppfördes en skolba- rack något år senare cirka 40 meter söder om skolhuset, som dock inte förefaller ha påträffats vid utredningen.

Vid utredningen påträffades även ett område med kolbot- nar (**Stenkumla 5**) som inte beskrevs närmare. Lantmäte- riets lidardata indikerar ytterligare flera runda kolbottnar inom utredningsområdet i skogsmarken i norra delen av Stenkumlas ägor.

Vid den arkeologiska utredningen för Sydvästlänken, i det mer kuperade området öster om föreliggande utrednings- område, påträffades kolbottnar efter både res- och liggmilor samt kolningsgropar och en kolarkoja. Dessutom påträff- ades en boplat bestående av tio härdar och sex kokgro- par (Lerbäck 1008), en smideslämning (Lerbäck 887) samt fynd som indikerade en lågteknisk järnframställningsplats vid Lerbäck 776 (Ternström & Nilsson 2011, Bondesson et al 2013). Vid utredningen längs väg 50 i väster påträffades inga lämningar (Ramström 2014a).

Estabo

Äldsta belägg är från 1554 (*Esteboda*). Förleden är inte klar- lagd men efterleden *-boda* är pluralis av *bodh* '(förvarings) bod'. Sannolikt avses bodar uppförda vid slättermarker för förvaring av hö. Man räknar med att huvudparten av *boda*- namnen har tillkommit under medeltiden men några säker- ligen även under vikingatiden (Wahlberg 2003).

Estaboda redovisas som ett skattehemman 1560 och erlade järn i skatt, vilket Waldén anser möjligen kan indikera "nä- gon liten hytta i närheten". En masugn, Estabo hytta, upp- fördes 1633 av bergsmän. Den blåstes för sista gången 1671

och uppges vara ödelagd på 1680-talet. (Waldén 1947:134). Estaboda bytomt ligger cirka en kilometer öster om utredningsområdet.

Estabo Manufakturverk, ett spikbruk beläget på Estabos ägor vid Estabosjöns utlopp, privilegierades 1861, men är nu nedlagt (ÖLM).

Av de historiska kartorna framgår att landsvägens sträckning varit identisk med den nutida vägen i östra kanten av utredningsområdet från 1600-talet och framåt samt att ett flertal torp och backstugor etablerats i denna del av ägorna.

Det äldsta torpet i området är Toskekärr, även kallat Torskärr, som kan beläggas på en karta över Sundbo härad från 1688. På en mer storskalig karta från 1693 redovisas torpets tidigast kända läge (**Estabo 1**). På en- och storskifteskartan över Estabo 1825 har torpet flyttats till landsvägen (**Estabo 4**). Laga skifteskartan från 1836 redovisar fler torp: **Estabo 2, 3, 7 och 11**. Häradsekonomiska kartan från 1864-67 redovisar ytterligare lägenheter: tre tätt belägna torp (**Estabo 6**), en bostad av oklar karaktär (**Estabo 9**) samt en backstuga (**Lerbäck 760**). Det har inte gått att klarlägga om dessa lägenheter är äldre än från 1850. Längst norrut redovisas även en ej namngiven bebyggelse, **Estabo 13**, som på senare kartor kallas Slumpen. Slumpen nämns i husförhörslängderna från 1838.

Vid utredningen 1996 registrerades två torplämningar (**Estabo 4/Lerbäck 448:1** och **Estabo 11/Lerbäck 448:1**) utifrån belägg på historiska kartor. Läge och utbredning för dessa lämningar har justerats utifrån förbättrade rektifieringar av de historiska kartorna.

Vid utredningen för Sydvästlänken påträffades **Lerbäck 783** delvis inom föreliggande utredningsområde, med ett 30-tal kolbottnar efter resmilor, eventuellt två kolbottnar efter liggmilor och två eventuella kolningsgropar (**Lerbäck 783**). Längre norrut påträffades tre kolbottnar efter resmilor (**Lerbäck 705, 718 och 719**) samt en kolbotten efter en liggmila (**Lerbäck 702**) (Ternström & Nilsson 2011). Ytterligare kolbottnar är synliga i lidardatat.

En båtyxa har påträffats på Estabos ägor (ÖLM, hembygdsföreningens register).

Örberga

Äldsta belägg är från 1573 (*Örberga torpet*). Förleden är *ör* 'grus(bank)' och efterleden *berga* plural av berg. Enligt Ort-

namnsregistret är platsen "bergig med påfallande mycket grusjord" (SOFI). Man har velat koppla ihop Örberga med en uppgift om *Örbughabult* från 1382, men sannolikt åsyftades Örbogatorp eller någon annan senare övergiven bebyggelse vid sjön Örbågen (nuv. Torpsjön) i södra delen av Lerbäcks socken.

Örberga var ett kronotorp som mantalssattes till ¼ kronohemman 1641 (ÖLM). Bytomten ligger 700 meter väster om utredningsområdet. I södra delen av Örbergas ägor finns minst 12 kalkbrott och ett antal provbrytningar (Skyllberg 1998:184f).

Endast en mindre del i östra kanten av ägorna berörs av utredningsområdet. En torplämning ligger strax utanför utredningsområdet (Lerbäck 335:1).

Hylle

Äldsta belägg är från 1649 (*Hylle*). Namnet uppges av en meddelare betyda 'gungfly' och ursprungligen vara finska (SOFI). Uppgiften är rimlig då finnar bosatte sig i skogsområden i Närke under slutet av 1500-talet och början av 1600-talet.

Hylle uppges 1649 blivit skattlagt till 1/8 kronohemman i jordeboken (ÖLM). Bytomten ligger en kilometer nordväst om den del av ägorna som berörs av utredningen.

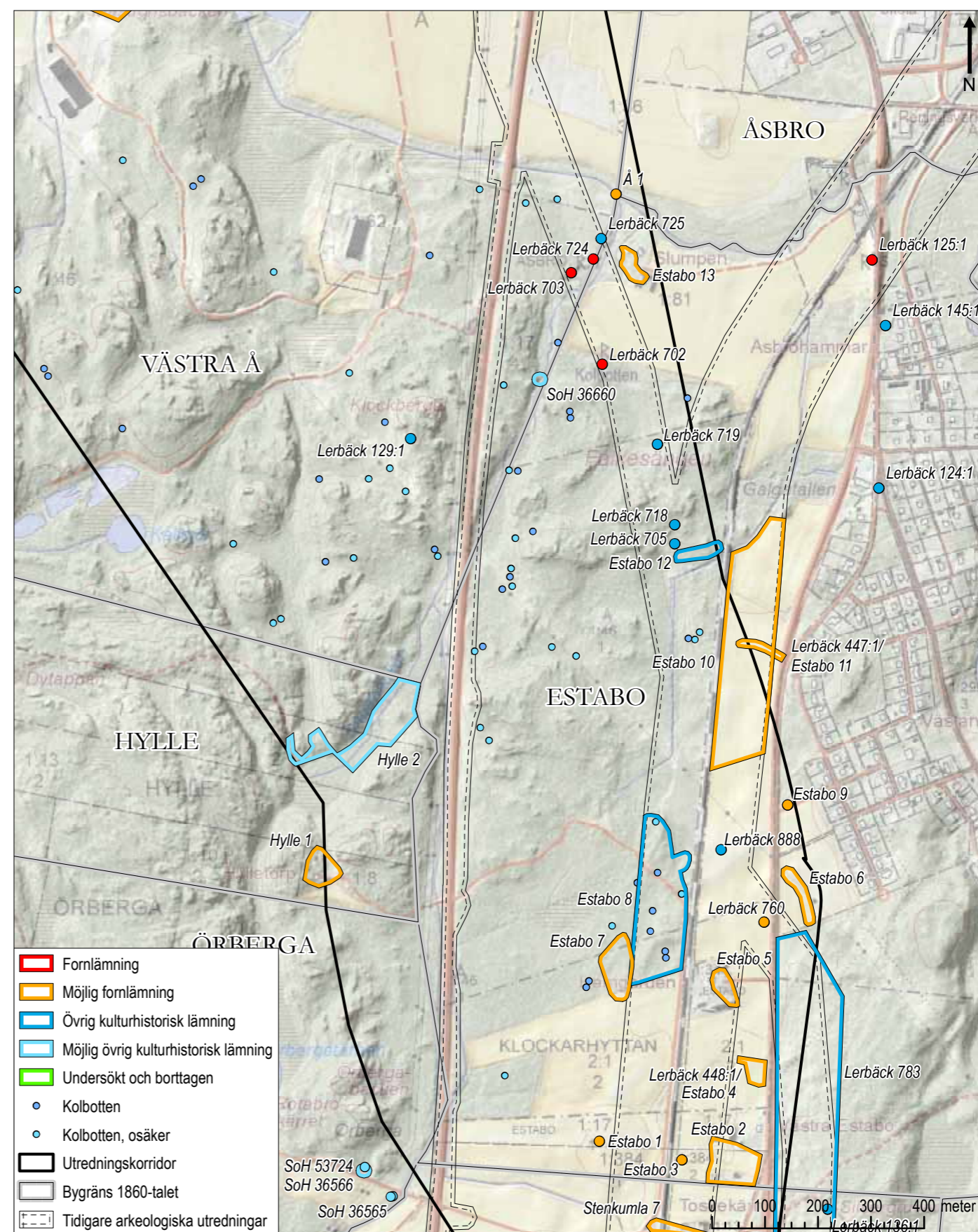
Kartan över laga skifte för Hylle 1852 redovisar ett torp (**Hylle 1**) samt åkermark (**Hylle 2**). Torpet är belagt i husförhörslängderna före 1850 och fortfarande bebott, och åkermarken är övergiven idag.

Åsbro

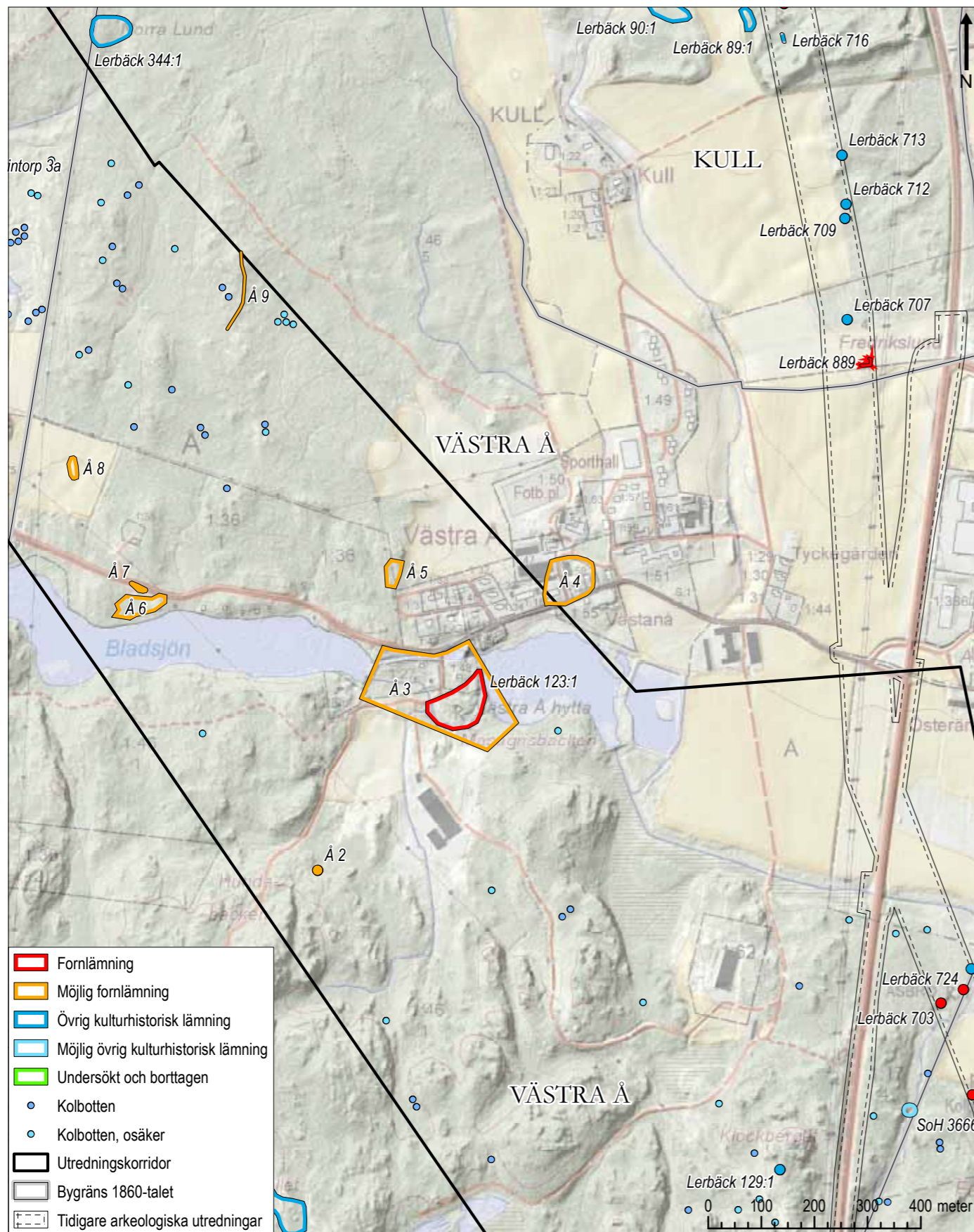
Äldsta belägg: *Åsbro* 1554. Den gamla landsvägen passerar här ån mellan sjöarna Tibon och Tisaren. Sannolikt ska namnet förstås som "bron vid byn [Västra] Å", alltså inte "bron vid åsen" (Helander & Pettersson 2006:54).

Åsbro beboddes av en frälselandbo (dvs. en arrendator) 1560 (ÖLM), och bytomten låg 700 meter öster om utredningsområdet som endast berör det sydvästra hörnet av byns ägor.

En tunnackig yxa i bergart och en avlång slipsten med fyra slipytor har påträffats på Åsbro's ägor (ÖLM 5104-05).

Figur 14. Resultat, Estabo-Västra Å. Skala 1:10 000.

Figur 15. Resultat, Västra Å. Skala 1:10 000.

Västra Å

Äldsta belägg är från slutet av medeltiden (*Aa*) och 1554 (*Åå*). Namnet syftar på läget vid ån mellan sjöarna Tibon/Bladsjön och Tisaren. Å utgjorde ett skattehemman 1560 (ÖLM). Vid byn låg Å hytta mellan 1643 och 1847 (Waldén 1947:131–34).

Vid utredningen för Sydvästlänken påträffades tre kolningsanläggningar i östra kanten av byns ägor: en kolningsgrop (**Lerbäck 703**) och två kolbottnar efter resmilor (**Lerbäck 724 och 725** (Ternström & Nilsson 2011). **Lerbäck 724** undersöktes och ¹⁴C-daterades till 1660–1960 e.Kr. (Bondesson et al 2013). I närheten finns en såglämning (**SoH 36660**) som kan vara identisk med en markering med osäkert läge för ett sågverk på Häradsekonomiska kartan (**Å 1**, se figur 14).

En storskifteskarta från 1810 och en laga skifteskarta från 1834 finns över Västra Å. Hyttområdet (**Lebräck 123:1**) har en större utbredning på laga skifteskartan än i FMIS (**Å 3**).

Dammvallen vid hyttan har dämt upp Bladsjön så att den idag är förenad med sjön Tibon. Sjöarna har haft mycket olika vattenstånd sommar och vinter och det har hänt att sjöarna blivit så fulla att vattnet svämmat över vattendelaren vid Tibons södra ände mot Vättern (Samzelius m.fl. 1961:213).

Ås bytomt låg enligt kartan från 1810 i utredningsområdets östra kant (**Å 4**). Denna karta och kartan från 1834 redovisar två idag övergivna torp väster om byn (**Å 7 och 8**). Det senare torpet är överodlat. Båda kartorna redovisar också en färdväg utan början eller slut i skogsmarken i norr (**Å 9**). Kartan från 1834 redovisar även två odlingsytor (**Å 5 och 6**) som var övergivna på ekonomiska kartan 1955 och senare.

En backstuga (**Å 2**) redovisas på Häradsekonomiska kartan 1864–67. Det har inte gått att identifiera backstugan i husförhörslängderna, och därmed inte dess ålder.

På Klockberget i söder finns en fyndplats för ett klockliknande föremål i sandsten, som slagits sönder i ett tiotal bitar (**Lerbäck 129:1**, se figur 14). Föremålet har säkerligen gett namnet åt berget. I närheten ska finnas ett par gropar som grävts i jakten på en skatt som enligt sägnen ska finnas på platsen. Möjligen hör denna uppgift samman med uppgifter om en ”nedsatt” silvergruva som ska finnas i Klockberget, eller vid en naken bergskulle mitt i Å by (Waldén 1947:101).

Ett stort antal kolbottnar går att iakttä i lidardatat både norr och söder om byn.

Karintorp

Äldsta belägg är från 1320 (*Kaurinthstorp*). Ortamnet består av namnet Karin och *torp* 'nybygge, utflyttad gård'.

Karintorp utgjorde ett skattehemman 1560 (ÖLM). Det äldsta läget för bytomten, på en storskifteskarta från 1827, var 800 meter sydväst om utredningsområdet.

SoH 36413 är en stenbro registrerad i Skog och historia-projektet.

Karintorp 1 är ett torp kallat Hagalund som redovisas på Häradsekonomiska kartan 1864-67 och som är belagt i husförhörslängder från 1861 och framåt. Torpet övergavs och platsen var uppodlad på Ekonomiska kartan 1955 och är idag skogsmark.

Karintorp 2 är två byggnader på storskifteskartan från 1827 som inte redovisas på senare kartor.

Karintorp 3 och 4 är ytor redovisade som åkermark på kartan från 1827. Åkermarken redovisas inte på häradsekonomiska kartan 1864-67 och har möjligen övergivits innan dess. Lidardata tyder på att Karintorp 3a består av antingen ryggade åkrar eller tätt liggande diken med östvästlig riktning.

Karintorp 5 är ett torp på kartan från 1827. Torpet ska ha kallats Rödjan och även Skogsberg samt ha uppförts 1817 (Karlsson 1998). Platsen är idag åkermark.

Ett flertal kolbottnar går att iakttä i lidardatat, främst i de södra sandiga delarna av skogsmarken.

En tunnackig flintyxa har påträffats på Karintorps ägor (Lindqvist 1912).

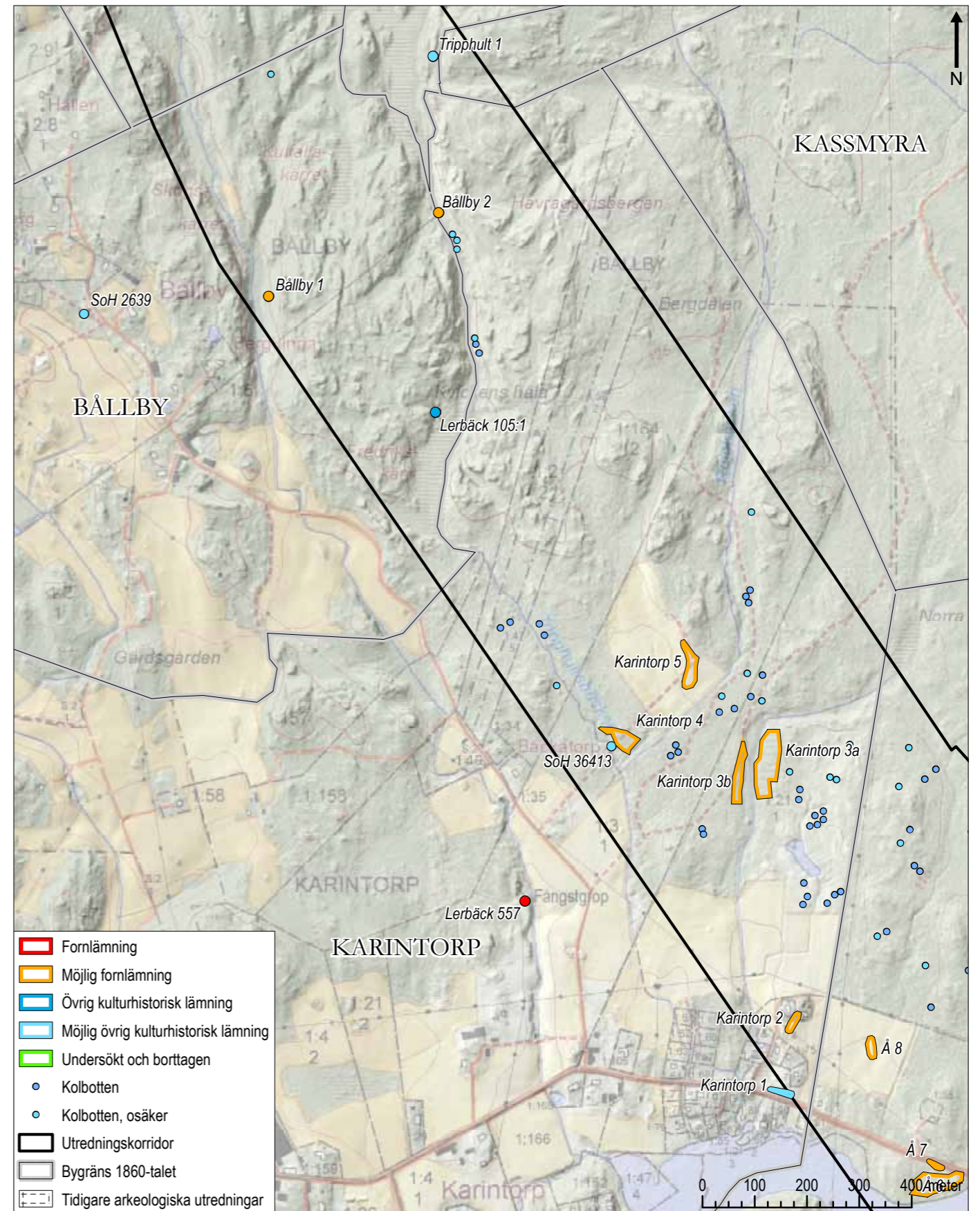
Bällby

Äldsta belägg är från 1552 (*Boldaby*). Förleden ska möjligen förknippas med **balder* 'stor, ansevärd', kanske åsyftande på något topografisk företeelse, efterleden är *by* 'gård; by'. Byägornas form tyder på att Bällby är en avgärdad enhet till Karintorp, dvs. Karintorp är den äldre bebyggelseenheten och Bällby har anlagts på dess ägor.

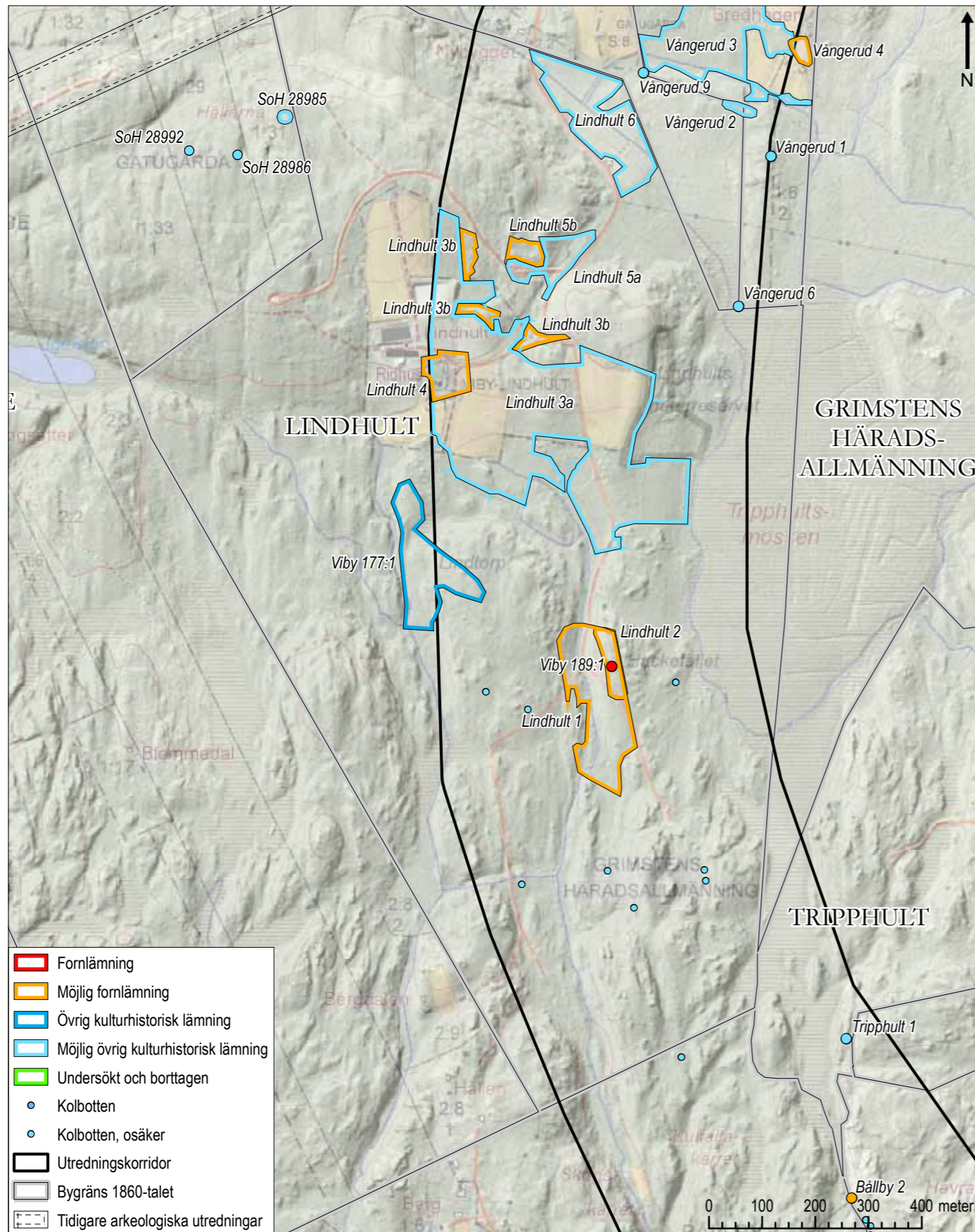
I 1556 års landskapshandlingar beskrivs Bällby som "en nyröddjad torpestad" (ÖLM), och blev senare 1/4 skattehemman. Läget för bytomten före laga skifte var 200 meter sydväst om utredningsområdet.

Kvickens håla (**Lerbäck 105:1**) är en mindre grotta som fått namnet efter en kyrktjuv, Kvicken, som levde i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet. Efter ett inbrott gömde han sig här (FMIS).

På laga skifteskartan från 1834 redovisas en ekonomibyggnad (**Bällby 1**) och en dammvall (**Bällby 2**) inom utredningsområdet.

Figur 16. Resultat, Karintorp-Bällby. Skala 1:10 000.

Figur 17. Resultat, Tripphult-Lindhult. Skala 1:10000.

Tripphult

Äldsta belägg är från 1688 (*Tripphult*). Efterleden *hult* betyder 'skog', sannolikt av lövängskaraktär (Hellberg 1963:103). De flesta *hult*-namn är medeltida och Tripphult förefaller vara en relativt sen förekomst av denna ortnamnstyp. Tripphult är anlagt som ett torp på Grimstens häradsallmanning, som senare mantalsatts. Utredningsområdet berör endast en mindre del av sydvästra utkanten av Tripphults ägor.

Tripphult 1 är ett gränsknä på Häradsekonomiska kartan 1864-67 i en gräns som nu är övergiven. På platsen kan möjligen ett gränsmärke påträffas.

Två flikar av Grimstens häradsallmanning går in i utredningsområdet runt Tripphults ägor. Grimstens häradsallmanning redovisas på sidan 26.

Lindhult

Äldsta belägg är från 1530 (*Lyndehult*), efter trädslaget *lind* och *hult* 'skog', sannolikt av lövängskaraktär. Lindhult var ett klosterhemman som ingick i Riseberga klosterjordar 1552 (Viberud 1961:60).

Viby 189:1 är ett torp som kallas Hackefallet i FMIS och på Fastighetskartan, men Linddalen på Häradsekonomiska kartan 1864-67. Linddalen är belagt på 1840-talet i husförhörslängderna och kan vara äldre då de äldre husförhörslängderna inte nämner bebyggelsen på Lindhults ägor vid namn. Häradsekonomiska kartan redovisar flera byggnader vid torpet (**Lindhult 2**) och åkermark som idag är övergiven i anslutning till torpet (**Lindhult 1**).

Viby 177:1 är enligt FMIS "bebyggelselämning, sentida torp, främst bestående av odlingsrösen". Platsen benämns Lindtorp på Ekonomiska kartan och den nutida Fastighetskartan, men inga bebyggelsemarkeringar har påträffats på platsen i de historiska kartorna.

Lindhults gårdstomt (**Lindhult 4**) redovisas på en karta från 1803 och är fortfarande bebyggd.

Lindhult 3, 5 och 6 redovisas som åkermark på olika generationer historiska kartor. **Lindhult 3b och 5b** är åkermark på kartan från 1803 men inte senare. **Lindhult 3a, 5a och 6** är åkermark på Ekonomiska kartan 1955 men igenlagd idag. Sannolikt finns fler ytor med fossil åkermark runt de registrerade ytorna.

I lidardatat finns flera indikationer på osäkra kolbottnar inom utredningsområdet i södra delen av ägora.

Breslätt

Äldsta belägg är från 1520 (*Bredeslæth*). Ortnamnet består av adjektivet *bred* och *slätt* som syftar på jämn mark, ofta sandig sådan (Calissendorff & Larsson 1998). Breslätt var ett klosterhemman som ingick i Riseberga klosterjordar 1552 (Viberud 1961:60). På de äldre kartorna är bytomten identisk med den nutida, 300 meter väster om utredningskorridoren.

Utredningskorridoren för Sydvästlänken korsade utredningsområdet öster om Breslätt och norr om Vångerud, och inom detta påträffades fossil åkermark av relativt sentida karaktär (**Viby 270**), två gränsmärken (**Viby 264 och 283**) samt ett röjningsröse omedelbart väster om utredningskorridoren (**Viby 262**).

En båtyxa har påträffats på Breslätt's ägor (ÖLM 5152).

Vångerud

Äldsta belägg är från 1597 (*Wangerodh*). Förleden är *vång* 'gärde, skifte' eller *vang* 'slät ängsmark' (Hellberg 1963). Efterleden **riudh* 'röjning' är ett mycket vanligt medeltida bebyggelsenamn. Vångerud är en avgärda enhet till Breslätt, dvs. ett torp eller ensamgård grundad på Breslätt's ägor.

Vid gården har två resta stenar stått som enligt uppgift varit resta för att stå vid en grind (**Viby 127:1–2**). En karta från 1854 redovisar gårdstomten (**Vångerud 6**) som fortfarande är bebyggd, och torpet Bredhagen (**Vångerud 4**) som som kan beläggas i husförhörslängderna på 1840-talet.

Enligt det geologiska kartbladet från 1884 låg en järnmalmgruva på Vångeruds ägor (**Vångerud 1**).

Kartan från 1854 redovisar ett antal gränsmarkeringar: **Vångerud 6 och 9–13** där **Viby 264** (se Breslätt) förmodligen är identisk med **Vångerud 12** men med ett något avvikande läge.

Ett antal otydliga markeringar på Häradsekonomiska kartan (1864-67) är möjligen lägenhetsbebyggelser (**Vångerud 2**). Eftersom bebyggelse saknas på platsen på 1854 års karta bör eventuella lämningar inte kunna bedömas som fornlämningar.

Östra skogelaget

Östra skogelaget var mark som brukades samfällt av hemmansägarna i Laggartorp, Våglyckan, Östansjö och Nordan-sjö. Skogslaget delades upp 1811 varvid en karta upprättades. Enligt denna var fem ej namngivna lägenheter belägna i västra delen av skogelaget: **Östra skogelaget 1–5**. Den västligaste av dessa var ett soldattorp (**Östra skogelaget 1**). Denna delen av skogslaget är idag ett villaområde i Östansjö samhälle och det är mycket osäkert om lämningar finns bevarade.

Gatugårda

Äldsta belägg är från 1556 (*Gattegardhen*). Efterleden är *gardh* 'gårdesgård', förleden kan vara det dialektala *gatt* 'hål', '(gårdsgårds)gap' o. d. (SAOB.) Gatugårda var ett kronohemman, som senare förmedlades till 1/2 mantal, dvs. den bedömda skatteförmågan sänktes (LMS S4:141).

I det nordöstra hörnet av Gatugårdas ägor låg en backstuga (**Gatugårda 1**) enligt en karta från 1770. Platsen ligger idag i ett villaområde i Östansjö.

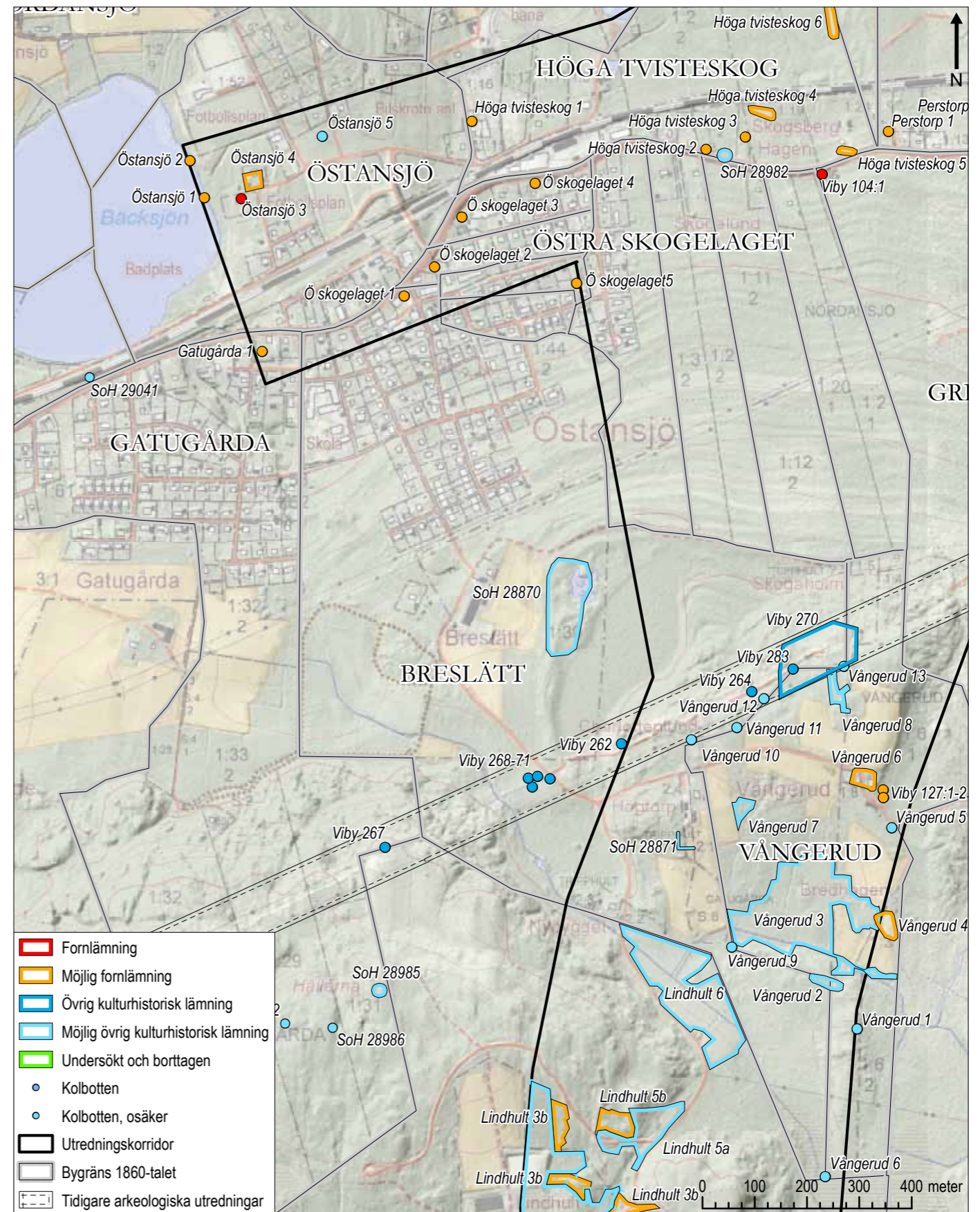
Östansjö

Äldsta belägget är från 1549 (*Östansjö*). Namnet syftar på läget öster om Bäcksjön. Östansjö var ett helt kronohemman som hamnade i adlig ägo 1668 (LMS S:128).

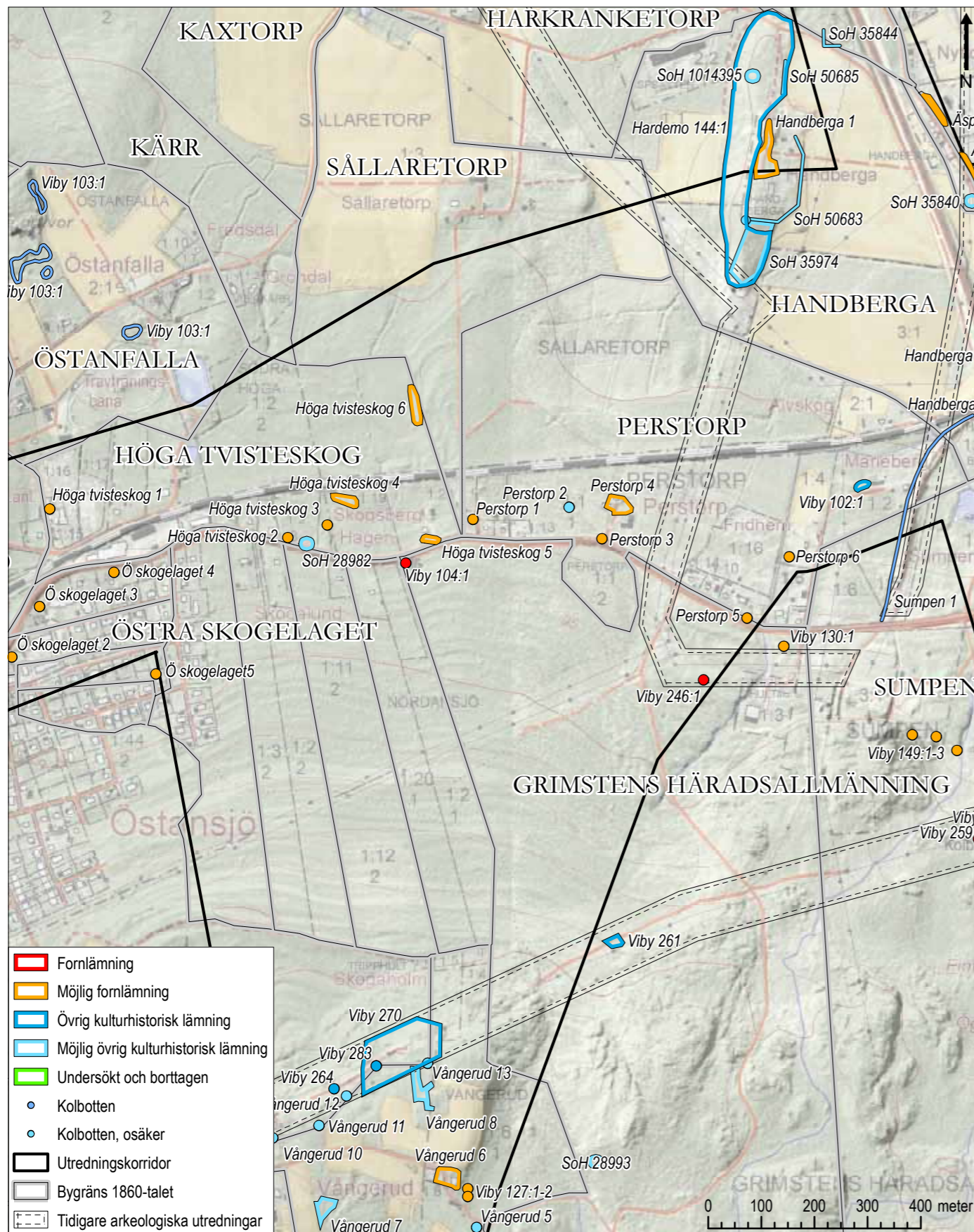
Det finns en uppgift om fynd av slagg och ugnsväggsfragment som påträffats i ett trädgårdsland på fastigheten Östansjö 1:40 (**Östansjö 3**; Hansson 1989:126). Det bör vara spår av en lågteknisk järnframställningsplats.

En geometrisk avmätning från 1695 redovisar Östansjös tomt på samma plats som den nuvarande (**Östansjö 4**). Kartan redovisar även två bryggor i Bäcksjön (**Östansjö 1 och 2**).

På Häradsekonomiska kartan (1864-67) redovisas en ekonomibyggnad (**Östansjö 5**) i ett idag obebyggt område.

Figur 18. Resultat, Breslätt–Östansjö. Skala 1:10 000.

Figur 19. Resultat, Höga tvisteskog-Perstorp. Skala 1:10000.

Östanfalla

Äldsta belägg är möjligen från 1580 (*Falla*) och helt säkert från 1621 (*Östanfall*). Efterleden är *fall* 'avverkad, avröjd skogsmark'. Östanfalla var ursprungligen ett nybygge som mantalssattes som 1/4 skattehemman.

Vid Östanfalla bröts alunskiffer och orstenskalk fram till 1930-talet (Viberud 1961:24). Gruvan är registrerad som Viby 103:1.

En tjocknackig håleggad flintyxa har påträffats på Östanfallas ägor (ÖLM 5171).

Höga tvisteskog

Höga tvisteskog var en skogssamfällighet som ägdes av hemmanen i Norra och Södra Höga, och som delades i ett stor-skifte 1826. Tidigare ingick även delar som hörde till Sällaretorp och Perstorp.

En bilskrot ligger idag på platsen för ett torp på en karta från 1766 (**Höga tvisteskog 1**). **Höga tvisteskog 2-6** är torp och backstugor belagda på Häradsekonomiska kartan (1864-67), några av dem även på en karta över Västra stambanan från 1860. Dock har bebyggelseenheter inte gått att identifiera i husförhörlängderna så åldern är inte klarlagd.

SoH 28982 är en jordkällare som förmodligen hör till torpet **Höga tvisteskog 2** eller backstugan **Höga tvisteskog 3**.

Kärr

Äldsta belägg är från 1520 (*Kärra*).

En mycket liten flik av Kärras ägor berörs.

Sällaretorp

Äldsta belägg är från 1569 (*Sällaretorp*). Ortnamnet innehåller yrkesbeteckningen *sällare* i förleden. Sällaretorp anlades som kronotorp och skattlades senare som 1/4 skattehemman.

Bytomten redovisas på den äldsta kartan över Sällaretorp från 1769 med samma läge som idag, 70 meter norr om utredningsområdet.

Grimstens häradsallmanning

I det nordvästra hörnet står en milstolpe (**Viby 104:1**).

En kolbotten från en liggmila (**Viby 246:1**) påträffades vid en utredning för en kraftledning (Pettersson 2002).

Perstorp

Äldsta belägg är från 1622 (*Perstorp*). Ortamnet består av namnet Per och *torp* 'nybygge, utflyttad gård'. Ursprungligen kronotorp som mantalssattes till 1/4 kronohemman och senare blev furirsboställe (LMS S68-90:1).

En karta från 1825 redovisar gårdstomten (**Perstorp 4**) på samma plats som dagens gård och ett torp (**Perstorp 6**). Dessutom finns två markeringar för byggnader (**Perstorp 3 och 5**).

På Häradsekonomiska kartan 1864-67 redovisas en backstuga (**Perstorp 1**) och en ekonomibygnad (**Perstorp 2**).

I östra delen av gårdens ägor ligger en husgrund (**Viby 102:1**).

Sumpen

Äldsta belägg är från 1725 (*Sumpen*). Ordet *sump* kan användas om sankt landområde som tidvis i större eller mindre utsträckning står under vatten (SAOB).

Sumpen togs upp på Grimstens häradsallmanning 1725 och var en kronolägenhet fram till början av 1800-talet då den skattlades som 1/8 skattehemman (LMM 18-vib-86).

Vid den gamla landsvägen står en milstolpe (**Viby 136:1**). Den äldsta kartan över Sumpen från 1813 redovisar samma läge för gårdstomten som den har idag (**Sumpen 2**).

En vägbank eller banvall (**Sumpen 1**) som utgår från järnvägen påträffades vid en utredning 2012 (Wennstedt & Edvinger 2012).

Handberga

Äldsta belägg är från 1576 (*Hännedatorpit*). Orten redovisades i en mängd olika namnformer under 1500- och 1600-talet: Handebergh, Hondeberg, Hanbergh, Handbergett, Hendewadztörp, Hindewadhtorp. Från 1600-talet till slutet av 1800-talet användes namnet Hinderstorp innan

man återgick till Handberga. Efterleden syftar på höjden där bebyggelsen ligger.

Handberga togs upp som torp, troligen på allmänningsmark på 1570-talet och skattlades senare som 1/4 skattehemman (Waldén 1955:110f).

Handberga 1 är bytomtens utbredning på storskifteskartan från 1821, som även redovisar ett torp (**Handberga 2**) och en färdväg (**Handberga 3**) i sydöstra kanten av ägora.

På höjden vid byn ligger ett stort röjningsröseområde (**Hardemo 144:1**). I Skog och Historiaprojektet registrerades en del av röjningsröseområdet (**SoH 35974**) och stenmurar (**SoH 50683, 35844**).

Det finns även en uppgift om en vandring: ”I skogen söder om Handberga finns en öppen plats, som kallas ’Stampen’. Här ses tydliga spår av en häst- eller oxvandring, som tydligen drivit något slags stampverk – en benstamp?” (Waldén 1955:359). Sannolikt avses platsen vid **SoH 35974**.

Dåvkärr

Äldsta belägg från 1554 (*Dauitskerr*). Ortnamnet består av personnamnet *David* och *kärr*, som syftar på det låglänta läget. Dåvkärr var skattehemman på 1500-talet och blev under sent 1600-tal militärboställe för rustmästare, senare för sergeanter (Waldén 1955:105f).

Bytomten ligger 500 meter nordväst om utredningsområdet. Enligt en karta över Äpsätter från 1850 låg en ekonomibyggnad (**Dåvkärr 1**) på Dåvkärrs sida av dåvarande landsvägen.

En flintdolk från senneolitikum har påträffats på Dåvkärrs ägor (ÖLM 5120).

Hardemo häradssallmanning

En järnframställningsplats (**Hardemo 110:1**) från förromersk järnålder undersöktes år 1969 (Hansson 1989), Öster om järnframställningsplatsen iaktogs även nordsydliga hålvägar.

Längre söderut, intill en kolbotten från en resmila (**Viby 272**), undersöktes delar av en stenåldersboplats från tidig-neolitikum (**Viby 275**) bestående av härdar, gropar och enstaka storphål samt ett fyndmaterial av i första hand flinta och keramik (FMIS; Bondesson et al 2013). Boplatsen är inte avgränsad utan bedöms kvarligga i alla riktningar runt exploateringsområdet.

På en geologisk karta från 1883 finns markeringar för ”ät-tehögar”, dvs. gravhögar (**Hardemo häradssallmanning 1**). Det saknas andra uppgifter om fornlämningar på platsen, möjligen rör det sig om ett förstört gravfält.

På Häradsekonomska kartan (1864-67) finns två ekonomibyggnader (**Hardemo häradssallmanning 2**), en banvaktarstuga (**Hardemo häradssallmanning 3**) och en skogvaktarbostad (**Hardemo häradssallmanning 4**) sannolikt identisk med bebyggelseämningar (**SoH 50684**) registrerade i Skog och Historia.

SoH 35840 är en torplämning, möjligen ett alternativt läge för **Äpsätter 3** eller **4**.

Getabrotorp

På gårdens ägor låg torpet Getrike (**Getabrotorp 1**). Getrike nämns redan 1404 (*Gethrikke oc Getrikke holt*) som ett gods under Bo Djure. Därefter återfinns *Gettabortorp* först 1576 i jordeböckerna som ett kronortorp på Hardemo häradssallmanning, som skattlades i början av 1600-talet som 1/4 mantal (Waldén 1955:107f; Brunius 1980:62). Det är oklart var det ursprungliga Getrike låg, kanske vid den nuvarande gården eller vid torplämningen. Ortnamnet anses av Alf Ericsson tyda på att Getabrotorp var en avläggare till Getabro/Götabro i Kräklinge socken, som omnämns 1347 (Arfalk & Sjölin 2012:11).

Vid en utredning 2012 påträffades lämningarna efter torpet Getrike (**Getabrotorp 1**) och ett röjningsröseområde (**Getabrotorp 2**) (Wennstedt & Edvinger 2012).

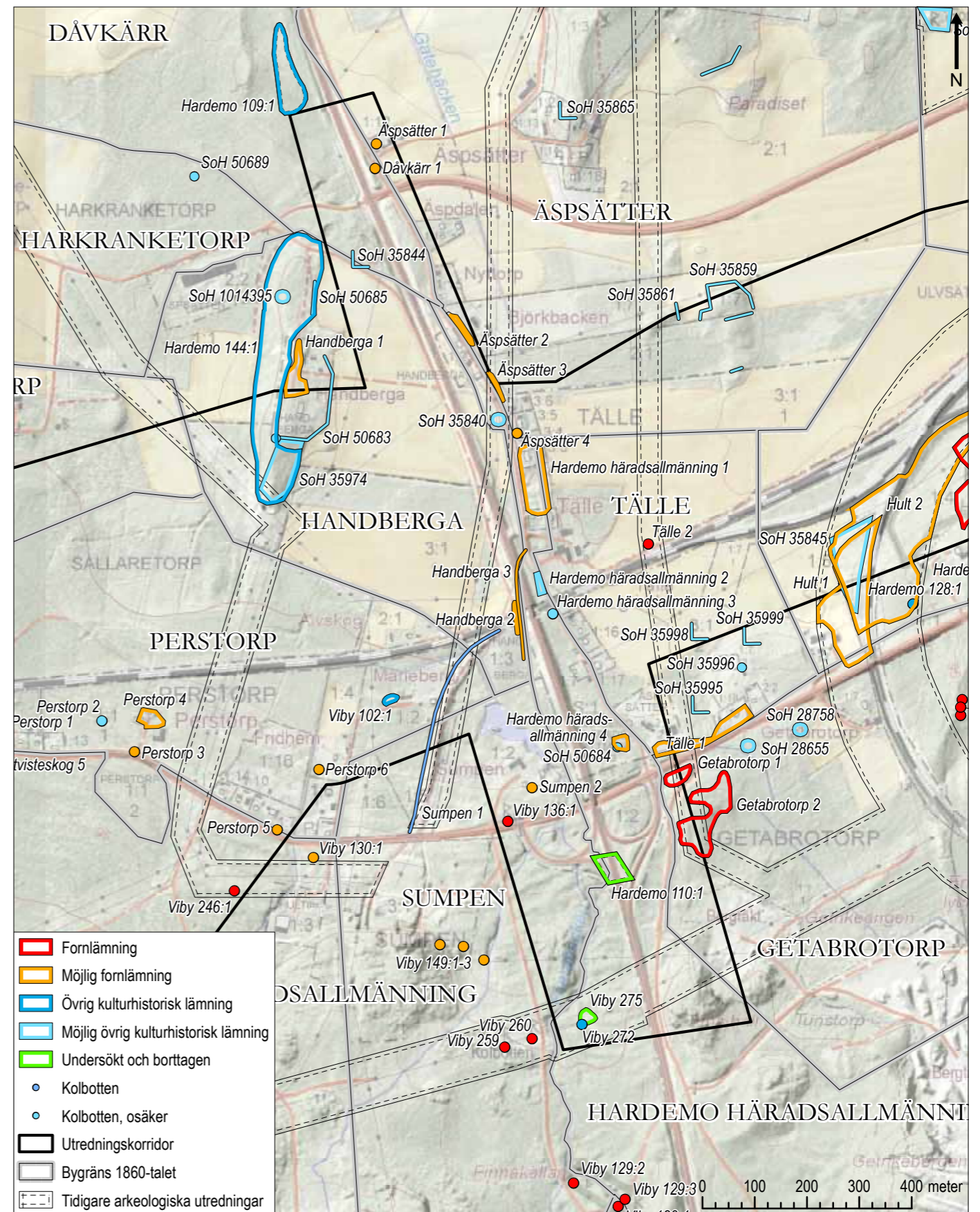
Äpsätter

Äldsta belägg är från 1385 (*Espesäter*) efter *äspe* ’aspbestånd’ och *säter* ’utmarksäng, skogsäng’. Vid mitten av 1500-talet var Äpsätter 1/2 mantal skattehemman (Waldén 1955:154).

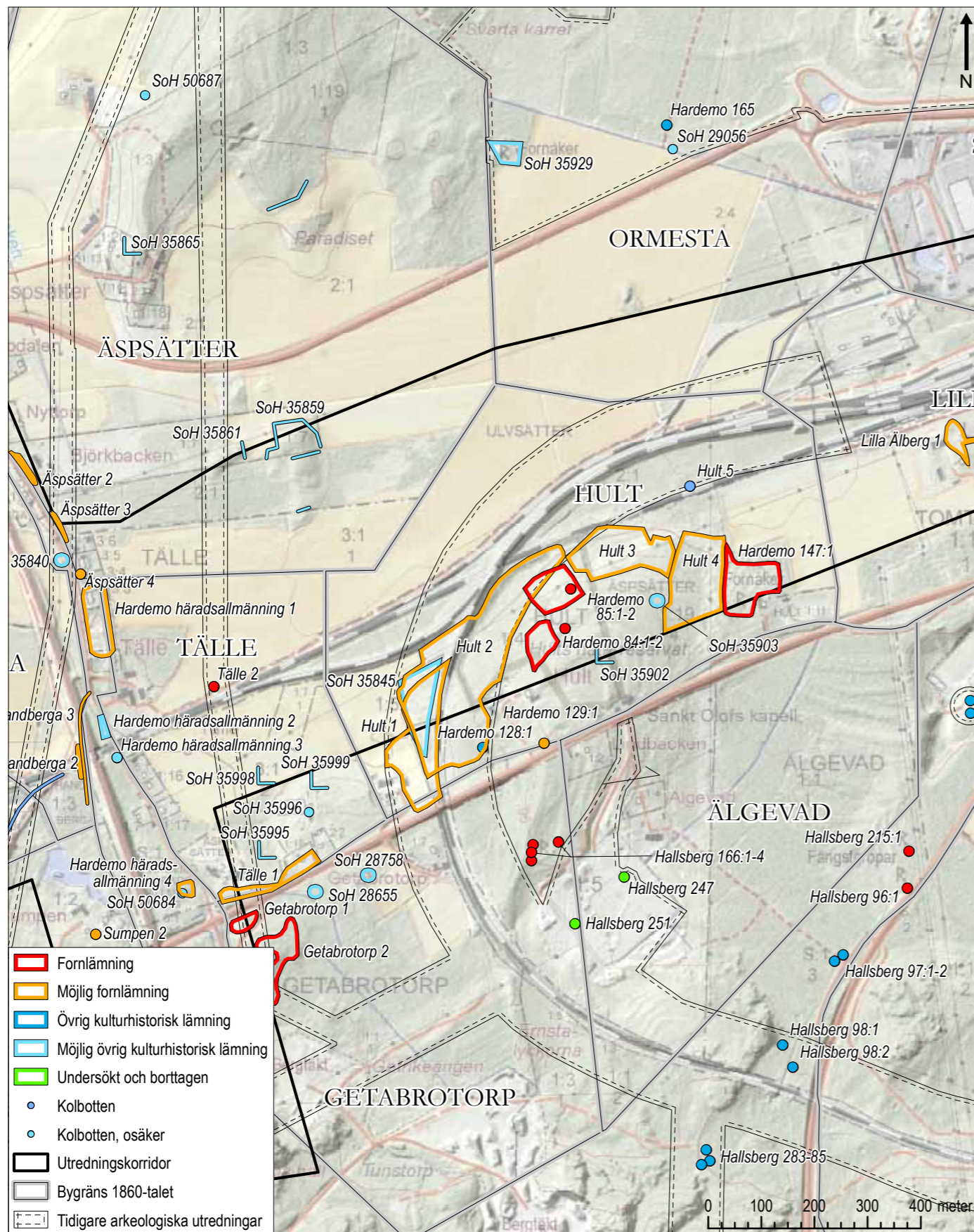
Enligt en karta från 1792 låg ett soldattorp vid landsvägen (**Äpsätter 1**). Platsen är bebyggd idag.

Längre söderut låg ytterligare två torp längs landsvägen, **Äpsätter 2 och 3**, som hade sina namn efter ett par salpetersjudare, Viberg och Zetterman, som var verksamma där på 1700-talet (Waldén 1955:165). Deras läge redovisas efter en laga skifteskarta från 1850 som även redovisar en backstuga vid landsvägen (**Äpsätter 4**).

SoH 35859 och 35861 är en stengärdesgård och en stensträng.

Figur 20. Resultat, Handberg-Tälle. Skala 1:10000.

Figur 21. Resultat, Tälle-Hult. Skala 1:10 000.

Från Äpsätter finns uppgifter om 19 stenyxor: nio trindyxor, två tunnackiga flintyxor, en tjockackig flintyx, en tjockackig bergartsyx, en tjockackig tvåreggad flintyx, tre tjockackiga håleggade flintyxor, en plansidig tvåreggad stenyxa och en skafthålsyx (ÖLM 890, 5121–35, SHM 10859:8, 10947:1). Sammantaget representerar de alla delar av stenåldern från mesolitikum till senneolitikum.

Tälle

Äldsta belägg är från 1586 (*Tella*). Ortnamnet är bildat av *tälle* 'tallskog'. Enligt landskapshandlingarna togs Tälle upp 1580 "av ödemark" (på häradsallmanningen) och skattlades 1588 (Waldén 1955:148f).

Enligt laga skifteskartan från 1831 låg bytomten utsträckt längs landsvägen (**Tälle 1**). Kartor över Hardemo häradsallmanning från 1783 och 1815 redovisar ett tidigare läge 100 meter nordöst om detta läge, utanför utredningsområdet.

Slagg som indikerar en lågteknisk järnframställningsplats (**Tälle 2**) påträffades intill järnvägen vid en kraftledningsutredning 2014 (Nilsson 2014b).

I kanten av utredningsområdet ligger stengärdesgårdar enligt Skog och historia (**SoH 35998–99**).

Hult

Hult är sannolikt identiskt med det *holt* som uppges vara beläget på Getrikes ägor 1404 (*Gethrikke oc Getrikke holt*). *Hult* betyder 'skog', sannolikt av lövängskaraktär (Hellberg 1963:103).

I början av 1560-talet omtalas en kyrkoutjord om 1/4 mantal som en "torpestad benämnd Hult" som tidigare hört till Hardemo kyrka men som dragits in till kronan. Torpe- staden var obebodd fram till början av 1580-talet (Waldén 1955:114; Brunius 1996:65).

En storskifteskarta från 1822 redovisar en gårdstomt som nu är övergiven (**Hardemo 84:1–2**). Samma karta redovisar ett område som "gammal hustomt", där det även finns en husgrund (**Hardemo 85:1–2**). På östra delen av höjden finns en fossil åker bestående av ryggade åkrar (**Hardemo 147:1**).

Vid järnvägsinventeringen 1996 (Pettersson 1996:12–13) noterades ett möjligt boplatsläge (**Hult 1**) och ett område med röjningsrösen och koncentrationer av röjningssten (**Hult 2**) som även delvis är redovisat som **SoH 35845**.

Kartan från 1822 redovisar åkermark som nu är övergiven (**Hult 3**) och i ett angränsande område är röjningsrösen och -vallar tydligt synliga i lidardatat (**Hult 4**). Skog och Historia redovisar fler odlingslämningar (**SoH 35902–03**).

Det finns en uppgift om en påträffad stenyxa vid Hult, dock utan närmare beskrivning (Waldén 1955:31). Det geologiska kartbladet från 1883 redovisar både ättehögar och kum- mel på Hults ägor omedelbart söder om utredningskorridoren, mellan denna och den äldre landsvägen.

Ormesta/Backa

Utredningsområdet berör den södra utkanten av Ormestas och Backas ägor. Både Ormesta by och Backa låg enligt de äldsta historiska kartorna cirka två kilometer norr om utredningsområdet.

Backa var från början en på Ormesta bys ägor avgärdad gård, sannolikt det *Ormstathorp* som omnämns 1325. Ormesta omfattade 1 1/2 skattehemman och Backa 3/4 skattehemman på 1500-talet (Waldén 1955:101, 141–42).

De delar av ägora som berörs av utredningsområdet har varit en mosse som dikats ut i sen tid.

Lilla Älberg

Äldsta belägg är från 1580 (*Lisle Elleberg*). Nybygget togs upp ”av ödesmark på häradsallmanning” intill Stora Älberg (se nedan) och var ett kronotorp som så småningom skattlades som 1/4 skattehemman (Waldén 1955:153).

Söder om Älberga, på Hardemo häradsallmanning, undersöktes Hallsberg 165:1–2 (tidigare Hardemo 83), en gravgrupp bestående av ett röse och fem stensättningar (Alström och Hammarsjö 1966).

Enligt laga skifteskartan från 1843 låg gårdstomten (**Lilla Älberg 1**) på ungefär samma plats som idag.

Norra och östra delen av Lilla Älbergs ägor upptas idag av Hallsbergsterminalen.

Stora Älberg

Äldsta belägg är från 1411 (*Aeliaberghe*). Förleden är plural av *älg* (Calissendorf & Larsson 1998). I mitten av 1500-talet var Stora Älberg ett skattehemman (Waldén 1955:152).

Enligt laga skifteskartan från 1843 låg ett torp i hörnet mellan Stora och Lilla Älbergs samt Tomtas ägor (Stora Älberg 1).

Inom utredningskorridoren påträffades två härdar (**Hardemo 139:1 och 140:1**) samt en smideslämning bestående av en härd och ett stolphål (**Hardemo 141:1**) vid arkeologisk utredning och förundersökning av terminalområdet (Pettersson 2000; Karlsson 2002). Det är oklart om någon av lämningarna har bevarats. **Hardemo 140:1** betecknas i FMIS som delundersökt och de andra som borttagna.

En skafthålsyxha har påträffats intill järnvägen ca 240 meter öster om utredningsområdet (Lindqvist 1912).

Större delen av de delar av byns ägor som berörs förefaller vara exploaterade av terminalområdet, möjligen med undantag för små ytor i sydöst.

Tomta

Tomta är belagt från 1525 (*Tompta*). Ortnamnet diskuteras i detalj av Hellberg. Det är ett pluralt ägonamn bildat av ordet *tomt* i betydelsen ’ödetomt’, ’plats för försvunnen bebyggelse’, eller ’husgrund’ (Hellberg 1967:196). Namntypen var i bruk under vikingatiden och in i medeltiden (Wahlberg 2003).

Utredningsområdet berör endast en liten flik av Tomtas ägor. Bytomten låg fram till laga skifte endast 150 meter sydöst om utredningsområdet och motsvaras av den nuvarande bebyggelsen vid dammen på fastighetskartan.

Tomta blev marknadsplats 1857. Här låg sedan 1820-talet garveri, och här hade församlingen sitt salpetersjuderi (Samelius 1961:200–201).

På den äldsta kartan över Tomta, en storskifteskarta från 1755, redovisas en backstuga (**Tomta 1**) vid landsvägen. Backtugan var övergiven på laga skifteskartan från 1838.

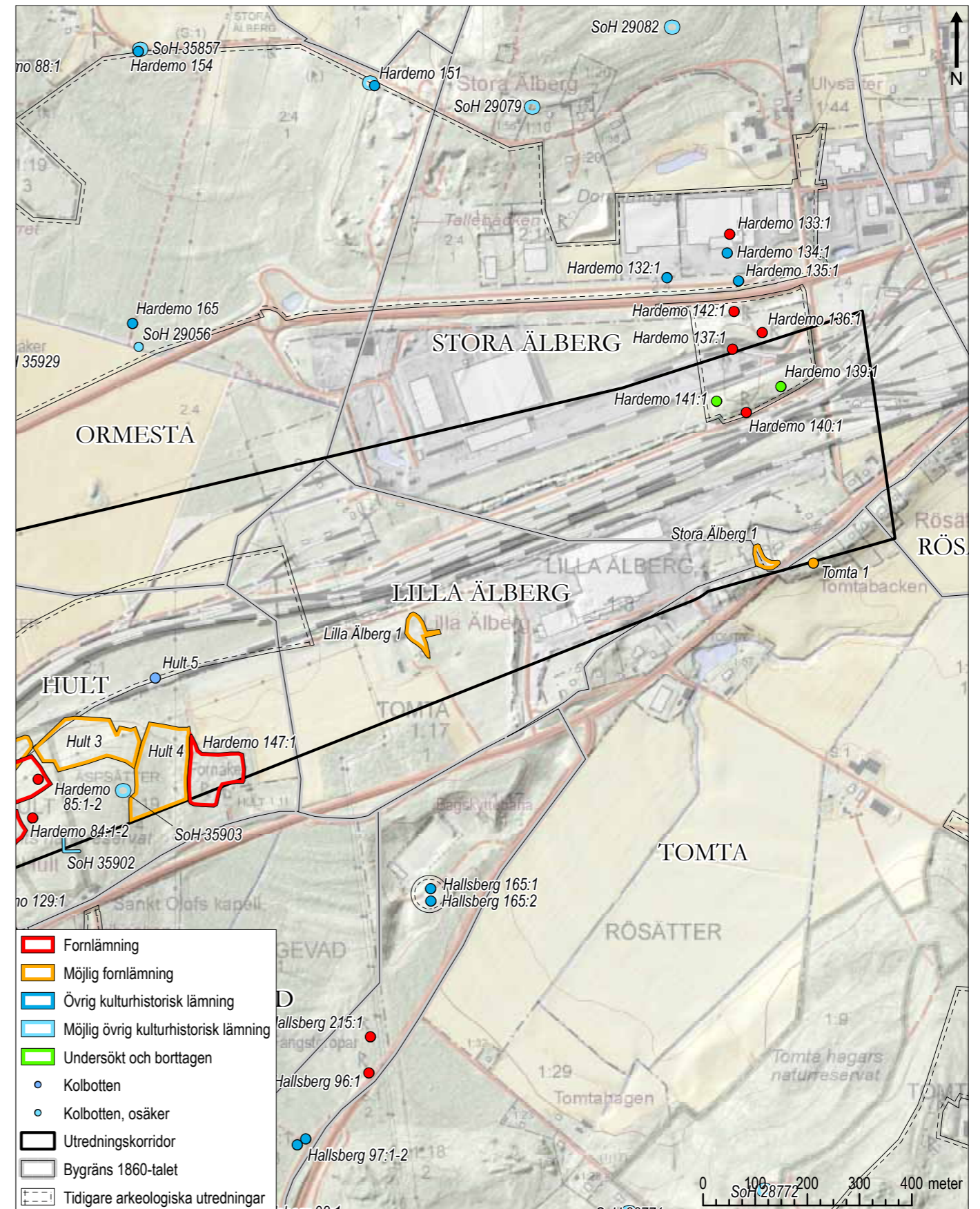
På Tomtas ägor har två enkla skafthålsyxor (SHM 9170:864, ÖLM 5078), en ”båtformig skafthålsyxha” (sannolikt en båt-yxa; ÖLM 5077), och en ”stenyxa med plankonvex genomskärning och hålegg” (ÖLM 5079) påträffats.

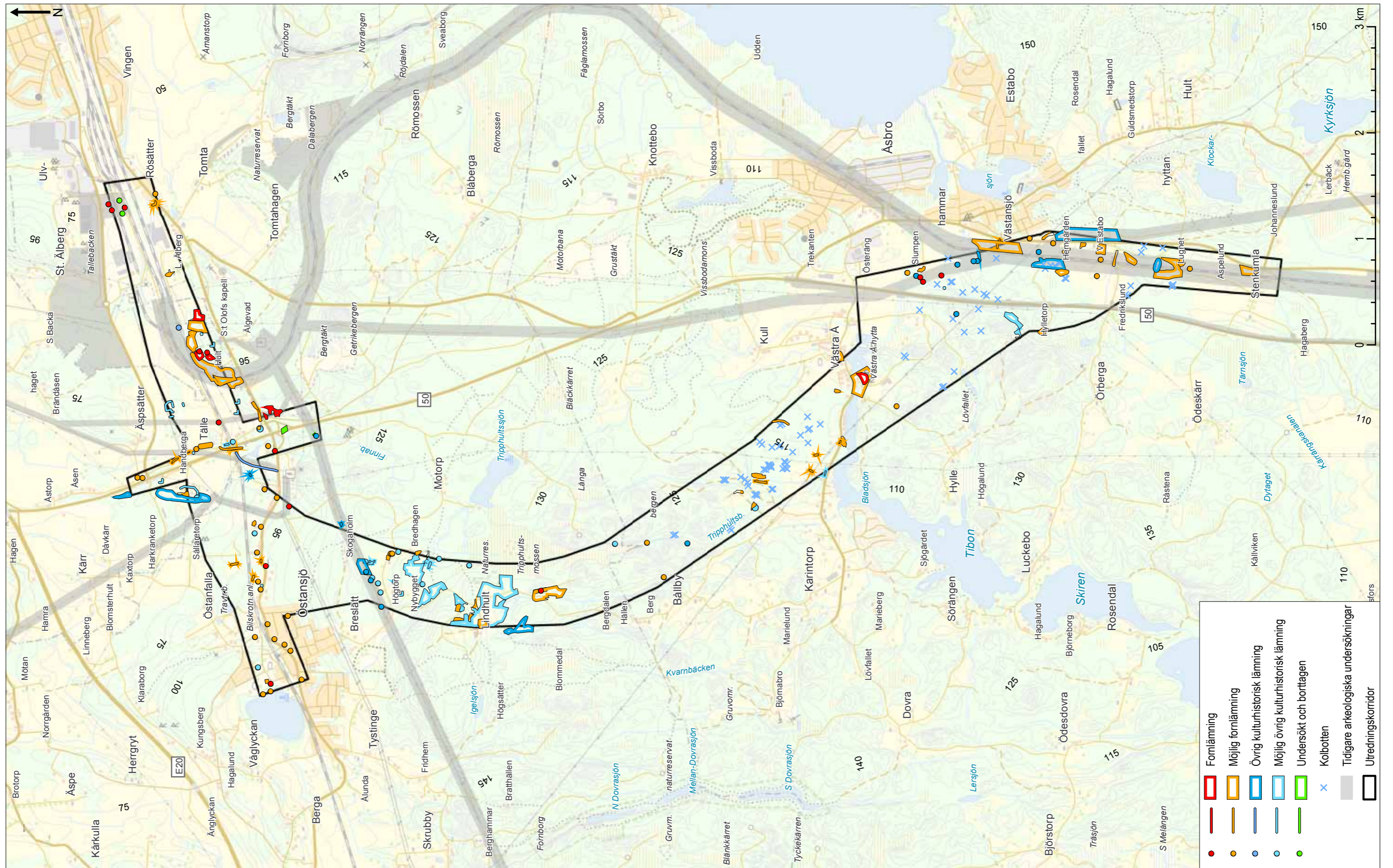
Rösätter

Äldsta belägg för Rösätter är *Rössäther* 1594. Efterleden är *säter* ’utmarsäng, skogsäng’. Förleden är flertydig och kan inte med säkerhet bestämmas, möjligen är det *rö*, *rör* ’gränsmärke’ eller *röd* med syftning på växtligheten (Hellberg 1967:180). Rösätter var ett nybygge som skattlades 1594.

Utredningsområdet berör endast en liten flik av ägorna till Rösätter, 200 meter sydväst om bytomten.

På Rösätters ägor har en ”båtformig skafthålsyxha” påträffats (ÖLM 5065). Sannolikt avses en båt-yxa från mellanneolitikum II (2800–2300 f.Kr.).

Figur 23. Resultat. Skala 1:35 000.

SAMMANFATTNING

Resultat

Sammanlagt redovisas 175 objekt inom utredningsområdet (se figur 23 och objekttabell i bilagan). Av dessa är 45 objekt registrerade i FMIS sedan tidigare, 19 objekt är kända från Skog och historia-projektet och ytterligare 111 objekt har tillkommit genom kart-, arkiv och litteraturstudier. I kartan (men inte i objekttabellen) redovisas även 83 indikationer på kolbottnar.

14 objekt bedöms vara fornlämningar. De är antingen registrerade i FMIS eller redovisade i arkeologiska rapporter. Tre av objekten är registrerade som *övrig kulturhistorisk lämning* i FMIS men redovisas här som *fornlämning* på grund av ändringar i kulturmiljölagen.

30 objekt bedöms vara övriga kulturhistoriska lämningar och är sedan tidigare antingen registrerade i FMIS eller redovisade i arkeologiska rapporter.

84 objekt redovisas som möjliga fornlämningar. De är i första hand indikerade genom uppgifter i historiska kartor. Fem av objekten är registrerade i FMIS med den antikvariska bedömningen *uppgift om*, vilket innebär att de har registrerats utifrån uppgifter i historiska kartor men att inga lämningar kunnat observeras i fält. Tre objekt är ytor som vid järnvägsutredningen 1996 bedömdes vara möjliga boplatslägen (Pettersson 1996). Vidare utredning genom fältinventering eller sökschaktning krävs för att fastställa objektens fornlämningsstatus.

41 objekt redovisas som möjliga övriga kulturhistoriska lämningar. Av dessa är 22 objekt indikerade genom uppgifter i historiska kartor. För dessa krävs en fältinventering för att fastställa om det finns synliga lämningar bevarade. De övriga objekten påträffades i Skog och historia-projektet, och bör utifrån projektdokumentationen betraktas som *övriga kulturhistoriska lämningar*. Det är dock nödvändigt att kvalitetssäkra lämningarnas läge och dokumentation, exempelvis stämmer ofta inte objektens utbredning och läge på kartan med beskrivningen i texten.

Tre objekt är undersökta och borttagna vilket betyder att de undersökts arkeologiskt och att ingen ytterligare hänsyn behöver tas till dem.

Förväntade fornlämningar

Eftersom den föreliggande utredningen är en byråstudie ger slutresultatet (se figur 23) naturligtvis en kraftig slagsida mot dels tidigare arkeologiskt utredda ytor och dels sentida lämningar indikerade på kartor från 1600-talet och framåt.

Flera typer av fornlämningar som kan förväntas inom utredningsområdet är endast möjliga att lokalisera genom inventering eller sökschaktning.

Fossil åkermark

Utöver de kända eller indikerade ytorna med fossil åkermark är det mycket sannolikt att ytterligare fossil åkermark förekommer inom utredningsområdet. I första hand rör det sig om röjningröseområden (som har anlagts från förhistorisk tid in i tidigmodern tid), men det kan säkert även finnas relativt sentida övergiven åkermark som inte har karterats. Fossil åkermark är möjlig att påträffa i skogsmarken inom hela utredningsområdet, men spridningsbilden i figur 9 och de naturgeografiska förutsättningarna tyder på att röjningsröseområden särskilt kan förväntas i närheten av förkastningsbranten i norra delen av utredningsområdet.

Lågtekniska järnframställningsplatser

Två undersökta lokaler är belägna i norra delen av utredningsområdet, och många av de kända järnframställningsplatser är belägna i slättbygden. De förekommer också i skogsbygden, och bör eftersökas både i åkermark och skogsmark. Järnframställningsplatser kan förväntas i olika slags topografiska lägen: i sluttningar eller på jämn mark, intill vattendrag eller sjöar men även på avstånd från vatten. Det är därför svårt att peka ut särskilt lämpliga delar av utredningsområdet. En fältinventering bör om möjligt ske när åkermarken ligger öppen eftersom lokalerna ofta indikeras genom fynd av slagg eller ugnsväggsfragment.

Kolningsanläggningar

Kolningsanläggningar förekommer inom området i form av kolbottnar efter ligg- och resmilor samt kolningsgropar. Den i särklass vanligaste typen är runda kolbottnar efter resmilor. Utöver de dussintals objekt som har registrerats i samband med tidigare arkeologiska utredningar indikerar lidardata ytterligare 83 runda kolbottnar inom utredningsområdet (se figur 10).

Antalet kolningsanläggningar inom utredningsområdet är sannolikt mycket större än vad som hittills framkommit. De är möjliga att påträffa i all skogsmark. Spridningsbilden i figur 10 tyder på att flertalet kolningsanläggningar är belägna i skogsmarken i Lerbäckes socken med undantag för området närmast sockengränsen i norr. Dessutom finns säkert överplöjda lämningar i åkermark, särskilt i den sydligaste delen av utredningsområdet.

Boplatslämningar

Boplatslämningar kan förekomma från alla förhistoriska perioder och är sannolika i stora delar av utredningsområdet med undantag för sprickdalsområdet vid gränsen mellan Lerbäckes och Viby socken samt bland bergkullarna söder om Västra Å (se figur 2). Stora ytor består av sand, isälvsmaterial eller sandig morän vilket är vanligt förekommande underlag för i synnerhet stenåldersboplatser. Särskilt intressanta områden är rullstensåsarna vid Tälle och Rösäter i norr och väl-dränerade lägen intill sjöar, vattendrag och utdikade sankmarker.

Historisk bebyggelse

De flesta bebyggelseenheter från historisk tid har sannolikt lokaliserats genom kartstudierna. Det är dock belagt genom andra kartstudier och arkeologiska undersökningar i Mälardalen att by- och gårdstomter kan ha flyttats inom inägora en eller flera gånger och att bytomternas äldsta lägen i det historiska kartmaterialet inte nödvändigtvis är de ursprungliga.

Vissa lägenhetsbebyggelser (torp och backstugor) kan ha varit bebodda så kort tid att de inte kommit att registreras på några kartor. Det var dessutom inte ovanligt att lägenheter flyttades en kortare eller längre sträcka men behöll sitt namn (ibland därför att bostaden monterades ned och plockades ned och sattes upp en annan plats). Dessutom flyttades ibland lägenheter mellan olika platser och behöll sitt namn flyttades även förekom ibland att lägenhetsbebyggelser (torp och backstugor) under nyare tid flyttades mellan olika platser, en företeelse som örekommer inom utredningsområdet.

REFERENSER

Litteratur

- ARFALK, K. & SJÖLIN, M. 2012. *Älgevad – boplatz och röjningsrösen. Inför ställverksbygge i samband med utbyggnad av Sydvästlänken. Närke. Hallsbergs kommun och socken. Fastigheterna Älgevad 1:1 samt Getabrotorp 1:1 och 1:3. RAÄ 201:2, 248 och 250. Arkeologisk förundersökning. Riksantikvarieämbetet, UV Öst, UV rapport 2011:172.*
- ALSTRÖM, E. & HAMMARSSJÖ, G. 1966. *Rapport över arkeologisk undersökning av gravfält nr. 83, Tomta, Hardemo s:n, Hallsberg, Närke. ATA, dnr 404057.*
- BJÖRNBOM, S. 1989. *Beskrivning till jordartskartan. Finspång NV. Sveriges geologiska undersökning. Jordartsgeologiska kartblad. Serie Ae. Nummer 92. Uppsala.*
- BLOMQVIST, M., FAGERLUND, D., ERIKSSON, T., ROSBORG, B. 2006. *Bönderna i Frotorp spår av aktiviteter från trättbägartid och bronsålder äldre järnålder. E20, Närke, Viby socken, Frotorp 2:6, RAÄ 220. UV Gal, rapport 2006:2.*
- BONDESSON, W., FORENIUS, S., NILSSON, P. & BECKMAN-THOOR, K. 2013. *Sydvästlänken Örebro. Närke; Hallsbergs, Hammars, Lerbäck och Viby socknar. Arkeologisk utredning, etapp 2. Riksantikvarieämbetet, UV rapport 2013:25.*
- BRUNIUS, J. 1980. *Bondebygd i förändring. Bebyggelse och befolkning i Västra Närke ca 1300-1600. Biblioteka Historica Lundensis, 45. Lund.*
- CALISSENDORFF, K. & LARSSON, A., 1998. *Ortnamn i Närke. Humanistic Studies at the University of Örebro 1. Örebro.*
- EKHOLM, T., KARLENBY, L. & RAMSTRÖM, A. 2011. *Röjningsrösen vid Ulvsätter i Hallsberg. Närke, Hallsberg socken, fastighet Ulvsätter 2:4 och 3:4, RAÄ 218. Arkeologgruppen AB, rapport 2011:17.*
- ERIKSSON, M. 1940. *Järnräntor under 1500-talet. Jernkontorets Bergshistoriska skriftserie Nr 11. Stockholm.*
- FRANZÉN, F.M. 1916. *Beskrifning öfver Kumla och Hallsbergs socknar. Meddelanden från Föreningen Örebro läns museum 6, s. 80-92.*
- HANSSON, P. 1989. *Samhälle och järn i Sverige under järnåldern och äldre medeltiden. exemplet Närke. Diss. Uppsala Universitet.*
- HELANDER, H. & PETTERSON, O. 2006. *Godsstråket genom Bergslagen. Kulturmiljöanalys till miljökonsekvensbeskrivning för järnvägsutredning, sträckan Hallsberg-Degerön. Örebro län (Närke) och Östergötlands län (Östergötland). (med bidrag av Esbjörnsson, E. & Vikstrand, P.). Riksantikvarieämbetet UV, Banverket och Sweco.*
- HELLBERG, L. 1967. *Kumlabygdens ortnamn. I: Samzelius, J. L., Tapper, T. & Lindqvist, S. (red.). 1967. Kumlabygden: forntid, nutid, framtid. 3, Ortnamn och äldre bebyggelse. Kumla.*
- HJULSTRÖM, B. 2013. *Särskild arkeologisk utredning för dubbelspår Stenkumla – Dunsjö. Askersunds kommun, Lerbäck socken, Närke. Särskild arkeologisk utredning, etapp 2. Rapporter från Arkeologikonsult 2013:2702.*
- JANSSON, U. 2003. *Allmänningarnas institutionella geografi i Viby socken på 1600-talet – en plats för lokalsamhället. I: Med landskapet i centrum. Kulturgeografiska perspektiv på nutida och historiska landskap, s. 211-231.*
- JENSEN, RONNIE, 1997. *Fornminnesinventeringen – nuläge och kompletteringsbehov. En riksöversikt. (Riksantikvarieämbetet.) Stockholm.*
- KARLENBY, L. (RED.) 2003. *Mittens rike: arkeologiska berättelser från Närke. 1. uppl. Stockholm, Riksantikvarieämbetets förl.*
- KARLENBY, L. 2010. *Järnåldersboplatz vid Ulvsätter i Hallsberg. Närke, Hardemo socken, fastighet Ulvsätter 2:4, RAÄ 166. Arkeologisk förundersökning. Arkeologgruppen AB, rapport 2010:7.*
- KARLSSON, C. 2002. *Järnframställning vid Stora Älberg. Närke, Hardemo socken, Stora Älberg 1:3 och 1:45, RAÄ 131-137 och RAÄ 139-142. Arkeologisk för- och slutundersökning RAÄ. UV Bergslagen rapport 2002:5.*
- KARLSSON, S. & RISBERG, J. 1997. *Holocen miljöhistoria i centrala Närke. Kvartärgeologisk undersökning. E20, Närke, Viby socken. UV Stockholm, rapport 1997:38.*
- KLANG, L. 1984. *Bondebygdens fornlämningar enligt riksantikvarieämbetets fornminnesinventering i Örebro län 1980-82. Från bergslag och bondebygd 1984. Kumla.*
- KÅKS, P. (RED.). 1992. *Från stenåldersjägare till masmästare: kulturmiljöer i Örebro län. Örebro läns museum.*
- LINDQVIST, A. 2009. *Odensvi. Särskild arkeologisk utredning etapp 1 och 2. Viby 175:1, 257, 258, Viby socken, Odensvi 5:2, 10:1. Hallsbergs kommun, Örebro län. SAU rapport 2009:10.*
- LINDQVIST, S. 1912. *Från Nerikes sten- och bronsålder. Meddelanden från Föreningen Örebro läns museum, 5. Örebro.*
- NILSSON, H. 2014A. *Arkeologisk utredning etapp 1 inför utökad brytning inom Dalabergets bergtäkt, Hallsberg socken och kommun, Närke, Örebro län. Knaton AB, rapport augusti 2014.*
- NILSSON, H. 2014B. *Arkeologisk utredning etapp 1 inför en planerad kraftledning Lindbacka-Östansjö. Hallsberg och Örebro kommuner, Närke, Örebro län. Knaton AB, december 2014.*
- NILSSON, L. 1985. *Spiksmidet i Lerbäck. Från bergslag till bondebygd. Örebro läns museum.*
- KARLSSON, S. 1998. *Ödetorp runt Tisaren. Närkes skogskarlars klubbis torpvandringar 1975-19998. Örebro.*
- PETTERSSON, O. 1996. *Arkeologisk utredning Etapp 1. Utbyggnad till dubbelspår järnväg mellan Hallsberg-Mjölby, delsträckan Hallsberg-Jakobshyttan. Närke, Östergötland. Goddegårds, Hallsbergs, Hardemos och Lerbäck socknar. Rapport 1996:85, Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm.*
- PETTERSSON, O. 2000B. *Tomta bergtäkt. Arkeologisk utredning. Närke, Hallsbergs socken. Tomta 1:3/2 m.fl. Riksantikvarieämbetet, UV Bergslagen rapport 2000:31.*
- PETTERSSON, O. 2000C. *Hallsbergsterminalen och Ulvsätters industriområde. Arkeologisk utredning. Riksantikvarieämbetet. UV Bergslagen, rapport 2000:36. Stockholm.*
- PETTERSSON, O & APPELGREN, K. 2011. *Tre röjningsröseområden i Tomta. Närke; Hallsberg socken; Tomta 1:3; RAÄ 210, RAÄ 211 och RAÄ 212. Arkeologisk förundersökning och undersökning. Riksantikvarieämbetet, UV Rapport 2011:121.*
- RAMSTRÖM, A. 2014A. *Åsbro– Askersund. Särskild arkeologisk utredning etapp 1 inför utbyggnad av väg 50, Lerbäck och Askersunds socknar, Närke. Arkeologgruppen AB, rapport 2014:02.*
- RAMSTRÖM, A. 2014B. *Åsbro – Askersund, arkeologisk utredning etapp 2. Arkeologisk utredning etapp 2 samt kompletterande utredning etapp 1 inom tre tidigare undantagna områden inför utbyggnad av väg 50 i Lerbäck och Askersunds socknar, Närke. Arkeologgruppen AB, rapport 2014:24.*
- Rapport. *Arkeologisk utredning, etapp 1, Närke, Viby socken. E3 – Sandstubbetorp – Lybby. Riksantikvarieämbetet. [1991]. ATA.*
- RISBERG, J. & KARLSSON, S. 1997. *Kvartärgeologisk undersökning. Holocen miljöhistoria i centrala Närke. E20, Närke, Viby socken. Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm, rapport 1997:38.*
- SAHLSTEDT, S. 1997. *Lerbäck sockenbeskrivning. Lerbäck hembygdsförening*
- SAHLSTRÖM, G. 1936. *Några drag ur Lerbäck historia. Motala.*
- SAMZELIUS, J. L., TAPPER, T., EKLUND, J., BERGDAHL, A. & FLORIN, S. (RED.). 1961. *Kumlabygden: forntid, nutid, framtid. 1, Berg, jord och skogar. Kumla.*
- SAMZELIUS, J. L., TAPPER, T. & LINDQVIST, S. (RED.). 1963. *Kumlabygden: forntid, nutid, framtid. 2, Forntidsliv. Kumla.*
- SAMZELIUS, J. L., TAPPER, T. & LINDQVIST, S. (RED.). 1967. *Kumlabygden: forntid, nutid, framtid. 3, Ortnamn och äldre bebyggelse. Kumla.*
- SAMZELIUS, J. L., TAPPER, T. & LINDQVIST, S. (RED.). 1967. *Kumlabygden: forntid, nutid, framtid. 4, By, gård och samhälle. Kumla.*
- SJÖLIN, M. 2011. *Boplatzlämningar, flera röjningsrösen, kolbottnar och en husgrund på Älgevad. Inför ställverksbygge i samband med utbyggnad av Sydvästlänken. Fastigheterna Älgevad 1:1 och Getabrotorp 1:1 och 1:3. Hallsbergs socken och kommun. Närke. Särskild arkeologisk utredning. Riksantikvarieämbetet, UV Öst, Rapport 2011:73.*

SKYLLBERG, E. 1998. *Lerbäckers bergslag. En sammanställning över de bergshistoriska lämningarna i Hammars och Lerbäckers socknar samt en översikt över Askersunds, Bo, Hallsbergs, Ramundeboda, Svennevads, Snavlunda och Viby socknar*. Jernkontoret, Stockholm.

SPORRONG, U. 1971. *Kolonisation, bebyggelseutveckling och administration: studier i agrar kulturlandskapsutveckling under vikingatid och tidig medeltid med exempel från Uppland och Närke*. Diss. Stockholms Universitet.

SUNDKVIST, A. 2010. *Odensvi. Ett härdområde från yngre romersk järnålder – folkvandringstid. RAÄ 257, Odensvi 10:1, Viby socken, Hallsbergs kommun, Närke*. SAU rapport 2010:6.

TERNSTRÖM, C. & NILSSON, P. 2011. *Reviderad Arkeologisk inventering Sydvästlänken. Delsträckan Hallsberg-Östansjö-Barkeryd. Örebro län. Viby, Hallsberg, Lerbäck och Hammar socknar. Hallsberg och Askersunds kommuner. Kulturhistoriskt planeringsunderlag*. Riksantikvarieämbetet, UV rapport 2011:123.

VIBERUD, B. 1961. *Viby boken. Viby och Tängeråsa socknars historia, natur och kultur*. Kumla.

WALDÉN, B. 1947. *Skyllberg 1346, 1646, 1946. Minnesskrift. Första delen. Tiden intill 1775*. Stockholm.

WALDÉN, B. 1955. *Hardemo. En sockenkrönika. På uppdrag av kommunalfullmäktige i Kumla landskommun utarbetad av Bertil Waldén*. Uppsala.

WENNSTEDT EDVINGER, B. & EDVINGER, K. 2012. *Ny kraftledning på sträckan Lindbacka-Östansjö Arkeologisk utredning steg 1-KMKB Örebro, Täby, Kräcklinge, Hardemo, Viby och Hallsberg socknar, Närke Örebro, Lekebergs, Kumla och Hallsbergs kommuner. Örebro län*. Rapport från Arkeologiceentrum 2012:03.

WESTIN, Å. 2008. *Ulsätters industriområde – Norr om Tälleden. Närke, Hardemo socken, Ulsätter 2:4. Arkeologisk förstudie – utredning, etapp 1*. Riksantikvarieämbetet. UV Bergslagen, rapport 2008:10. Stockholm.

WESTIN, Å. 2009. *Äldre bebyggelse och stenröjning vid Ulsätters industriområde. Närke, Hardemo socken, Ulsätter 2:4*. Riksantikvarieämbetet, UV Bergslagen rapport 2009:7. Örebro.

WESTIN, Å. 2011. *Äldre bebyggelse och stenröjning vid Ulsätters industriområde. Närke, Hardemo socken, Ulsätter 2:4. Arkeologisk utredning, etapp 2*. UV Rapport 2011:31.

WIKSTRÖM, A. OCH KARIS, L. 1991. *Beskrivning till berggrundskarta 9F Finspång NV*. Sveriges geologiska undersökning, Serie Af. Nummer 164. Uppsala.

Värdefulla byggnader och miljöer. En kulturhistorisk byggnadsinventering i Hallsbergs kommun. Rapport 1988. 1989. Hallsberg, Stadsarkitektkontoret.

Kartor

LMS – Lantmäteristyrelsens arkiv
LMM – Lantmäterimyndigheternas arkiv
RAK – Rikets allmänna kartverks arkiv
RA – Riksarkivet

Häradsekonomiska kartan

- Tomta, 1864-67 (RAK-id J112-64-15)
- Lerbäck, 1864-67 (RAK-id J112-64-20)

Ekonomiska kartan

- Tomta, 1955 (RAK-id J133-9f9b57)
- Östansjö, 1955 (RAK-id J133-9f9a57)
- Karintorp, 1955 (RAK-id J133-9f8a57)
- Åsbro, 1955 (RAK-id J133-9f8b57)
- Lerbäck, 1955 (RAK-id J133-9f7b68)

Geologisk karta

- Geologiska kartbladet Askersund, 1883, Aa 84.

Järnvägskartor

- Karta över Västra stambanan av Statens Järnvägslinje, 1860 (LMM 18-jvg-51:1)
- Plankarta över Hallsberg-Motala-Mjölby järnväg i Örebro län, 1871 (LMM 18-jvg-50:1)

HALLSBERGS SOCKEN

- Karta över Kumla härad, geografisk karta, 1688 (LMS S8:6)

Rösätter nr 1

- Geometrisk avmätning, 1637 (Riksarkivet S1:208)
- Skatläggning, 1690 (LMS S11:73 144)
- Geometrisk avmätning, 1692 (LMS S4:26)
- Dito, konceptkarta (LMS 18-hae-4)

Tomta nr 1

- Storskifte, 1755 (LMM 18-hae-33)
- Laga skifte, 1838 (LMS S26-61:1)
- Dito, konceptkarta (18-hae-89)

HARDEMO SOCKEN

- Geografisk karta över Viby och Hardemo härad, 1688 (LMS S8:8 10)
- Sockenkartan med beskrivning, 1848 (LMS S28-1:1)
- Hardemo. Örebro län. Hermelinska samlingen (RA SE/KrA/0409/005/026).

Dåvkärr

- Avmätning, 1815 Ej digitaliserad.
- Dito, konceptkarta (LMM 18-har-47)

Getabrotorp nr 1

- Ägoutbyte, 1863. Ej digitaliserad
- Rågängsätgård, ägoutbyte, 1863 (18-har-105)

Handberga nr 1

- Storskifte, 1821 (S28-11:1)
- Dito, konceptkarta (18-har-57)

Hardemo härad allmanning nr 1

- Gränsbestämning omkring, 1783 (LMS S28-12:1)
- Rågängsätgård, karta, 1783 (LMM 18-har-19)
- Avmätning, 1815 (LMS) Ej digitaliserad
- Dito, konceptkarta (LMM 18-har-48)
- Charta öfver Hardemo Härad's Allmanning Belägen Uti Hardemo Socken af Örebro län Uprättad År 1815 af S. G. Liunggren (RA SE/ULA/10378/#/0001:00003)

Hult nr 1

- Storskifte, 1822 (LMM 18-har-51)
- Laga skifte, 1853 (LMS S28-16:1)
- Dito, konceptkarta (LMM 18-har-88)

Tälle nr 1

- Laga skifte, 1831 (LMS S28-39:1)
- Laga skifte, 1834 (LMM 18-har-56)

Älberg stora nr 1

- Laga skifte, 1843 (LMS S28-44:1)
- Dito, konceptkarta (LMM 18-har-79-80)

Älberg lilla nr 1

- Ägoutbyte, övrigt, 1843 (LMM 18-har-64)

Äpsätter nr 1

- Storskifte, 1792 (LMS S28-46:1)
- Ägoutbyte, 1836 (LMM 18-har-55)
- Laga skifte, 1850 (LMS S28-46:2)
- Laga skifte, 1850 (LMM 18-har-85-86)

LERBÄCKS SOCKEN

- Geografisk karta, Sundbo härad, 1688 (LMS S8:7)
- Karta över Lerbäckers socken, 1819. (RA SE/KrA/0400/06B/014)

Bällby nr 1

- Laga skifte, 1834 (LMS S44-13:1)
- Dito, konceptkarta (LMM 18-ler-122)

Estabo nr 1

- Avmätning, 1811 (LMS) Ej digitaliserad
- En- och storskifte, 1825 (LMS S44-21:2)
- Dito, konceptkarta (LMM 18-ler-107)
- Laga skifte, 1836 (LMS S44-21:3)
- Dito, konceptkarta (LMM 18-ler-135)

Hylle nr 1

- Delning, 1768 (LMM 18-ler-34)
- Inägodelning, 1815 (LMS)
- Dito, konceptkarta (LMM 18-ler-180)
- Laga skifte, 1852 (LMS S44-34:2)
- Dito, konceptkarta (LMM 18-ler-202)

Karintorp nr 1

- Storskifte, 1827 (LMS S44-38:1) Senare igenlagd åkermark och (ekonomi)byggnader inom UO
- Dito, konceptkarta (LMM 18-ler-108)
- Ägoutbyte, 1833 (LMS) Ej digitaliserad
- Storskifte, 1841 (LMM 18-ler-134)
- Laga skifte 1843 (LMS) Ej digitaliserad
- Hemmansklyvning, 1844 (LMM 18-ler-188)

Stenkumla nr 1

- Gränsbestämning omkring, 1764 (LMS S44-82:1)
- Dito, konceptkarta (LMM 18-ler-36)
- Mosse, å Lerbäcks Prästegårds ägor belägen uti Kumla Härad, afmätt i November År 1804 af E Liunggren, Lerbäcks kyrkoarkiv (RA SE/ULA/10831/R/0001:00001)
- [Karta över Lerbäcks prästgård], Lerbäcks kyrkoarkiv, 1812 (RA SE/ULA/10831/R/0002:00002)
- Charta öfver Odlingen Lungnet På Prästgården Stenkumla Ägor uti Lerbecks Socken och Kumla Härad af Örebro Län Uprättad År 1823 af P, G, Zetterstedt, Lerbäcks kyrkoarkiv (RA SE/ULA/10831/R/0001:00002)
- Karta öfver Åkerjorden till Lerbäcks pastorsboställe uti Örebro Län, Kumla Härad och Lerbäcks socken, Lerbäcks kyrkoarkiv, 1859 (RA SE/ULA/10831/R/0002:00003)
- Skogen till Lerbäcks Kyrkoherdeboställe Stenkumla uti Lerbäcks socken, Kumla härad, Askersunds revir, Örebro Län, Lerbäcks kyrkoarkiv, 1886 (RA SE/ULA/10831/R/0002:00006-00007)

Vissboda nr 1

- Geometrisk avmätning, 1693 (S 44-96:3)

Å nr 1

- Storskifte, 1810 (LMS S44-97:1)
- Dito, konceptkarta (LMM 18-ler-62)
- Laga skifte, 1834 (LMS S44-97:2)
- Dito, konceptkarta (LMM 18-ler-121)

Åsbro nr 1

- Karta, 1697 (LMM 18-ler-8)
- Laga skifte, 1839 (LMS S44-99:2)
- Dito, konceptkarta (LMM 18-ler-136)

Örberga nr 1

- Delning 1768, se Hylle
- Storskifte, 1821 (LMS S44-106:1)
- Dito, konceptkarta (LMM 18-ler-98)
- Laga skifte 1852 (LMS S44-106:2)
- Dito, konceptkarta (LMM 18-ler-226, 227)

VIBY SOCKEN

- Geografisk karta, Viby härad, 1688 (LMS S8:8)
- Inställd åtgärd eller förrättning, Byeskogarne, uå (18-vib-34)

Breslätt nr 1

- Storskifte på inägor, 1770 (LMS S68-7:1)
- Dito, konceptkarta, 1770 (18-vib-41)
- Delning av skog (med Vångerud), 1793 (LMS S68-7:2)
- Dito, konceptkarta (LMM 18-vib-66)
- Ägoutbyte, 1839 (LMS) Ej digitaliserad
- Dito, konceptkarta (LMM 18-vib-128)
- Laga skifte, 1934 (LMS S68-7:4)

Gatugårda nr 1

- Skattläggning, 1690 (LMS S11:73 101)
- Geometrisk avmätning, 1692 (LMS S4:141)
- Karta, uå (LMM 18-vib-23)
- Laga skifte, 1852 (LMS) Ej digitaliserad.
- Dito, konceptkarta (LMM 18-vib-188).

Höga nr 1-2

- Delning, 1766 (LMM 18-vib-38)
- Storskifte, 1826 (LMM 18-vib-157)

Kärr nr 1

- Delning av skog, 1755 (LMS S68-63:1)

Laggartorp nr 1 m.fl.

- Laga delning, Östra skogelaget, 1811 (LMS S68-67:1)
- Storskifte, Östra skogelaget, 1814 (LMM 18-vib-85)
- Storskifte, 1813 (LMM 18-vib-76)

Linnehult nr 1-2

- Delning, Odensvimarken, 1756 (LMM 18-vib-37)
- Arealavmätning och rågångskarta, 1803 (LMS) Ej digitaliserad
- Dito, konceptkarta (LMM 18-vib-68)
- Storskifte, 1805 (LMM 18-vib-87)

Perstorp nr 1

- Delning av skog, 1785 (LMS S68-90:1)
- Dito, konceptkarta, 1786 (LMM 18-vib-70)
- Karta, 1825 (LMM 18-vib-96)

Sumpen nr 1

- Karta, 1813 (LMM 18-vib-86)
- Skattläggningsberedning, 1828 (LMS) Ej digitaliserad
- Dito, konceptkarta, 1828 (LMM 18-vib-102)

Sällaretorp nr 1

- Storskifte, 1769 (LMS S68-119:1)
- Dito, konceptkarta (LMM 18-vib-40)

Vångerud nr 1

- Delning, 1793, se Breslätt
- Laga delning, 1811 se Laggaretorp
- Arealavmätning och rågångskarta (LMS) Ej digitaliserad, sannolikt id med följande karta
- Ägoutbyte, övrigt, 1854 (LMM 18-vib-184)

Östanfalla nr 1

- Arealavmätning och rågångskarta, 1858 Ej digitaliserad
- Dito, konceptkarta 1859 (LMM 18-vib-208)

Östansjö nr 1

- Geometrisk avmätning, 1695 (LMS S:128)
- Karta, uå (LMM 18-vib-25)
- Laga skifte, 1933 (LMS S68-147:1)

Arkiv

ATA – Antikvarisk-topografiska registret, Riksantikvarieämbetet

FMIS – Fornminnesregistret (<http://www.fmis.raa.se/>)

Korkoarkivet, husförhörslängder – Arkiv Digital (<http://www.arkivdigital.se/>)

SHM – Historiska museets samlingar (<http://mis.historiska.se/mis/sok/start.asp>)

SoH – Skog och historia, Skogsstyrelsen (<http://www.skogsstyrelsen.se/Aga-och-bruka/Skogsbruk/Karttjanster/Skogens-Parlor/>)

SOFI – Ortnamnsregistret, Institutet för språk och folkminnen (http://www2.sofi.se/SOFIU/topo1951/_cdweb/index.htm)

ÖLM – Örebro läns museum, arkiv och föremålsregister.

TEKNISKA UPPGIFTER

Arkeologikonsults projektnr: 2950
Länsstyrelsens diarienummer: 431-4521-2015
Länsstyrelsens beslutsdatum: 2015-11-09
Uppdragsgivare: Trafikverket

Socken: Hallsberg, Hardemo, Lerbäck, Viby
Kommun: Askersund, Hallsberg, Kumla
Län: Östergötland

Typ av undersökning: Arkeologisk utredning etapp 1, byråstudie

Koordinatsystem: SWEREF 99 TM
Höjdsystem: RH 2000

Projektledare: Samuel Björklund
Kvalitetsgranskning: Anna Hed Jakobsson
Layout: Samuel Björklund

Fynd Inga fynd tillvaratogs

BILAGA. OBJEKTTABELL.

Objektnr	Lämningstyp	Beskrivning	Kommentar	Referens	Bedömning	Till FMIS
Stenkumla 1	Boplatsläge	"Boplatsläge, 140-190x60-90 m (N-S), i flack åkermark samt delvis på ett impediment i öster. Norr om boplatsläget ligger ett utdikad kärr. Nivåerna ligger omkring 120 m ö.h."		Pettersson, O. 1996. Arkeologisk utredning Etapp 1. Utbyggnad till dubbelspårig järnväg mellan Hallsberg-Mjölby, delsträckan Hallsberg-Jakobshyttan. Rapport 1996:85, Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm.	Möjlig fornlämning	Nej
Stenkumla 2	Husgrund, historisk tid	"Husgrund, sentida, 13x10 m (NNÖ-SSV) st och 0,8 m h samt försedd med en 3x2 m st utbyggnad mot NV. Här finns också en cementtrappa. Husgrunden är uppförd av obearbetad sten, delvis sammanfogad med cement."	Skolhus enligt Häradsekonomska kartan. Uppfördes 1845 (Sahlström 1936).	Pettersson, O. 1996. Arkeologisk utredning Etapp 1. Utbyggnad till dubbelspårig järnväg mellan Hallsberg-Mjölby, delsträckan Hallsberg-Jakobshyttan. Rapport 1996:85, Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm. Sahlström, G. 1936. Några drag ur Lerbäcks historia. Motala.	Möjlig fornlämning	Nej
Stenkumla 3	Lägenhetsbebyggelse	Lägenhetsbebyggelse, 75x60 m (Ö-V), enligt karta från 1823. Undantagsbostaden Lugnet anlades omkring 1808 (Sahlström 1936). Platsen är fortfarande bebyggd.		Sahlström, G. 1936. Några drag ur Lerbäcks historia. Motala. Charta öfver Odlingen Lungnet På Prästegården Stenkumla Ågor uti Lerbecks Socken och Kumla Härad af Örebro Län Upprättad År 1823 af P, G, Zetterstedt, Lerbäcks kyrkoarkiv (RA SE/UULA/10831/R/0001:00002)	Möjlig fornlämning	Nej
Stenkumla 4	Boplatsläge	"Boplatsläge, 270x175-200 m (N-S), svagt kuperad skogs- och åker/ängsmark. Genom området passerar en bäck. Nivåerna ligger kring 115 till 120 m ö.h."		Pettersson, O. 1996. Arkeologisk utredning Etapp 1. Utbyggnad till dubbelspårig järnväg mellan Hallsberg-Mjölby, delsträckan Hallsberg-Jakobshyttan. Rapport 1996:85, Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm.	Möjlig fornlämning	Nej
Stenkumla 5	Område med skogsbrukslämningar	"Område med enstaka kolbottnar, 140x70 m (Ö-V), skogsmark."		Pettersson, O. 1996. Arkeologisk utredning Etapp 1. Utbyggnad till dubbelspårig järnväg mellan Hallsberg-Mjölby, delsträckan Hallsberg-Jakobshyttan. Rapport 1996:85, Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm.	Övrig kulturhistorisk lämning	Övrig kulturhistorisk lämning
Stenkumla 6	Lägenhetsbebyggelse	Torp, 160x65 m (NÖ-SV), utbredning enligt häradsekonomska kartan (1864-67). Torpet Backen är belagt i husförhörslängder från 1791 och framåt. Platsen är fortfarande bebyggd. Tomtmark.		Häradsekonomska kartan, blad Lerbäck, 1864-67 (RAK-id J112-64-20).	Möjlig fornlämning	Nej
Stenkumla 7	Lägenhetsbebyggelse	Torp, 150x20 m (Ö-V), utbredning enligt häradsekonomska kartan (1864-67). Torpet Toskekärr är belagt i husförhörslängder från 1791 och framåt. Platsen är fortfarande bebyggd. Tomtmark/åkermark.	Ska inte förväxlas med Toskekärr på Estabos ägor, se Estabo 1	Häradsekonomska kartan, blad Lerbäck, 1864-67 (RAK-id J112-64-20).	Möjlig fornlämning	Nej
Estabo 1	Lägenhetsbebyggelse	Torp, läge enligt karta från 1693. Torpet Toskekärr är belagt på karta över Lerbäcks socken 1688. Åkermark.	Ska inte förväxlas med Toskekärr på Stenkumlas ägor, se Stenkumla 7	Geometrisk avmätning, Vissboda, 1693 (S 44-96:3)	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Estabo 2	Lägenhetsbebyggelse	Torp, 100x60-85 m (Ö-V), utbredning enligt karta från 1836, kallat "Toskekärrstorpen". Vid laga skiftet blev en gård från bytomten utflyttad till denna plats. Platsen är fortfarande delvis bebyggd. Åkermark/tomtmark.		Laga skifte, Estabo, 1836 (LMS S44-21:3).	Möjlig fornlämning	Nej
Estabo 3	Lägenhetsbebyggelse	Torp, läge enligt karta från 1836, betecknad som jordetorp på häradsekonomska kartan 1864-67. Åkermark.		Laga skifte, Estabo, 1836 (LMS S44-21:3).	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Estabo 4 / Lerbäck 448:1	Lägenhetsbebyggelse	Torp, läge enligt kartor från 1825 och 1836. Toskekärr har ett äldre läge vid Estabo 1. Åkermark.	Nytt läge och utbredning.	En- och storskifte, Estabo, 1825; Laga skifte, Estabo, 1836 (LMS S44-21:3).	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Estabo 5	Lägenhetsbebyggelse	Torp, 80x40 m (NV-SÖ), utbredning enligt häradsekonomska kartan (1864-67). Lilla Nybygget kan beläggas i husförhörslängder från 1836 och framåt. Tomtmark.		Häradsekonomska kartan, blad Lerbäck, 1864-67 (RAK-id J112-64-20).	Möjlig fornlämning	Nej
Estabo 6	Lägenhetsbebyggelse	Torp, 120x20 m (NV-SÖ), utbredning för torpet Anderstorp enligt häradsekonomska kartan (1864-67). Torpet anlades vid okänd tidpunkt efter 1836, uppgifter i husförhörslängder är osäkra. Åkermark.		Häradsekonomska kartan, blad Lerbäck, 1864-67 (RAK-id J112-64-20).	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Estabo 7	Lägenhetsbebyggelse	Torp, 125x30-60 m (N-S), enligt karta från 1836. Benämns Torsängstorpet på kartan. Bör då vara nyanlagt då det inte redovisas på karta från 1825. Skogsmark.		Laga skifte, Estabo, 1836 (LMS S44-21:3).	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Estabo 8	Område med skogsbrukslämningar	"Område med kolbottnar, 330x100 m (NNÖ-SSV), skogsmark. Här finns uppskattningsvis minst ett trettiotal kolbottnar. Fortsätter utanför utredningsområdet mot väster."		Pettersson, O. 1996. Arkeologisk utredning Etapp 1. Utbyggnad till dubbelspårig järnväg mellan Hallsberg-Mjölby, delsträckan Hallsberg-Jakobshyttan. Rapport 1996:85, Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm.	Övrig kulturhistorisk lämning	Övrig kulturhistorisk lämning
Estabo 9	Lägenhetsbebyggelse	Lägenhetsbebyggelse, uppgift om. Plats för bebyggelse av oklar karaktär och namn på häradsekonomska kartan (1864-67). Åkermark/väg.		Häradsekonomska kartan, blad Lerbäck, 1864-67 (RAK-id J112-64-20).	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Estabo 10	Boplatsläge	"Boplatsläge, 450x100 m (NNÖ-SSV), flack och svagt nordöstsluttande åkermark. Vid specialinventeringen syntes sotfläckar i åkermarken samt påträffades bränd lera. Nivåerna ligger omkring 110-115 m ö.h."		Pettersson, O. 1996. Arkeologisk utredning Etapp 1. Utbyggnad till dubbelspårig järnväg mellan Hallsberg-Mjölby, delsträckan Hallsberg-Jakobshyttan. Rapport 1996:85, Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm.	Möjlig fornlämning	Nej
Estabo 11 / Lerbäck 447:1	Lägenhetsbebyggelse	Torp, 100x15-20 m (VNV-ÖSÖ), utbredning enligt karta från 1836. Torpet benämns Christineberg på häradsekonomska kartan 1864-67. Åkermark.	Nytt läge och utbredning.	Laga skifte, Estabo, 1836 (LMS S44-21:3).	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Estabo 12	Område med skogsbrukslämningar	"Område med enstaka kolbottnar, 100x30 m (VSV-ÖNÖ), skogsmark."	Möjligen är objektet identiskt med Lerbäck 705 och 718 som registrerades vid senare utredning (Ternström & Nilsson 2011).	Pettersson, O. 1996. Arkeologisk utredning Etapp 1. Utbyggnad till dubbelspårig järnväg mellan Hallsberg-Mjölby, delsträckan Hallsberg-Jakobshyttan. Rapport 1996:85, Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm.	Övrig kulturhistorisk lämning	Övrig kulturhistorisk lämning

Objektnr	Lämningsstyp	Beskrivning	Kommentar	Referens	Bedömning	Till FMIS
Estabo 13	Lägenhetsbebyggelse	Torp, 80x30 m (NV-SÖ), utbredning för torpet Slumpen enligt häradsekonomska kartan (1864-67). Slumpen förekommer i husförhörslängderna från år 1828. Platsen är fortfarande bebyggd. Tomtmark.		Häradsekonomska kartan, blad Lerbäck, 1864-67 (RAK-id J112-64-20).	Möjlig fornlämning	Nej
Hylle 1	Lägenhetsbebyggelse	Torp, 75x75 m, utbredning enligt häradsekonomska kartan (1864-67). Hylletorp är belagt i husförhörslängderna före 1850. Platsen är fortfarande bebyggd. Tomtmark/skogsmark.		Häradsekonomska kartan, blad Lerbäck, 1864-67 (RAK-id J112-64-20).	Möjlig fornlämning	Nej
Hylle 2	Fossil åkermark	Åkermark, 285x15-70 m (NÖ-SV), utbredning enligt karta från 1852. Skogsmark.		Laga skifte, Hylle, 1852 (LMS S44-34:2).	Möjlig övrig kulturhistorisk lämning	Nej
Å 1	Träindustri	Uppgift om såg på häradsekonomska kartan (1864-67). Läget är osäkert.		Häradsekonomska kartan, blad Lerbäck, 1864-67 (RAK-id J112-64-20).	Möjlig övrig kulturhistorisk lämning	Nej
Å 2	Lägenhetsbebyggelse	Plats för backstuga enligt häradsekonomska kartan (1864-67). Ej belagd på andra kartor, och har inte gått att spåra i husförhörslängderna. Platsen är idag övergiven. Skogsmark.		Häradsekonomska kartan, blad Lerbäck, 1864-67 (RAK-id J112-64-20).	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Å 3	Hyttområde	Hytta, 260-290x90-180 m (VNV-ÖSÖ), utbredning enligt karta från 1834.C6	Delar av området är registrerat som Lerbäck 123:1.	Laga skifte, Å, 1834 (LMS S44-97:2)	Möjlig fornlämning	Nej
Å 4	Bytomt	Bytomt, 115x90 m (NÖ-SV), utbredning enligt karta från 1810. Äldsta belägg för Å är från 1554. Tomtmark.		Storskifte, Å, 1810 (LMS S44-97:1)	Möjlig fornlämning	Bevakningsobjekt
Å 5	Fossil åkermark	Fossil åkermark, 50x30 m (NNÖ-SSV), utbredning enligt karta från 1834. Övergivna på ekonomiska kartan 1955. Skogsmark.		Laga skifte, Å, 1834 (LMS S44-97:2)	Möjlig fornlämning	Nej
Å 6	Fossil åkermark	Fossil åkermark, 100x20-45 m (ÖNÖ-VSV), utbredning enligt karta från 1834. Övergivna på ekonomiska kartan 1955. Skogsmark.		Laga skifte, Å, 1834 (LMS S44-97:2)	Möjlig fornlämning	Nej
Å 7	Lägenhetsbebyggelse	Torp, 35x15 m (NV-SÖ), utbredning enligt kartor från 1810 och 1834. Övergivna på ekonomiska kartan 1955. Skogsmark.		Storskifte, Å, 1810 (LMS S44-97:1) Laga skifte, Å, 1834 (LMS S44-97:2)	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Å 8	Lägenhetsbebyggelse	Torp, 45x20 m (N-S), utbredning enligt kartor från 1810 och 1834. Övergivna på ekonomiska kartan 1955. Åkermark.		Storskifte, Å, 1810 (LMS S44-97:1) Laga skifte, Å, 1834 (LMS S44-97:2)	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Å 9	Färdväg	Färdväg, 150m l (N-S), sträckning enligt kartor från 1810 och 1834. Skogsmark.		Storskifte, Å, 1810 (LMS S44-97:1) Laga skifte, Å, 1834 (LMS S44-97:2)	Möjlig fornlämning	Nej
Karintorp 1	Lägenhetsbebyggelse	Torp, 55x15 m (VNV-ÖSÖ), utbredning enligt häradsekonomska kartan (1864-67). Hagalund är belagt i husförhörslängderna från 1861 och framåt. Övergivna åkermark.		Häradsekonomska kartan, blad Lerbäck, 1864-67 (RAK-id J112-64-20).	Möjlig övrig kulturhistorisk lämning	Uppgift om
Karintorp 2	Husgrund, historisk tid	Två byggnader inom 40x15 m (NÖ-SV) st område på karta 1827. Antingen torp eller ekonomibyggnader. Bebyggelsen saknas på häradsekonomska kartan 1864-67.		Storskifte, Karintorp, 1827 (LMS S44-38:1)	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Karintorp 3	Fossil åkermark	Fossil åkermark, 130x85 m (N-S), enligt karta 1827. Åkermark saknas på häradsekonomska kartan 1864-67 och har möjligen övergivits innan dess. Lidardata tyder på att den östra delen består av antingen ryggade åkrar eller tätt liggande diken med Ö-V riktning. Benämns Gräsrödjan på kartan. Skogsmark.		Storskifte, Karintorp, 1827 (LMS S44-38:1)	Möjlig fornlämning	Nej
Karintorp 4	Fossil åkermark	Fossil åkermark, 75x35 m (NV-SÖ), utbredning enligt karta 1827. Den SÖ delen har sannolikt varit i bruk till mitten av 1900-talet.		Storskifte, Karintorp, 1827 (LMS S44-38:1)	Möjlig fornlämning	Nej
Karintorp 5	Torplämning	Torp, 90x20 m (N-S) st enligt karta 1827. Inga bebyggelsemarkeringar på karta från 1840. Området benämns Skräprödjan på kartan 1827. Enligt Karlsson 1998 uppfördes torpet 1817 och kallades Rödjan, samt även Skogsberg. Åkermark.		Karlsson, S. 1998. Ödetorp runt Tisaren. Närkes skogskarlars klubbs torpvandringar 1975-19998. Örebro. Storskifte, Karintorp, 1827 (LMS S44-38:1).	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Bällby 1	Husgrund, historisk tid	Ekonomibyggnad på karta 1834. Skogsmark.		Laga skifte, Bällby, 1834 (LMS S44-13:1).	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Bällby 2	Dammvall	Damm markerad på karta 1834. Skogsmark.		Laga skifte, Bällby, 1834 (LMS S44-13:1).	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Tripphult 1	Gränsmärke	Gränsknä mellan Tripphults ägor och Grimstens häradssallmänning på häradsekonomska kartan (1864-67). Skogsmark.		Häradsekonomska kartan, blad Tomta, 1864-67 (RAK-id J112-64-15).	Möjlig övrig kulturhistorisk lämning	Nej
Lindhult 1	Fossil åkermark	Fossil åkermark, 325x115 m (N-S), enligt häradsekonomska kartan 1864-67. Hör till torpet Hackefallet. Skogsmark.		Häradsekonomska kartan, blad Tomta, 1864-67 (RAK-id J112-64-15).	Möjlig fornlämning	Nej
Lindhult 2 Viby 189:1	Lägenhetsbebyggelse	Torp, 130x35 m (N-S), utbredning enligt häradsekonomska kartan (1864-67). Namnet är Linddalen på häradsekonomska kartan men Hackefallet i FMIS och på Fastighetskartan. Linddalen är belagd på 1840-talet i husförhörslängderna, och kan vara äldre då de äldre längderna inte nämner bebyggelsen på Lindhults ägor vid namn.	Se FMIS. Ändrad utbredning efter Häradsekonomska kartan (1864-67).	Häradsekonomska kartan, blad Tomta, 1864-67 (RAK-id J112-64-15).	Möjlig fornlämning	Nej
Lindhult 3	Fossil åkermark	Fossil åkermark, 750x350 m (NV-SÖ), fortsätter väster om utredningsområdet. Delar av åkermarken är fortfarande i bruk. Ytor betecknade "3a" redovisas som åkermark på häradsekonomska kartan (1864-67) och ekonomiska kartan (1955), Ytor betecknade "3b" redovisas som åkermark på karta från 1803 men inte senare. Sannolikt finns fler ytor med fossil åkermark i området. Skogsmark, åkermark och tomtmark.		Karta, Lindhult, 1803 (LMM 18-vib-68) ; Häradsekonomska kartan, blad Tomta, 1864-67 (RAK-id J112-64-15); Ekonomiska kartan, blad Östansjö, 1955 (RAK-id J133-9f9a57).	Möjlig fornlämning / övrig kulturhistorisk lämning	Nej
Lindhult 4	By-/gårdstomt	Gårdstomt, 95x90 m (N-S), utbredning enligt karta från 1803. Äldsta belägg för Lindhult är från 1530. Gårdstomten är fortfarande bebyggd. Tomtmark.		Karta, Lindhult, 1803 (LMM 18-vib-68)	Möjlig fornlämning	Bevakningsobjekt
Lindhult 5	Fossil åkermark	Fossil åkermark, 170x120 m (Ö-V), utbredning enligt lantmäterikartor. 5a är delvis uppodlad på häradsekonomska kartan (1864-67) och förefaller vara nyligen igenlagd på ekonomiska kartan (1955). 5b är uppodlad på karta från 1803, läge och utbredning är osäker. Skogsmark.		Karta, Lindhult, 1803 (LMM 18-vib-68) ; Häradsekonomska kartan, blad Tomta, 1864-67 (RAK-id J112-64-15);	Möjlig fornlämning / övrig kulturhistorisk lämning	Nej

Objektnr	Lämningstyp	Beskrivning	Kommentar	Referens	Bedömning	Till FMIS
Lindhult 6	Fossil åkermark	Fossil åkermark, 335x140 m (NV-SÖ), utbredning enligt häradsekonomiska kartan (1864-67) och ekonomiska kartan (1955). Ångsmark.		Häradsekonomiska kartan, blad Tomta, 1864-67 (RAK-id J112-64-15); Ekonomiska kartan, blad Östansjö, 1955 (RAK-id J133-9f9a57).	Möjlig övrig kulturhistorisk lämning	Nej
Vångerud 1	Gruvhål	Plats för järnmalmsgruva enligt geologisk karta från 1882. Skogsmark.		Aa 84. Geologiska kartbladet Askersund, 1883.	Möjlig övrig kulturhistorisk lämning	Uppgift om
Vångerud 2	Lägenhetsbebyggelse	Otydliga bebyggelsemarkeringar inom 70x20 m (VNV-ÖSÖ) st område på Häradsekonomiska kartan. Ingen bebyggelse på karta från 1854, så eventuella lämningar bör inte kunna vara fornlämning.		Häradsekonomiska kartan, blad Tomta, 1864-67 (RAK-id J112-64-15)	Möjlig övrig kulturhistorisk lämning	Nej
Vångerud 3	Fossil åkermark	Fossil åkermark, 350x200 m (Ö-V), utbredning enligt ekonomiska kartan (1955). Skogsmark.		Ekonomiska kartan, blad Östansjö, 1955 (RAK-id J133-9f9a57).	Möjlig övrig kulturhistorisk lämning	Nej
Vångerud 4	Lägenhetsbebyggelse	Torplämning, 60x35 (NNV-SSÖ), utbredning enligt karta från 1854. Bredhagen är belagt i husförhörslängderna på 1840-talet, sannolikt äldre men namn på torpen uppges inte i äldre längder. Nuvarande bebyggelse ligger omedelbart N om det äldre läget. Åkermark.		Ägoutbyte, övrigt, Vångerud, 1854 (LMM 18-vib-184).	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Vångerud 5	Husgrund, historisk tid	Ekonomibyggnad på karta 1854. Skogsmark.		Ägoutbyte, övrigt, Vångerud, 1854 (LMM 18-vib-184).	Möjlig övrig kulturhistorisk lämning	Uppgift om
Vångerud 6	By-/gårdstomt	Gårdstomt, 50x40 m (NV-SÖ), utbredning enligt karta från 1854. Äldsta belägg för Vångerud är från 1597. Gårdstomten är fortfarande bebyggd. Tomtmark.		Ägoutbyte, övrigt, Vångerud, 1854 (LMM 18-vib-184).	Möjlig fornlämning	Bevakningsobjekt
Vångerud 7	Fossil åkermark	Fossil åkermark, 50x45 m (N-S), utbredning enligt karta från 1854. Skogsmark.		Ägoutbyte, övrigt, Vångerud, 1854 (LMM 18-vib-184).	Möjlig övrig kulturhistorisk lämning	Nej
Vångerud 8	Fossil åkermark	Fossil åkermark, 85x35 (NV-SÖ), utbredning enligt karta från 1854. Skogsmark.		Ägoutbyte, övrigt, Vångerud, 1854 (LMM 18-vib-184).	Möjlig övrig kulturhistorisk lämning	Nej
Vångerud 9-13	Gränsmärke	Gränsmärken på karta från 1854. Skogsmark		Ägoutbyte, övrigt, Vångerud, 1854 (LMM 18-vib-184).	Möjlig övrig kulturhistorisk lämning	Nej
Gatugårda 1	Lägenhetsbebyggelse	Backstuga, plats enligt karta från 1770. Tomtmark.		Storskifte på inägor, Breslätt, 1770 (LMS S68-7:1).	Möjlig fornlämning	Nej
Ö skogelaget 1	Lägenhetsbebyggelse	Soldattorp, plats enligt karta från 1811. Tomtmark.		Laga delning, Östra skogelaget, 1811 (LMS S68-67:1)	Möjlig fornlämning	Nej
Ö skogelaget 2	Lägenhetsbebyggelse	Lägenhetsbebyggelse av oklar karaktär, plats enligt karta från 1811. Tomtmark.		Laga delning, Östra skogelaget, 1811 (LMS S68-67:1)	Möjlig fornlämning	Nej
Ö skogelaget 3	Lägenhetsbebyggelse	Lägenhetsbebyggelse av oklar karaktär, plats enligt karta från 1811. Tomtmark.		Laga delning, Östra skogelaget, 1811 (LMS S68-67:1)	Möjlig fornlämning	Nej
Ö skogelaget 4	Lägenhetsbebyggelse	Lägenhetsbebyggelse av oklar karaktär, plats enligt karta från 1811. Tomtmark.		Laga delning, Östra skogelaget, 1811 (LMS S68-67:1)	Möjlig fornlämning	Nej
Ö skogelaget 5	Lägenhetsbebyggelse	Lägenhetsbebyggelse av oklar karaktär, plats enligt karta från 1811. Tomtmark.		Laga delning, Östra skogelaget, 1811 (LMS S68-67:1)	Möjlig fornlämning	Nej
Östansjö 1-2	Hamnanläggning	Brygga, 2 st, enligt karta från 1695. Markeringen avser landfästet, bryggorna var 35-40 m l (ÖNÖ-VSV) enligt kartan. Strandlinjesjö.		Geometrisk avmätning, Östansjö, 1695 (LMS S:128).	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Östansjö 3	Blåstbrukslämning	Slaggförekomst bestående av slaggstycken av runnen och ugnsstelnad karaktär, däribland ett ugnsvägsfragment. Även plankonvexa bottenskollar, ca 100-150 mm i diam.	Fyndangivelse: I trädgårdsland på Östansjö 1:40 vid Blåbärgsgatan, cirka 50 m SV om mangårdsbyggnaden på Östansjö 1:24.	Hansson, P. 1989. Samhälle och järn i Sverige under järnåldern och äldre medeltiden. exemplet Närke. Diss. Uppsala Universitet.	Fornlämning	Fornlämning
Östansjö 4	By-/gårdstomt	Gårdstomt, 40x35 m (ÖNÖ-VSV), utbredning enligt karta från 1695. Äldsta belägg för Östansjö är från 1549. Tomten är fortfarande bebyggd. Tomtmark.		Geometrisk avmätning, Östansjö, 1695 (LMS S:128).	Möjlig fornlämning	Bevakningsobjekt
Östansjö 5	Husgrund, historisk tid	Plats för ekonomibyggnad enligt Häradsekonomiska kartan. Skogsmark.		Häradsekonomiska kartan, blad Tomta, 1864-67 (RAK-id J112-64-15).	Möjlig övrig kulturhistorisk lämning	Uppgift om
Höga tvisteskog 1	Lägenhetsbebyggelse	Torp, plats för enligt karta från 1766 (där benämnd "torp till Höga") och häradsekonomiska kartan (där benämnd "Perolstorp"). Tomtmark.	En bilskrot ligger idag på platsen.	Delning, Höga tvisteskog, 1766 (LMM 18-vib-38), Häradsekonomiska kartan, blad Tomta, 1864-67 (RAK-id J112-64-15).	Möjlig fornlämning	Nej
Höga tvisteskog 2	Lägenhetsbebyggelse	Torp, läge enligt karta från 1860. Skogsmark.		Karta över Västra stambanan av Statens Järnvägslinje, 1860 (LMM 18-jvg-51:1)	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Höga tvisteskog 3	Lägenhetsbebyggelse	Backstuga på Häradsekonomiska kartan.		Häradsekonomiska kartan, blad Tomta, 1864-67 (RAK-id J112-64-15).	Möjlig övrig kulturhistorisk lämning	Uppgift om
Höga tvisteskog 4	Lägenhetsbebyggelse	Torp, 55x25 m (VNV-ÖSÖ), utbredning enligt karta från 1860. Skogsmark.		Karta över Västra stambanan av Statens Järnvägslinje, 1860 (LMM 18-jvg-51:1)	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Höga tvisteskog 5	Lägenhetsbebyggelse	Torp, 40x20 m (Ö-V), utbredning enligt häradsekonomiska kartan. Tomtmark.		Häradsekonomiska kartan, blad Tomta, 1864-67 (RAK-id J112-64-15).	Möjlig fornlämning	Nej
Höga tvisteskog 6	Lägenhetsbebyggelse	Torp, 80x20 m (NNV-SSÖ), utbredning enligt häradsekonomiska kartan. Skogsmark.		Häradsekonomiska kartan, blad Tomta, 1864-67 (RAK-id J112-64-15).	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Perstorp 1	Lägenhetsbebyggelse	Backstuga, plats enligt Häradsekonomiska kartan. Namn och ålder har inte gått att belägga. Tomtmark.		Häradsekonomiska kartan, blad Tomta, 1864-67 (RAK-id J112-64-15).	Möjlig fornlämning	Nej
Perstorp 2	Husgrund, historisk tid	Plats för ekonomibyggnad enligt Häradsekonomiska kartan. Skogsmark.		Häradsekonomiska kartan, blad Tomta, 1864-67 (RAK-id J112-64-15).	Möjlig övrig kulturhistorisk lämning	Uppgift om

Objektnr	Lämningstyp	Beskrivning	Kommentar	Referens	Bedömning	Till FMIS
Perstorp 3	Husgrund, historisk tid	Plats för ekonomibyggnad enligt karta från 1825. Skogsmark.		Karta, Perstorp, 1825 (LMM 18-vib-96).	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Perstorp 4	By-/gårdstomt	Plats för gårdstomt, 55x35 m (VNV-ÖSÖ), enligt karta från 1825. Äldsta belägg för Perstorp är från 1622. Gården är fortfarande i bruk. Tomtmark.		Karta, Perstorp, 1825 (LMM 18-vib-96).	Möjlig fornlämning	Bevakningsobjekt
Perstorp 5	Husgrund, historisk tid	Plats för ekonomibyggnad enligt karta från 1825. Tomtmark.		Karta, Perstorp, 1825 (LMM 18-vib-96).	Möjlig fornlämning	Nej
Perstorp 6	Lägenhetsbebyggelse	Plats för torp enligt karta från 1825. Torpet är övergivet och platsen uppodlad på Häradsekonomiska kartan (1864-67).		Karta, Perstorp, 1825 (LMM 18-vib-96).	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Sumpen 1	Färdväg	"Vägbank, 460 m l (NÖ-SV) 5-7 m br och 0,5-4 m h. Kan vara banvall. Jfr anslutning till järnväg. Terräng: Flack sedimentmark. Skogsmark (barrblandskog)/kraftledningsgata."		Wennstedt Edvinger, B. & Edvinger, K. 2012. Ny kraftledning på sträckan Lindbacka-Östansjö Arkeologisk utredning steg 1-KMK. Rapport från Arkeologiceentrum 2012:03.	Övrig kulturhistorisk lämning	Nej
Sumpen 2	By-/gårdstomt	Plats för gårdstomt enligt karta från 1813. Sumpen anlades som kronolägenhet 1725 och skattades 1828. Gården är fortfarande i bruk. Tomtmark.		Karta, Sumpen, 1813 (LMM 18-vib-86).	Möjlig fornlämning	Bevakningsobjekt
Handberga 1	By-/gårdstomt	Bytomt, 110x15-40 m (N-S), utbredning enligt karta från 1821. Äldsta belägg för Handberga är från 1571. Gården är fortfarande bebodd. Tomtmark.		Storskifte, Handberga, 1821 (S28-11:1).	Möjlig fornlämning	Bevakningsobjekt
Handberga 2	Lägenhetsbebyggelse	Torp, 65x20 m (N-S), utbredning enligt karta från 1821. Skogsmark och banvall.		Storskifte, Handberga, 1821 (S28-11:1).	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Handberga 3	Färdväg	Vägbank, 210 m l (N-S), sträckning enligt karta från 1821. Vägen anslöt i N till landsväg som fortfarande är i bruk, och fortsatte åt S sannolikt till Sumpen. Skogsmark.		Storskifte, Handberga, 1821 (S28-11:1).	Möjlig fornlämning	Nej
Dåvkärr 1	Husgrund, historisk tid	Plats för byggnad enligt karta från 1850. Möjligen är det en ekonomibyggnad till soldattorpet på Äspsätters ägor (Äspsätter 1). Skogsmark.		Laga skifte, Äspsätter, 1850 (LMM 18-har-85-86).	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Hardemo häradsallmänning 1	Gravfält	Plats för "ättehögar" på geologiskt kartblad från 1883.	Möjligen avses gravhögar, som i så fall är förstörda idag.	Geologiska kartbladet Askersund, 1883, Aa 84.	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Hardemo häradsallmänning 2	Husgrund, historisk tid	Plats för två ekonomibyggnader på Häradsekonomiska kartan. De hör möjligen till Tälle gård. Skogsmark.		Häradsekonomiska kartan, blad Tomta, 1864-67 (RAK-id J112-64-15).	Möjlig övrig kulturhistorisk lämning	Uppgift om
Hardemo häradsallmänning 3	Lägenhetsbebyggelse	Plats för banvaktarstuga på Häradsekonomiska kartan. Skogsmark.		Häradsekonomiska kartan, blad Tomta, 1864-67 (RAK-id J112-64-15).	Möjlig övrig kulturhistorisk lämning	Uppgift om
Hardemo häradsallmänning 4	Lägenhetsbebyggelse	Skogvaktarbostad, 35x35 m, enligt Häradsekonomiska kartan. Sannolikt finns fler byggnader i närheten, men kartan är otydlig	SoH 50684 är sannolikt rest av denna bebyggelse.	Häradsekonomiska kartan, blad Tomta, 1864-67 (RAK-id J112-64-15).	Möjlig fornlämning	Uppgift om
Hardemo 84:1-2	Bytomt/gårdstomt	Se FMIS	Ändrad antikvarisk bedömning	Hult 1, storskifte, 1822 (LMM 18-har-51)	Fornlämning	Fornlämning
Hardemo 85:1-2	Bytomt/gårdstomt	Se FMIS	Ändrad antikvarisk bedömning	Hult 1, storskifte, 1822 (LMM 18-har-51)	Fornlämning	Fornlämning
Hardemo 110:1	Blästruksamling	Se FMIS	Ändrat läge, utbredning och antikvarisk bedömning	Hansson, P. 1989. Samhälle och järn i Sverige under järnåldern och äldre medeltiden. Exemplet Närke. Diss. Uppsala Universitet.	Undersökt och borttagen	Undersökt och borttagen
Hardemo 139:1	Boplat	Se FMIS	Ändrad antikvarisk bedömning		Undersökt och borttagen	Undersökt och borttagen
Hardemo 141:1	Smideslämning	Se FMIS	Ändrad antikvarisk bedömning		Undersökt och borttagen	Undersökt och borttagen
Getabrotorp 1	Lägenhetsbebyggelse	"Torplämning, 60x30 m (NÖ-SV), bestående av bestående av en husgrund, en jordkällargrund, rest av, en stengärdesgård och ett röjningsröse. Husgrunden är kvadratisk, 6x6 m (N-S). Inre yta 3,5x3 m (N-S) och 0,1 m dj. Spismursröse i N, oregelbundet, 3 m diam och 0,2 m h, av 0,3 m st naturstenar. Överlagras i N av taktegelrester. Jordkällargrunden, rest av, utgörs av en närmast rektangulär nedgrävning, 3x2 m (Ö-V) och 0,7 m dj. Kallmurad i S, av 0,2-0,5 m st naturstenar. Borttagen vid slantning av väg. Stengärdesgården utgörs av en stenrad, vanligen enradig och enskiktad, 16 m l (N-S) och 0,5-1 m br, av 0,1-0,4 m st stenar. Röjningsröset är ovalt, 3x2 m (NÖ-SV) och 0,2 m h, av 0,15-0,3 m st stenar. Övermossat. Terräng: Svagt NV-sluttande moränmark. Igenväxande, f.d. tomtmark."	Torpet benämns Getrike på Häradsekonomiska kartan (1864-67), ett av två torp på Getabrotorps ägor. De bör vara identiska med de två ej namngivna torp på Getabrotorps ägor som förekommer i husförhörslängderna från 1835.	Wennstedt Edvinger, B. & Edvinger, K. 2012. Ny kraftledning på sträckan Lindbacka-Östansjö. Arkeologisk utredning steg 1-KMKB. Rapport från Arkeologiceentrum 2012:03. Nilsson, H. 2014. Arkeologisk utredning etapp 1 inför en planerad kraftledning Lindbacka-Östansjö. Knaton AB, december 2014.	Fornlämning	Fornlämning
Getabrotorp 2	Fossil åkermark	"Röjningsröseområde, 170x20-90 m (NNÖ-SSV), bestående av ett fyrkantigt röjningsrösen, runda eller närmast runda, 3-6 m diam och 0,3-0,5 m h. Sannolikt röjning till Getabrotorp. Terräng: NV-sluttande moränmark. Skogsmark (granskog)."		Wennstedt Edvinger, B. & Edvinger, K. 2012. Ny kraftledning på sträckan Lindbacka-Östansjö. Arkeologisk utredning steg 1-KMKB. Rapport från Arkeologiceentrum 2012:03. Nilsson, H. 2014. Arkeologisk utredning etapp 1 inför en planerad kraftledning Lindbacka-Östansjö. Knaton AB, december 2014.	Fornlämning	Fornlämning
Äspsätter 1	Lägenhetsbebyggelse	Torp, läge enligt karta från 1792. Soldattorp. Tomtmark.		Storskifte, Äspsätter, 1792 (LMS S28-46:1)	Möjlig fornlämning	Nej
Äspsätter 2	Lägenhetsbebyggelse	Torp, 80x15 m (NV-SÖ), utbredning enligt karta från 1850. Tomtmark.		Laga skifte, Äspsätter, 1850 (LMM 18-har-85-86)	Möjlig fornlämning	Nej
Äspsätter 3	Lägenhetsbebyggelse	Torp, 65x10 m (NV-SÖ), utbredning enligt karta från 1850. Torpet är belagt på storskiftekarta från 1792. Ångsmark/tomtmark.		Storskifte, Äspsätter, 1792 (LMS S28-46:1); laga skifte, Äspsätter, 1850 (LMM 18-har-85-86)	Möjlig fornlämning	Nej
Äspsätter 4	Lägenhetsbebyggelse	Backstuga, läge enligt karta från 1850. Tomtmark.		Laga skifte, Äspsätter, 1850 (LMM 18-har-85-86)	Möjlig fornlämning	Nej
Tälle 1	By-/gårdstomt	Bytomt, 200x15-30 m (NÖ-SV), utbredning enligt karta från 1831. Tälle nämns första gången 1586. Kartor över Hardemo häradsallmänning från 1783 och 1815 redovisar byns läge ca 100 m åt NÖ. Kartan från 1815 redovisar en krog i SV delen av objektet. Tomtmark/skogsmark.		Laga skifte, 1831 (LMS S28-39:1).	Möjlig fornlämning	Bevakningsobjekt

Objektnr	Lämningstyp	Beskrivning	Kommentar	Referens	Bedömning	Till FMIS
Tälle 2	Blästbrukslämning	"Blästbrukslämning, 18 m diam. Inom angivet område iaktogs två bitar svart, trögfluten reduktionslagg från blästbruk och en bit förslagad ugnsinfodring (bränd lera)."		Nilsson, H. 2014. Arkeologisk utredning etapp 1 inför en planerad kraftledning Lindbacka-Östansjö. Hallsberg och Örebro kommuner, Närke, Örebro län. Knaton AB, december 2014.	Fornlämning	Fornlämning
Hult 1	Boplatsläge	"Boplatsläge, ca 250x100 m (NNÖ-SSV), beläget i svagt nordsluttande åkermark samt flack och västsluttande ängsmark med gles lövskog. Nivåerna ligger omkring 75 till 85 m ö.h. Området sammanfaller delvis mer [Hult 2], röjningsröseområde."		Pettersson, O. 1996. Arkeologisk utredning Etapp 1. Utbyggnad till dubbelspårig järnväg mellan Hallsberg-Mjölby, delsträckan Hallsberg-Jakobshyttan. Rapport 1996:85, Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm.	Möjlig fornlämning	Nej
Hult 2	Fossil åkermark	"Område med röjningsrösen och koncentrationer med röjningssten, 450x100-200 m (NNÖ-SSV) m stort, ligger delvis på ömse sidor om järnvägen. V och NV-sluttande terräng med lövskog. Uppskattningsvis finns minst ett 30-tal rösen, 2-12 m st och 0,2-0,5 m h. Samtliga föreraller ha anknytning till Hult och bebyggelsen där omkring. I området finns också större ansamlingar av röjningssten som förefaller sentida. I området finns också två vägbankar, varav den Ö om järnvägen sträcker sig från den punkt där kraftledningarna skär järnvägen och upp mot [Hardemo 84:2], ca 125 m l och 3 m br samt upp till 1 m h. V om och parallellt med järnvägen finns en uppbyggd vägbank, ca 75 m l och 5-9 m br samt 0,5-0,8 m h. Området fortsätter mot Ö utanför utredningsområdet."		Pettersson, O. 1996. Arkeologisk utredning Etapp 1. Utbyggnad till dubbelspårig järnväg mellan Hallsberg-Mjölby, delsträckan Hallsberg-Jakobshyttan. Rapport 1996:85, Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm.	Möjlig fornlämning	Övrig kulturhistorisk lämning
Hult 3	Fossil åkermark	Fossil åkermark, 200x90 m (Ö-V), utbredning enligt karta från 1822. På åkern finns röjningsrösen markerade. Skogsmark.		Storskifte, Hult, 1822 (LMM 18-har-51).	Möjlig fornlämning	Nej
Hult 4	Fossil åkermark	Fossil åkermark, 180x100 m (N-S). Inom området är röjningsrösen och -vallar synliga på lidardata. Delar av ytan är uppodlad på karta från 1822. Skogsmark.		Storskifte, Hult, 1822 (LMM 18-har-51).	Möjlig fornlämning	Nej
Hult 5	Husgrund, historisk tid	"Husgrund, sentida, 6x4,3 m st med en 4,5x4 m utbyggnad mot Ö. Uppförd i betong. Har samband med järnväg. Ca 5 m N husgrunden finns en gjuten brunn, 1x1 m st och 1 m dj."		Pettersson, O. 1996. Arkeologisk utredning Etapp 1. Utbyggnad till dubbelspårig järnväg mellan Hallsberg-Mjölby, delsträckan Hallsberg-Jakobshyttan. Rapport 1996:85, Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm.	Övrig kulturhistorisk lämning	Nej
Lilla Ålberg 1	By-/gårdstomt	Gårdstomt, 95x15-60 m (NV-SÖ), enligt karta 1843. Äldsta belägg för Lilla Ålberg är 1580. Tomtmark.		Ägoutbyte, Lilla Ålberga, 1843 (LMM 18-har-64).	Möjlig fornlämning	Bevakningsobjekt
Stora Ålberg 1	Lägenhetsbebyggelse	Torp, 60x25 m (NV-SÖ), utbredning enligt karta 1843. Tomtmark.		Laga skifte, 1843 (LMS S28-44:1).	Möjlig fornlämning	Nej
Tomta 1	Lägenhetsbebyggelse	Backstuga, läge enligt karta från 1755. Tomtmark.		Storskifte, Tomta, 1755 (LMM 18-hae-33).	Möjlig fornlämning	Nej

Rapporter från Arkeologikonsult 2016:2950